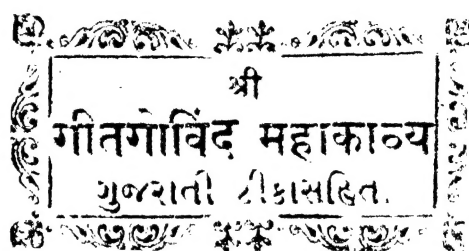

१०४२

૪૦૪૨

મહાકવિરાજ જયદેવકૃત.

ગીતગોવિંદ મહાકાવ્યનું

ગુજરાતી ભાષાંતર

વૈષ્ણવ ભટ્ટ કાનજી વિંભાધવજી એ

રચીને

સ્વદેશપ્રકાશ છાપખાનામાં

છાપવીને પ્રસિદ્ધ કર્યું.

સુખદ.

સર્વ પ્રકારનો હક્ક કર્તાઓ સ્વાધીન રાખ્યો છે.

સંવત ૧૯૪૧—સન ૧૯૮૬.

કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

અર્પણ પત્રિકા.

અખંડ પ્રાઢપ્રતાપ ગોશ્વાલ્ય પ્રતિપાલ સ્વર્ગવાસી
જાણા શ્રી લઘુભા સાહેબનાં પરમ પવિત્ર ધર્મ પત્ની
બામા સાહેબ શ્રીમાઈ સાહેબ બાની હજુરમાં મુ.
ગુદિયાળા તા.૦ વઢવાણ.

આપ ધણાં દયાળુ ઉદાર અને નિર્મળ અંતઃ-
કરણવાળાં તથા મધ્યરત્નવિષે નિશ્ચલ ભક્તિવાળાંછો
અને પરોપકાર બુદ્ધિથી હમેશા વિદ્વાન તથા ગુ-
ણવાન લોકોને આશ્રય આપોછો તેમજ મારા ઉપર
આપે ધણીવાર ઉપકાર કરેલછે અને હજી કરોછો
અને આ પુસ્તક છપાવવામાં પણ મુને બધી મદદ
આપ તરફથીજ મળેલી છે માટે આ ગીત ગોવિંદ
મહાકાવ્યનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરીને હું નમ્રતા-
પૂર્વે અપને આર્પણ કરું છું.

લિ. ભટ કાનજી વિ. માધવજી વૈદ્ય

મુ. ગોંડળ હાલ મુંબઈ.

વૈદ્યરાજ બાવાભાઈની દવાશાળામાં.

પ્રસ્તાવના.

(૧૦):

કવિ અને ચિત્રકાર એ જોમાં પરમેશ્વરે પોતાના અંશ મુકેલા છે, જેથી તેમાં ચમત્કારિ અદ્ભુત કલાઓ સ્વાભાવિક ઉત્પન્ન થાય છે. આતું નો સાદ્ જાણ્યા છે કે જેમાં ઇશ્વરે બક્ષેલી કલા નથી હોતી એવા કવિ તથા ચિત્રકારનું બનાવેલું કાવ્ય, કે ચિત્રને સાંભળનાર અને જોનાર રસિક પુરુષોના હૃદયને અસર કરશે નહિ, કવિની સૃષ્ટિ અને ચિત્રકારની સૃષ્ટિ એ બે ઇશ્વર-કૃત સૃષ્ટિનાં આદર્શ છે જો કે બન્ને સૃષ્ટિ સરખા દરજ્જાની છે તોપણ ચિત્રકારની સૃષ્ટિ કરતાં કવિની સૃષ્ટિને કાંઈક ઉત્તમ ગણીએ તો અધિકૃત નથી કારણ કે ચિત્રકારની સૃષ્ટિ અચિરસ્થાયિની છે અને કવિની સૃષ્ટિ અચિરસ્થાયિની છે જેમકે કોઈએક ચિત્રકારે ઘણી તજવીજથી સારામાં સારું ચિત્ર બનાવ્યું તો તેને ઘણી કાળજીથી સાચવશે તોપણ તેનું આયુષ્ય સો વરસ કે બહુમાં બહુ તો દોડસો અથવા બસે વરસ સુધીનું અનુમાનથી બળી સકાય છે, અને તેવુંજ ચિત્ર કદાચિત પાપાણાદિ મજબુત પદાર્થ ઉપર ક્યું હશે તો તેનું આયુષ્ય તેનાથી દશ ગણું ગણી સકાય છે પરંતુ તેપણ દર વરસે બાંધ પડતું માલુમ પડે છે, અને કવિસૃષ્ટિ તો હજારો લાખો વરસ સુધિ એક રૂપમાં રહી સકે છે. જેમ એક વાદ્મીકમુનીનું બનાવેલું રામાયણ માહાકાવ્ય છે તેને લાખો વરસ થયાં હશે તોપણ હજી સુધી વાંચનારાઓના મનમાં તેની સૃષ્ટિ સંકલનાનો ચિતાર આબેહુબ થાય છે. તેમજ વ્યાસમુનીના બનાવેલા પુરાણ મહાભારતાદિ ઐતિહાસિક ગ્રંથોને હજારો વરસ થયાં છે તોપણ જ્યારે વાંચશું ત્યારે તેના રસનો આવેશ એવોને એવોજ થશે; વળી જો કે બધી રીતે તો નથી કહી સકતો તોપણ એક રીતે તો ઇશ્વર સૃષ્ટિ કરતાં પણ કવિ સૃષ્ટિ વખાણવા લાયક છે. કેમકે ઈશ્વર સૃષ્ટિ એ ચિત્રકારની સૃષ્ટિની માફક ચલ છે અને કવિ સૃષ્ટિ હમેશાં અચલ છે. યુગાંતરમાં થયેલા વાદ્મીક, વ્યાસ વિગેરે માહા મુનીઓનું સામર્થ્ય તો અવર્ણનીયજ છે. તો પણ કલિયુગમાં પ્રાચીન વખતમાં થઈ ગયેલા કાલીદાસ, બાણ, ભવભૂતિ, ભોજ, જયદેવ, જગન્નાથ વિગેરે મહાપંડિત કવિઓનાં રચેલાં કાવ્ય વાંચનારાઓને આજ સુધી એક સરખો અદ્ભુત આનંદ આપે છે, હવે જુવો કે જેને સર્વ માહા કવિઓએ કવિ ચક્રવર્તી, એવી પદ્ધિ આપી છે, એવા સર્વોત્તમ જયદેવ કવિરાજનું બનાવેલું ગીતગોવિંદ મહાકાવ્ય કે જેની અંદર ફક્ત શ્રી રાધા કૃષ્ણની લીલા વર્ણવેલી છે. પરંતુ તેમાં તેણે શું ખુબી મુકેલી છે કે જેનું વર્ણન મુખથી કહી સકાતું નથી. મારે જે કાવ્યના રસને સમજનારા રસિક શ્રોતા હશે તે વાંચીને પોતાના મનમાં તેનો અનુભવ ગમ્ય આનંદ લેશે. અત્ર

એટલુંજ કહેવાનું જરૂર છે જે શ્લોક અધરસ્યમધુરિમાણંકુચકાઠિન્યંદ્રશો
શ્રતૈક્ષણ્યંચાકવિતાયાઃપરિપાકંહ્યનુભવરાસિકોવિજાનાતિ ॥૧॥ ॥ અર્થ ॥
અધરની મધુરતા, કુચનું કઠિનપણું, દૃષ્ટિની તીક્ષ્ણતા અને કવિતાને
પરિપાક, એ અનુભવ રસિક પુરૂષ જાણે છે. માટે એવિષે વધારે લખવું
જરૂર નથી.

આ કાવ્યમાં શ્રી રાધાકૃષ્ણનો શૃંગાર વર્ણવેલો છે. જેથી તેના તાત્પર્ય-
ર્થને ન સમજીને કેટલાએક લોકો તેને શૃંગારી કાવ્યમાં ગણી કાઢે છે. એટ-
લુંજ નહીં પણ ઇશ્વરનેવિષે અધટિત સભાવના કરે છે પરંતુ એ તેઓની
ધાણીજ ભૂત છે કારણકે રાધાકૃષ્ણ એ શું વસ્તુ છે એ બાબત પ્રથમ સમજવી
જોઈએ, રાધાજી વિગેરે ગોપીયો શ્રુતિ રૂપ છે અને શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા
પૂર્ણ પુરૂષોત્તમ ઇશ્વર છે માટે શ્રુતિઓની સાથે ઇશ્વરનો અખંડિત વિ-
હાર અહર્નિશ બન્યો રહે છે. આ લોકમાં કેવળ ભક્તજનના અનુગ્રહને
માટેજ ઇશ્વરે શરીર ધારણ કરીને પોતાની લીલા બતાવી છે. આ વિશે વધારે
લખીએ તો ઘણું લંબાણ થાય માટે સારાંશ આટલોજ સમજવાનો છે જે
ઇશ્વરનેવિષે સ્નેહ રાખવો તે કેવો રાખવો અને કેવો સ્નેહથી ઇશ્વર ભક્તને
આધીન થાય છે એ બાબત દર્શાવવા માટે આ કાવ્યનો તાત્પર્યાર્થ છે.

આ કવિ પોતાની બાલ્યાવસ્થામાં ગુરૂ પાસેથી પંદર દિવસનું અ-
ધ્યયન એકી વખતે ધારણ કરી લેતા જેથી તેનું બીજું નામ પક્ષધર મિત્ર
એવું પડ્યું છે. શ્રીજગન્નાથ પાસે કિંદુભિલ્લ નામે એક ગામ છે ત્યાં
એમનો જન્મ થયો છે. એ મિત્ર કહેવાય છે માટે જાતે કન્યાકુળજ આ-
હ્વાણ હશે, એવું લૌકિક અનુમાન છે. એ કવિરાજ વૈષ્ણવ હતા જેથી
તેની સંતમાલિકામાં ગણના કરી છે એ કવિની અંધાત્મક વાણી ઘણી
કોમળ અને મધુર છે તથા શૃંગાર અને કરુણા રસથી ભરપૂર છે. પ્રસન્ન-
રાધવ નામનું એક સુંદર નાટક એમણે કરેલું છે. તેમાં સાત અંક છે અને
તેમાં શૃંગાર, વીર અને કરુણા એ રસ ઘણા અસરકારક મુક્યા છે.
શબ્દાલંકાર અને અર્થાલંકાર. એ એમની વાણીનાં સહજ આભૂષણ છે.
કુવલયાનંદ નામનો એક અલંકારનો ગ્રંથ છે તેની મૂળ કારિકા પણ એમની-
જ કરેલી છે. એ શિવાય ન્યાયશાસ્ત્રમાં પણ એમના કરેલા કેટલાએક ગ્રંથો છે.

જગન્નાથ ક્ષેત્રમાં કોઇએક અમિહોત્રી આમ્હણે ત્યાં એક ઘણી રૂપાળી
ન્યાહતી તેનું નામ પદ્માવતી હતું. એ કન્યા જગન્નાથજીને અર્પણ કરવી એવો
એ આમ્હણેનો વિચાર હતો પરંતુ તેને સ્વપ્નામાં કાંઈક ચમત્કાર મળવા ઉપરથી
કેતેણે પોતાની કન્યાનાં ત્રિધિપૂર્વક લગ્ન કરીને જયદેવને આપી. તે ઘણી પતિ

વ્રતા અને શ્રીકૃષ્ણને વિષે ભક્તિવાળી હતી. એક વખતે એવો બનાવ બન્યો કે જ્યદેવ કવિ જે રાજના આશ્રિત હતા ત્યાંના રાજાને બનેલી કોઇ કારણથી મરણ પામ્યો એટલે તેની સ્ત્રી તેને પછવાડે સતી થઇ ત્યારે તેની પ્રસંશાના પ્રસંગમાં પદ્માવતીના મુખમાંથી સહજ રીતે એવું વામ્ય નીકળ્યું કે, જે ક્ષણમાં પતિનું મરણ સાંભળ્યું તેજ ક્ષણમાં. દેહ છોડવો એ ઉત્તમ છે. પતિની સાથે શરીરનો દાહ કરીને પ્રાણ ત્યાગ કરવાની જરૂર નથી. એવું સાંભળતાંજ રાજાની સ્ત્રીના મનમાં દ્વેષ આવવાથી તેણે પદ્માવતીની પરિક્ષા લેવાની તજવીજ કરી. એક દિવસ એવો લાગ આવ્યો કે જ્યદેવ કવિ ક્યાંક બાહરે ગામ ગયા હતા ત્યારે પાછળથી એવિ ખોટી વાત ચલાવી જે જ્યદેવ કવિને જંગલમાં વાઘે મારી નાખ્યા. એ વાત જે ક્ષણે પદ્માવતીના સાંભળવામાં આવી તેજક્ષણે તેના પ્રાણ જતા રહ્યા, પછી જ્યદેવ ઘેર આવીને વિલાપ કરવા લાગ્યા એટલે રાજાને ખબર પડી. અને કારણ પુછી તજવીજ કરવાથી પોતાની સ્ત્રીનો અપરાધ માલુમ પડ્યો. તે ઉપરથી રાજા મરવાને તૈયાર થયો ત્યારે જ્યદેવ પોતાની સ્ત્રીના શય પાસે બેશીને અષ્ટપદીઓ ગાઇને શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના કરી એટલે પદ્માવતીના શરીરમાં પાછા પ્રાણ આવ્યા. એથી કરીને આ ગીતગોવિંદ માહાકાવ્યનો એટલો બધો મહિમા છે જે દ્રુત આનો અર્થ સમજીને પાઠ કરે તોપણ શ્રીકૃષ્ણ પ્રસન્ન થાય છે. ત્યારે જે પ્રેમપૂર્વક વિવિધરાગમાં ગાય અને તેને શ્રીહરિ પ્રસન્ન થાય એમાં શું આશ્ચર્ય.

આમાંની અષ્ટપદીઓ કર્ણાટક દેશના ગવૈયાઓ અનેક રાગમાં ઘણું મનોરંજક ગાય છે. કવિંગ દેશમાં શ્રીકૃષ્ણનો વાર્ષિક મહોત્સવ થાય છે ત્યારે ત્યાં એવો ચાલ છે કે ત્યાંના લોકો આ અષ્ટપદીઓ ગાઇને આખી રાત્રી જાગરણ કરે છે.

સર વિલિયમ જેન્સ સાહેબે ઇંગ્લેન્ડમાં આના દરેક શબ્દનો અર્થ લઇને ઘણું સારું ભાષાંતર કરેલું છે ખીજા માહારાષ્ટ્ર તથા હિંદિ ભાષામાં પણ આનાં ભાષાંતર થયાં છે પરંતુ ગુજરાતી ભાષામાં કેઇએ કયું હોય એવું આજ સુધી મારા સાંભળવામાં નથી જેથી દ્રુત ગુજરાતી ભાષા માત્ર જાણનાર સ્વદેશીયોને આ અદ્ભુત ચમત્કારિક કાવ્યનો અર્થ સમજી સકાય એટલા વાસ્તે વઢવાણ તાબે ગુદીયાલાના દરબાર સાહેબ સ્વર્ગવાસી કાલા શ્રીલક્ષ્મીનાં ધર્મપતિ શ્રીબાઇસાહેબાની પરોપકારી પ્રેરણાથી મેં આનું ગુજરાતી ભાષાંતર કર્યું છે—આ ભાષાંતર સર્વને ઊપયોગી થશે કે કેમ અને તેની અર્થ સંગતી યથાશક્તિ મર્યાદાનું સાર થયેલી છે કે કેમ એ બાબતનો નિશ્ચય કરવાસાર શ્રીમદ્ભજ કુળભુષણ ગોસ્વામી ચિં શ્રી લાલમણિજી સુત ચિં શ્રીવિક્રમરાયજી માહારાજને પ્રથમ નિવેદન કરીને પછી તેઓ શ્રીની

ખાત્રીપૂર્વક તથા પ્રેમપૂર્વક આત્મીયે મેં આ પુસ્તક છપાવ્યું છે માટે હું નિઃ-
શંકતાથી ઊમેદ રાખું છું જે સઘળા વૈજ્ઞાનિક લોકો તથા રસિક લોકો ખુશી
યથ આ મંથનો અંગીકાર કરીને મારો પરિશ્રમ સફળ કરશે. તથાસ્તુ ॥

પરમ કૃપાલુ ગુરુવર્ય કેવલરામ લીલાધર ગોંડલ સંગ્રામજી સંસ્કૃત પાઠ-
શાળાના શાસ્ત્રીજીની કૃપાથી મેં આ મંથનું ભાષાંતર પ્રથમજ દરેલું છે.
માટે ભાષાના નિયમમાં કાંઈ જુલ થઈ હોય તો વિદ્વાનો પાસે માફ માગું છું.

ભાઈ શ્રીલાધારામ વાઘજી ગોંડલ એમણે પ્રુફ શોધવામાં મને કેટલી
એક મદદ આપી છે.

આ પુસ્તક બાહર પાડવામાં મદદગાર થયેલા મારા પરમ મિત્રોનાં
નામાક્ષર રત્નોનો આ જગોએ સંમેલ કરું છું.

રા. રા. વૈદરાજ બાલાશંકર વિં વિજયશંકર ઉર્ફે બાવાભાઈ... જાન-મુ'બઈ.

રા. રા. વૈદરાજ ગિરિજાશંકર વિં વિજયશંકર ઉર્ફે બાવાભાઈ. જાન-પાલીટાલુ.

રા. રા. વૈદરાજ કૃપાશંકર વિં હરજીવન ... ... જાનમનગર—મુ'બઈ.

રા. રા. જલદરામ ત્રિ. હેમતરામ ગુદીયાળાના કારભારી ... જાનમનગર—વઢવાણ.

રા. રા. બાવા વિં જલદરામ પોરબંદર ટયુટર ... ગોંડલ—રાજકોટ કાલેજ.

રા. રા. કવીન્દર રવિરાજ હમલભાઈ ... ... મુલી—લીંમડી.

રા. રા. પ્રાણુશંકર લક્ષ્મીશંકર ... ... જાનમનગર—પાલીતાણા.

રા. રા. ભટ હરજીવન શિવશંકર ... ... દ્રોણ—મુ'બઈ.

રા. રા. જટાશંકર નરસીભાઈ દવે ... ... રાજકોટ.

શૈલ નાનાલાલ નરભેરામ મુનશી ... ... સુરત—મુ'બઈ.

શૈલ દયાળ મુળજી ... ... મુ'બઈ.

વૈદ જટાશંકર નાગજી લીંબડીવાળા ... ... મુ'બઈ.

શુક્લ ભાઈશંકર જમજીવન ... ... લીંમડી.

વેદમૂર્તિ તુલસીરામ, ગંગારામ ... ... લીંમડી.

સોની દામોદર ખોડીદાસ ... ... લીંમડી.

આ પુસ્તક નીચે લખેલી જગોએથી રોકડી કામતે મળશે

વૈદરાજ વિશ્વનાથ બાવા જાનમનગરવાળા, વૈદરાજ બાવાભાઈને દવા-
ખાને કાલકાદેવી રસ્તે, ટપાલ હાપીસની જમણી બાજુમાં તથા તેજ દવા-
ખાનાની શાખા નં ૧ ખાંડબજારમાં દયાલ જેરાજના માળામાં ખુદ ભા-
ષાંતર કરતા વૈદ જાનજી વિં ભાઈવજી પાસેથી મળશે અને રાજકોટ રૂઢ-
પ્રસાદ ઔષધ શાળામાંથી પણ માસ્તર બાવા જલદરામ પોરબંદર ટયુટર મા-
રફત મળશે. શીવાય ઉપર લખેલા મિત્રો પાસેથી પણ મળશે.

આ પુસ્તકમાં જે નામદારો તથા સદસ્યોએ આગલથી
માહક થઇને મદદ આપી છે તેઓનાં શુભ નામનો આંહી સમહ
કરીને પુસ્તકને સુશોભિત કરે છું.

પ્રત.

નામ.

ગામ.

૧૦ પરમ કૃપાળુ આગાસાહેબ શ્રીમોંધીયા સાહેબ. ગોડલ.

રાજકુમારો

૫	માહારાજ શાહુ છત્રપતિ...	...	...	...કોલ્હાપુર.
૫	કુમારશ્રી અજતસિંહજી	...	...	...ધ્રાંગધરા.
૩	કુમારશ્રી મુળુવાળા	...	...	...જેતપુર.
૨	કુમારશ્રી ભાવસિંહજી	...	...	...ભાવનગર.
૨	કુમારશ્રી રામસિંહજી	...	...	...નાંદોડ.
૨	કુમારશ્રી કીરતસિંહજી	...	...	...નાંદોડ.
૨	કુમારશ્રી અમરસિંહજી	...	...	...વાકાનેર.
૨	કુમારશ્રી શિવસિંહજી	...	...	...મુ'ડેડી.
૨	કુમારશ્રી તખ્તસિંહજી	...	...	...વાસણા.
૨	કુમારશ્રી ગંભીરસિંહજી	...	...	...પેથાપૂર.
૨	કુમારશ્રી નરસિંહજી	...	...	...નાંદોડ.
૨	કુમારશ્રી દિગવિજયસિંહજી	...	...	...નાંદોડ.
૨	કુમારશ્રી કાળુભા	...	...	...મીણાપુર
૨	કુમારશ્રી બાળુભા તથા ભાલુભા	...	...	...ગોંડલ
૨	કુમારશ્રી સુરસિંહજી	...	...	...હોતેલીયા
૨	કુમારશ્રી વિજયસિંહજી	...	...	...પોરબંદર.
૨	કુમારશ્રી બાવાવાળા	...	...	...વડીયા
૨	કુમારશ્રી મુળવાળ	...	...	...કોટડા
૨	કુમારશ્રી હમીરસિંહજી તથા જેઠીજી	...	...	...વીરપુર
૨	કુમારશ્રી અખેરાજી	...	...	...વળા
૨	કુમારશ્રી રાણીંગખાયર...	...	...	...જસદણ
૨	કુમારશ્રી ગીંગાવાળા	...	...	...ખગસરા
૨	કુમારશ્રી તખ્તસિંહજી	...	...	...માણસા
૨	કુમારશ્રી સુરસિંહજી...	...	...	...ભાડી
૧	કુમારશ્રી વિજયસિંહજી	...	...	...ભાડી.

૧	કુમારશ્રી રાગકેડીલા ...	...	...	...ડેડાણ.
૧	કુમારશ્રી દાનસિંહજી ...	...	...	...લાખણકા.
૧	કુમારશ્રી લખુભા ...	...	...	...જામનગર
૧	કુમારશ્રી દીપસિંહજી ...	...	...	...ગવરીદડ.
૧	કુમારશ્રી રાણિંગવાળા ...	...	...	...મેઢરડા.

શ્રુતસ્થા.

૨	શેઠ દયાળ મુળજી ...	...	...	...મુંબઈ.
૨	શેઠ નાનાલાલ નરભેરામ—મુનશી	...	...	...
૨	નારાયણદાસ રામદાસ ...	...	...	...
૧	શેઠ લાલમલ મોટુમલ.	...	...	...
૧	શેઠ કરસનદાસ મુળજી.	...	...	...
૧	શેઠ ત્રિભુવનદાસ આણંદજી	...	...	...
૧	શેઠ હેમરાજ નારાયણજી...	...	...	...
૧	શેઠ રંગીલદાસ હરીલાલ...	...	...	...
૧	હકર મોનજી મેઘજી ...	...	...	...
૧	શા. છોટાલાલ પ્રાણલાલ...	...	...	...
૧	હા. હરીદાસ જોરામ ...	...	...	...
૧	હા. રતનશી લાલજી ...	...	...	...
૧	શેઠ વેલજી વિશરામ ...	...	...	...
૧	હાકર દેવકરશન અંબારામ	...	...	...ગોંડલ
૧	કસારા મુળચંદ માવજી...	...	...	...મોંડલ
૧	સોની દામોદર ખોડીદાસ...	...	...	...સાંપણકા

॥ શ્રી ॥

॥ શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

અથ શ્રીગીતગોવિંદ મહાકાવ્ય ભાષાંતર.

—:૦:—

અથ શ્રી રાધાકૃષ્ણે એકાંતનેવિષે કરેલી કીડાના વર્ણનમય શ્રીગીત-
ગોવિંદ નામના પ્રખંધને રચનાર અને તેમાં શ્રી રાધાકૃષ્ણનું સર્વોત્તમપણું
માનનાર શ્રી જયદેવ નામના કવિરાજ, તમાલ વનના અંધારાના સમૂહ-
મય કુંજગૃહથી બાહર ગયેલાં શ્રી રાધાકૃષ્ણને તેજ કુંજગૃહની અંદર પ્રવેશ
કરવાને માટે કહેલું શ્રી રાધાજીની સખીનું વચન સંભારતાં; તેવાજ રૂપમાં
મંગળાચરણ કરે છે. કારણ કે તેજ વર્ણનમય આ પ્રખંધ છે માટે
મંગલરૂપજ છે.

॥ શ્લોક ॥ મૈથૈર્મેદુરમંબરંવનભુવઃશ્યામાસ્તમાલદ્રુમૈર્નક્તંખીરુર
યત્વમેવતદિમંરાષેઘૃદ્રપ્રાપય ॥ હત્યંનંદનિદેશતશ્ચલિતયોઃપ્રત્યષ્ઠ
કુંજદ્રુમંરાધામાધવયોર્જયંતિયમુનાકૂલેરહઃકેલયઃ ॥૧॥

અર્થ-હો સખિ રાધિકા! આગલી રાત્રિમાં તમને તજીને ખીજી સ્ત્રીઓ-
ની સાથે નૃત્યવિહારકરવાથી બહાર, એટલે તમે જેના ઉપર બહુ નાયિકાના પતિ-
પણાનો આરોપ મુકેલો છે જેથી શકિત થયેલા આ કૃષ્ણને તમેજ કુંજગૃહમાં
લઈ જાઓ અથવા ત્વમેવગૃહંપ્રાપય એટલે તમેજ આને ગૃહસ્થ કરો અથવા
તમેજ આની સ્ત્રી થાઓ કહ્યું છે જે, નગૃહગૃહમિત્યાહુર્ગૃહિણીગૃહમુચ્યતે
રહેલા માટે જે ઘર છે તેજ ઘર એમ કહેવાતું નથી, સ્ત્રી છે તેજ ઘર કહે-
વાય છે, (એથી સખીએ નમોક્તિપૂર્વક આશિષની સૂચના કરી) તમે કહેશો
જે આ અન્નવાણી રાત્રિમાં હું કુળવાનની પુત્રી કેવી રીતે આને કુંજ
ગૃહમાં લઈ જઈ શકું. (એવી શંકા થતી હોય તો જુઓ) વાદળાંઓથી
આકાશ ધાકું થઈ ઢંકાઈ ગયું છે લમણનાં ટુકડેથી વનની ભૂમિ શ્યામ થઈ
ગયેલી છે. ચંદ્ર અસ્ત થવાનો વખત છે જેથી રાત્રિ પણ અંધારી છે, એ-

તરફથી અંધારાનો પ્રવેશ થવાથી તમને કોઈ પણ જોઈ શકશે નહીં, એટલે કોઈ પણ શંકા ન કરવી. એવી રીતે ખુશીને ઉપજવનારી સખીની આગાથી ચાલેલાં રાધા અને માધવ તેમની યમુનાજીના કાંઠાઉપર કુંજગૃહમાં થયેલી એકાંતની કીડા જ્ય પામે છે.

આવી રીતે સમગ્ર ગ્રંથના વર્ણનમય મંગલાચરણની ગર્ભિત સૂચના કરતાં ઉપરથી શ્રી નંદરાયજીનું શ્રી રાધાજી પ્રત્યે કહેવું ખતાવે છે કે, બાદળાંઓથી આકાશ ઘાટું થઈ ગયું છે. તમાલનાં વૃક્ષોથી વનની ભૂમિ સ્વામ થઈ ગયેલી છે. રાત્રિ અંધારી છે અને આ કૃષ્ણ પણ બીર છે એટલે એકલો જઈ શકતો નથી, માટે હે રાધા! તુંજ આને ધર સુધી પોચાડી આવ્ય. એવી નંદરાયજીની આગાથી ચાલેલાં રાધા અને માધવની શ્રીયમુનાજીને કાંઠે દરેક કુંજવાળા વૃક્ષોની નીચે થયેલી એકાંતની કીડા જ્ય પામે છે. આ ઠેકાણે જ્યંતિ એ શબ્દ આશીર્વાદાત્મક છે અને તેણેકરીને નમસ્કારનો પણ આશ્લેષ થાય છે. શ્રી રાધામાધવની એકાંત કીડા. એ આ ગ્રંથમાં પ્રતિપાદ્ય વસ્તુનો નિર્દેશ કરેલો છે. એવી રીતે ત્રણ પક્ષેકરીને ગ્રંથનું મહાકાવ્યોમાં મુખ્યત્વ થાય છે, જેમકે કાવ્યાદસંમાં કહ્યું છે જે. સર્ગબંધોમહાકાવ્યમુચ્યતે તસ્યલક્ષણં ॥ આશીર્નમસ્ત્રિકયાવસ્તુનિર્દેશોવાચિતન્મુખં ॥ જેમાં સર્ગબંધ હોય તે મહાકાવ્ય કહેવાય છે, અને આશીર્વાદ, નમસ્કાર અને વસ્તુનિર્દેશ એ જેના આરંભમાં હોય છે તે તેનું લક્ષણ કહેવાય છે. ॥૨॥

એવી રીતે પ્રથમ શ્લોકમાં મંગળાચરણદ્વારાએ સૂચવેલી કીડાની સ્ફુરણાથી પ્રાપ્ત થયેલા આનંદમાં અંતઃકરણ મગ્ન હોવાને લીધે દયાલુ, અને આધુનિક ભક્તજનને પરવશ થયેલા કવિરાજ, કીડાને પ્રકટ કરવા સાઈ પ્રબંધનું અનુસંધાન કરતાં અને તેમાં પોતાના સામર્થ્યનું પ્રયોજન ખતાવતાં *સ્વનામ ગ્રહણપૂર્વક પ્રતિજ્ઞા લેછે.

વાગ્દેવતાચરિતચિત્રિતચિત્તસમ્પાપદ્માવતીચરણચારણચક્રવર્તી ॥ શ્રીવાસુદેવરાતિકેલિકયાસમેતમેતંકરોતિજયદેવકવિઃપ્રબંધં ॥૨॥

અર્થ—જેનું ચિત્તરૂપી ધર સરસ્વતીનાં ચરિત્રોએ કરીને ચિત્રિત છે. અને જે પદ્માવતી નામની પોતાની સ્ત્રીના ચરણનું સેવન કરવામાં સંબંધી શ્રેષ્ઠ છે એવા જયદેવ કવિ, શ્રીવાસુદેવની રતિ કીડાની કથાસહિત આ પ્રબંધ કરેછે. (અથવા) વાગ્દેવતા એટલે વર્ણન કરવાને પ્રાપ્ત થયેલી પોતાની કીડામય વાણીની અધિષ્ઠાત્ર દેવતા; શ્રીકૃષ્ણ તેનાં ચરિત્રોએકરીને જેનું ચિત્તરૂપી ધર ચિત્રિત છે, અને પદ્માવતી એટલે પદ્મ જેના હૃદયમાં છે.

એવાં શ્રીરાધાજીના ચરણકમળનેવિષે નૃત્ય કરવામાં જે સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે એવા જ્યદેવ કવિ, શ્રીવાસુદેવની રતિઠીકાની કથા સહિત આ પ્રબંધ કરે છે. આથીકરીને પોતાની માનસિક વૃત્તિ શ્રીકૃષ્ણનેવિષે તત્પર છે. અને કાવ્યિક વૃત્તિ શ્રીરાધાજીને વિષે તત્પર છે. એમ જણાવે છે ને તેણેકરીને તે અંથ કરવામાં પોતાની યોગ્યતા બતાવે છે. ॥ ૨ ॥

એવી રીતે અંથ કરવામાં પોતાની યોગ્યતા દર્શાવીને પોતાની પ્રતિષ્ઠાનું પ્રયોજન સિદ્ધ થયું એટલે હવે અધિકારી જાણવાની જરૂર છે. કદાચિત્ તદ્દયને વિનોદ ન કરાવવાથી મંદપુરૂષો આ અંથમાં શ્રદ્ધા ન રાખે તો તેવા અધિકારીઓનો વિચાર કરતાં અધિકારીઓનેજ કહે છે.

યદિહરિસ્મરણેસરસમનોયદિવિલાસકલામુકુતૂહલં ॥ મધુર કોમલકાંતપદાવલિશૃણુતદાજયદેવસરસ્વતીં ॥ ૩ ॥

અર્થ—હરિના સ્મરણ કરવામાં જે તારૂં મન રસવાળું હોય અને રાસ કુંજાદિ લીલાની ચાતુરી તથા મનને હરનારી એણાઓનેવિષે જે તારૂં મન આશ્રયવાળું હોય તો મધુર, કોમલ અને મનોહર એવાં પદની જેમાં પંક્તિ છે એવી જ્યદેવની વાણી સાંભળ, નહીં તો નહીં. આંહી એકવચનેકરીને નીરસ અધિકારીને ખેદરકારપણું સૂચવે છે. અધિકારીઓમાં પણ કેટલાએક તો ફક્ત સ્મરણ માત્રમાંજ રાજ રહે છે, અને કેટલાએક રાસકુંજાદિ લીલાને જેવાથીજ રાજ થાય છે. માટે આ ઠેકાણે કવિએ બંને પ્રકારના અધિકારીઓનું એકવચનેકરીને ઉપાદાન કરેલું છે. ॥ ૩ ॥ (એટલાં પદોએકરીને આશ્રય અભિધેય પ્રયોજન અને અધિકારી એ બતાવ્યાં હવે બીજાનાં કાવ્યો કરતાં પોતાના કાવ્યની પ્રાઢી બતાવે છે.

**વાચઃપલ્લવયત્યુમાપતિધરઃસંદર્ભનુદ્ધિગિરાંજાનીતેજયદેવ
પવશરણઃશ્લાઘ્યોદુરુદ્ધ્રુતે ॥ શૃંગારોત્તરસતપ્રમેયરચનૈરાચાર્ય
ગોવર્ધનસ્પર્ધાકોપિનવિશ્રુતઃ શ્રુતિધરોધોયીકવિસ્માપતિઃ ॥૪॥**

અર્થ—ઉમાપતિધર નામના કવિ ફક્ત વાણીનેજ વિસ્તાર કરી જાણે છે, માત્ર વાણીને કાવ્યના ગુણથી યુક્ત કરે છે અર્થાત્ એમાં પણ પક્ષવ-આહી દોષ છે. શરણ નામના કવિ દુર્મેષ કાવ્યની શીઘ્ર રચના કરવામાં વખાણવા લાયક છે પણ તેમાં પ્રાસાદાદિક ગુણ આવતો નથી. જેમાં શૃંગાર રસ શ્રેષ્ઠ છે એવા નાયક નાયિકાનાં વર્ણનમય રચના કરવામાં આચાર્ય ગોવર્ધન નામના કવિની સ્પર્ધા કરનાર કોઇ પણ સાંભળ્યો નથી તોપણ તે

ખીજ રસોનું આપેલુ વર્ણન કરી શકતા નથી. ધોયી નામના કવિરાજ એક-
વાર સાંભળવાથીજ ઝંથાદિનું ધારણ કરવામાં પ્રસિદ્ધ છે પણ તે પોને કાવ્ય
કરી શકતા નથી. અને ગુણાલંકારયુક્ત વાણીના પ્રબંધનીશુદ્ધિને તો જ્યદેવ
કવિજ નજો છે. કારણ કે કેવલ ભગવતગુણનુંજ વર્ણન કરે છે અથવા
કાકૂતિથી દૈન્યોક્તિ જણાવે છે જે ગુણ અને અલંકારયુક્ત વાણીના
પ્રબંધની શુદ્ધિને શું જ્યદેવ કવિજ નજો છે. નહી ખીજ પણ નજો છે.
જુઓ ઉમાપતિધર કવિ વાણીના અનેક તરેહથી વિસ્તાર કરી નજો છે. કારણ
કવિ પણ હુબોધ કાવ્યની શીઘ્ર રચનામાં વખાણવા લાયક છે. જેમાં શૃંગાર
રસ શ્રેષ્ઠ છે એવા નાયક નયિકાનાં વર્ણનમય રચના કરવામાં આચાર્ય ગોવિંદ
કવિની સ્પર્ધા કરનાર કોઇ પણ સાંભળ્યો નથી. ધોયી કવિરાજ પણ એકવાર
સાંભળવાથીજ ઝંથાદિનું ધારણ કરવામાં પ્રસિદ્ધ છે. એટલે જેની સ્મરણ
શક્તિ ધણીજ છે. જે કે કવિ પોતાનો દીનતા બતાવવા સારૂ કાકૂતિથી
અર્થાંતર સૂચવે છે; તોપણ સરસ્વતી તો પહેલા અર્ધનેજ પ્રમાણ કરે છે. ॥૪॥

હવે શ્રીરાધાકૃષ્ણની કીડાઓ સર્વોત્કૃષ્ટ છે એમ પ્રતિપાદન કરવા
સારૂ પ્રથમ ખીભત્સાદિ રસોનું અને શૃંગારરસનું અંગિભાવપણું કહ્યું
છે, શૃંગારરસ અંગી છે અને ખીજ ખીભત્સાદિરસો તેનાં અંગ છે;
આટ પ્રથમ ખીભત્સાદિ રસોના અધિષ્ઠાતૃદેવતાઓ મત્સ્ય કૂર્મ આદિ અવતા-
રોનું વર્ણન કરીને મુખ્ય અંગી અને ઉજ્જવલ એવા શૃંગારરસના અધિ-
ષ્ઠાતા અવતારી શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ નાયકમાં શિરોમણીપણું પ્રતિપાદન કરતાં
એવાજ અભિપ્રાયથી કવિ સર્વ અવતારાત્મક પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરેછે.

॥ અષ્ટપદી ॥

॥ માલવગૌડરાગે રૂપકતાલેષ ગીયતે ॥

૧માલવ ગૌડરાગમાં અને રૂપકતાલમાં ગત્ય છે.

મલયપયોધિજલે ધૃતવાનસિવેદં ॥ વિહિતવદિત્તચરિત્રમસેદં ॥

૧ માલવરાગનું લક્ષણ. શ્લોક. નિતંબિનીચુંબિતલવકત્રિવિંશતિઃશુકલ્યુતિઃ
કુંડલવાન્મમ્મત્સઃ સંગીતશાલાંપ્રવિશન્મદોષેમાલાધરોમાલવરાગરાજઃ ॥ ૧ ॥
અર્થ—અયોગે જેના મુખરૂપી મિશ્રણનું મુખન કરેલુંછે પોપટના જેવી
જેવી કાંતિછે જેણે કાનમાં કુંડલ ધારણ કરેલાંછે એવો મદોન્મત્ત થયેલો
અને પ્રદોષમયે સંગીત શાલામાં પ્રવેશ કરનાર તથા માળાને ધારણ કરનાર
માલવનામનો રાગ, રાગનો રાજ છે.

કેશવધૃતમીનશરીરજયજગદીશહરે ॥ ૬૦ ॥ ૧ ॥ સિતિરતિવિપુલ
તરે તવતિષ્ઠતિપૃષ્ઠે ॥ ધરણિધરણકિન્નચક્રગરિષ્ઠે ॥ કેશવધૃતકચ્છપ
રૂપજયજગદીશહરે ॥ ૨ ॥ વસતિ દશનશિખરે ધરણીતવલગ્રા ॥
શશિનિકલંકકલેવનિમગ્ના ॥ કેશવધૃતસૂકરરૂપજયજગદીશહરે ॥
૩ ॥ તવકરકમલવરે નાભમદ્રુતશૃંગ ॥ દલિતહિરણ્યકશિપુતનુ
ભંગ ॥ કેશવધૃતનરહરિરૂપજયજગદીશહરે ॥ ૪ ॥ છલ્લયાસિવિક્રમણેવ
લિમદ્રુતવામન ॥ પદનખનીરજનિતજનપાવન ॥ કેશવધૃતવામનરૂ-
પજયજગદીશહરે ॥ ૫ ॥ ક્ષત્રિયરુધિરમયેજગદપગતપાપ ॥ સ્તપયસિ
પયસિશમિતભવતાપ ॥ કેશવધૃતભૃગુપતિરૂપજયજગદીશહરે ॥ ૬ ॥
વિતરસિદિશ્ચુરણેદિક્પતિકમનીય ॥ દશમુખમૌલિર્વાલિરમણીય ॥
કેશવધૃતરામશરીરજયજગદીશહરે ॥ ૭ ॥ વહન્નિવપુષિવિશદેવ
સનંજલદામ ॥ હલહતિભીતિમિલિતયમુનામ ॥ કેશવધૃતહલધરરૂપ
જયજગદીશહરે ॥ ૮ ॥ નિંદસિયજ્ઞવિધેરહહ શ્રુતિજાત ॥ સદ
યદ્યદર્શિતપશુઘાત ॥ કેશવધૃતકુદ્ધશરીરજયજગદીશહરે ॥ ૯ ॥
મ્લેચ્છનિવહનિધનેકલમસિકરવાલ ॥ ધૂમકેતુમિવકિમપિકરાલ ॥
કેશવધૃતકલ્કિશરીરજયજગદીશહરે ॥ ૧૦ ॥ શ્રીજયદેવકવેરિ
દમુદિતમુદાર ॥ શૃણુમુખદંત્રુભદ્રભવસાર ॥ કેશવધૃતદશવિધરૂપ
જયજગદીશહરે ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—જેણે ૧ મત્સ્યનું શરીર ધારણ કરેલું છે એવા હે કેશવ! પ્રત્ય
વપ્તનમાં સમુદ્રના જળમાં ખેદ ન થાય એવી રીતે પૃથ્વી રૂપી વહાણની
રચના કરીને વેદને ધારણ કરનાર તમે છો. માટે હે જગતના ઇશ, હે હરિ,
જય પામો. ॥ ૧ ॥ જેણે રૂક્ષપત્નું રૂપ ધારણ કરેલું છે એવા હે કેશવ,
હમેશાં પૃથ્વીને ધારણ કરવાથી જેમાં ઊભાં ચઢે પડી ગયેલાં છે એવા
ધણા વિસ્તારવાળા તમારા પૃષ્ઠપર પૃથ્વી રહેલી છે. માટે જગતના ઇશ,
હે હરિ! જય પામો. ॥ ૨ ॥ જેણે ઉવરાહનું રૂપ ધારણ કરેલું છે એવા હે

૧ મત્સ્યાવતાર ખીભત્સરસના અધિષ્ઠાતા છે. ૨ કૃમાવતાર અદ્રમુત
રસના અધિષ્ઠાતા છે. ૩ વરાહાવતાર ભયાનક રસના અધિષ્ઠાતા છે.

કેશવ! તમારી દાઢના અમ્મભાગમાં પૃથ્વી લાગી રહી છે તે જાણીએ ચંદ્રમાં
મમ યયેલી કલંકની કલા શોભતી હોય નહીં શું એવી શોભે છે; માટે
જગતના ઇશ, હે હરિ! જય પામો. ॥ ૩ ॥ જેણે યનુસિંહનું રૂપ ધારણ
કરેલું છે એવા હે કેશવ! તમારા હસ્તકમલમાં નખરૂપી શિખર રહેલું છે
જેણે કરીને હિરણ્યકશિપુ નામના દેવના શરીરરૂપી ભમરો ચીરાઇ ગયો છે
એવા જગતના ઇશ, હે હરિ! જય પામો. ॥ ૪ ॥ જેણે પવામન રૂપ ધારણ
કરેલું છે એવા હે કેશવ! અદ્ભુત વામન! તમે ત્રણ પગલાં ભરીને રાજ
ખલિને છેતર્યો છે, ને તમારા ચરણ નખમાંથી નીકળેલાં ગંગાજી મનુષ્યને પવિ-
ત્ર કરે છે એવા જગતના ઇશ, હે હરિ! જય પામો. ॥ ૫ ॥ જેણે બ્રહ્મગુપ્તિ
(પરશુરામ) નું રૂપ ધારણ કરેલું છે, એવા હે કેશવ! તમે ક્ષત્રિયોના શ્વિર
વાળાં જગમાં જગતને સ્નાન કરાવો છો ને જેથી તેને નિષ્પાપ કરીને સંસ્ક-
રના તાપનું શમન કરો છો એવા જગતના ઇશ, હે હરિ, જય પામો. ॥ ૬ ॥
જેણે વિશ્વગર્ભદ્રુનું શરીર ધારણ કરેલું છે એવા હે કેશવ, તમે રણસંગ્રામમાં
દશ દિશાઓમાં દશ દિક્ષાવલને ઇચ્છિત રાવણનાં દશ માથાંનું સુંદર અલિદાન આ-
પેલું છે. એવા જગતના ઇશ હે હરિ! જય પામો. ॥ ૭ ॥ જેણે અલ્પભદ્રનું શરીર ધાર-
ણ કરેલું છે એવા હે કેશવ! હલના પ્રહારથી ભય પામીને એકઠાં થયેલાં યમુન્જીના
જળના સરખો અને મેઘના સરખો જેનો વર્ણ છે એવું સ્વામ વચ્ચે તે તમે,
તમારા ઘોળા શરીરને વિષે ધારણ કરો છો એવા જગતના ઇશ! હે હરિ! જય પામો.
॥ ૮ ॥ જેણે વ્યુહનું શરીર ધારણ કરેલું છે એવા હે કેશવ, જેમાં પશુને વધ
દેખાડેલ છે એવી યજુર્વિદિની શ્રુતિઓના સમૂહરૂપ વેદની તમે નિંદા કરો-
છો આશ્ચર્ય છે કે વેદ વિધિના પ્રવર્તવાનાર તમે તેજ વેદની નિંદા કરો છો; માટે
જેનું હૃદય દયાસહિત છે એવા જગતના ઇશ, હે હરિ! જય પામો ॥ ૯ ॥
જેણે ૧૦૬૬૬ શરીર ધારણ કરેલું છે એવા હે કેશવ! મ્હેઝ્છના સમૂહને
નાશ કરવા સાર તમે ખર્જ ધારણ કરેલો છે તે જાણીએ કોઇ એવો ભયંકર
ધૂમકેતુ જગ્યો હોય નહિં શું એવો દેખાય છે એવા જગતના ઇશ હે હરિ! જય-
પામો ॥ ૧૦ ॥ એવી રીતે જેણે દશ પ્રકારનાં રૂપ ધારણ કરેલાં છે. એવા

(૪) નરસિંહાવતાર વાત્સલ્ય રસના અધિષ્ઠાતા છે. (૫) વામનાવતાર સખ્ય-
રસના અધિષ્ઠાતા છે. (૬) પરશુરામાવતાર રોદ્રરસના અધિષ્ઠાતા છે. (૭)
રામાવતાર કરુણારસના અધિષ્ઠાતા છે. (૮) અલ્પભદ્ર હાસ્યરસના અધિષ્ઠાતા
છે. (૯) બુદ્ધાવતાર શાંતરસના અધિષ્ઠાતા છે. (૧૦) કલ્કાવતાર વી-
રરસના અધિષ્ઠાતા છે.

હે કેસવ. હે જગતના ધર હે હરિ! જયપામો. ક્રિય અધિકારી ભક્તજનને કહે છે કે, જે બિહાર અને સુખને દેનારૂં તથા કલ્યાણને આપનારૂં અને સંસારમાં સાર રૂપી એવું શ્રીજયદેવનું કહેવું છે તે સાંભળો. ॥ ૧૧ ॥

એવી રીતે પ્રત્યેક અંગ રસના અધિષ્ઠાતા અવતારોનું વર્ણન કરીને એવરે અંગીરસના અધીશ શ્રીકૃષ્ણને દશ અવતાર રૂપ માનીને સ્તુતિ કરે છે.

વેદાનુદરતેજગન્નિવહતેભૂગોલમુદ્વિભ્રતૈદૈત્યાન્દારયતેર્ષલિ
છલ્લયતેક્ષત્રક્ષયંકુર્વતે ॥ પૌલસ્ત્યંજયતેહલંકલયતેકારુણ્યમાતન્વતે
મ્લેચ્છાન્મૂર્છયતેદશાકૃતિકૃતેકૃષ્ણાયતુભ્યંનમઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—વેદનો બિહાર કરનાર, જગતને ધારણ કરનાર, પૃથ્વીના ગોળને ઘાટ હપર રાખનાર દૈત્યોને ચીરનાર બલિરાજને છળનાર, ક્ષત્રિયોના ક્ષય કરનાર, રાવણને જીતનાર, હલને ધારણ કરનાર, દયાનો વિસ્તાર કરનાર, મ્લેચ્છોને મૂર્છા પમાડનાર. એવીરીતે દશ આકૃતિને (અવતારને) ધારણ કરનાર હે શ્રીકૃષ્ણ! તમને નમસ્કાર કરું છું ॥૬॥

આથીકરીને શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ નાયકનાં શિરોમણિપણ્યનું પ્રતિપાદન કર્યું હવે ધીરોદાતાદિ ચાર પ્રકારના નાયકના ગુણના સમુદાયેકરીને સર્વોત્કર્ષના આપિભાવની પ્રાર્થના કરે છે.

॥ અષ્ટપદી ॥

॥ ગુર્જરીરાગે નિઃસારુકતાલે ચ ગીયતે ॥

ગુર્જરી રાગ અને નિઃસારક તાલમાં ગવાય છે.

શ્રિતકમલાકુચમંડલ ધૃતમુંડલ ॥ કંઠલલિતવનમાલજય
જયદેવહરે ધ્રુવ ॥ ૧ ॥ દિનમણિમંડલમંડનભવસંડન ॥ મુનિ
જનમાનસહંસજય ॥ ૨ ॥ કાલિયવિષધરગંજનજનરંજન ॥

ગુર્જરી રાગનું લક્ષણ. શ્લોક. શ્યામા મુકેશીમલયદ્રુમાણાં મૃદૂહ
સત્પહ્લવતલ્પયાતાં ॥ શ્રુતઃસ્વરાણાંદધતીવિભાગંતંત્રોમુખાદક્ષિણગુર્જરીયાં ॥
અર્થ—જેની સોળ વર્ષની અવસ્થા છે, ચંદનના સુંદર કુપળિયાની શ્યાા તરફ
જેની ખાત છે, જે શ્રુતિયોના સ્વરોનો વિભાગ કરે છે અને વીણા તરફ જેનું મુખ
છે એવી સુંદરકેશવાળી દક્ષિણ દેશમાં પ્રસિદ્ધ ગુર્જરી નામની રાગણી છે.

યદુકુલનલિનદિમેશજય૦ ॥૩॥ મધુમુરનરકવિનાશનંગરુડાસ
નણ ॥ મુરકુલકેલિનિદાનજય૦ ॥૪॥ અમલકમલદલલોચન
મવમોચનણ ॥ ત્રિમુષનમુવનનિધાનજય૦ ॥૫॥ જનકસુતાકૃત
મુષણજિતદૂષણ ॥ સમરશમિતદશકંઠજય૦ ॥૬॥ અભિનવજ
લધરમુંદરમુંદરણ ॥ શ્રીમુલ્લસંદ્રચકોરજય૦ ॥૭॥ તવચરણેપ
નિતાવયમિતિભાવયણ ॥ કુરુકુશલંપ્રણતેષુજય૦ ॥૮॥ શ્રીજયદેવ
કવેરિંદંકુરુતેસુદમે ॥ ગલમુજ્વલગીતજયજયદેવહરે ॥૯॥

અર્થ — જોણે લક્ષ્મીજીના સ્તનમંડળનો આશ્રય કરેલો છે જોણે કાનમાં
કંડણ ધારણ કરેલાં છે, અને કંઠમાં સુંદર વનમાળા ધારણ કરેલી છે; એવા હે દેવ!
હે હરિ! તમે જય પામો જય પામો ॥ ૧ ॥ (આ ઠેકાણે હર્ષ પુનરજિત છે) સૂર્ય
મંડળને શોભાવનારા, સંસારનો નાશ કરનારા, મુનિજનોના મનરૂપી સરોવરમાં
હ સરૂપી એવા હે દેવ! હે હરિ! જય પામો. ૨ ॥૨॥ કાલિયનાગનો કંડ કરનારા
અને નિજજનનું રંજન કરનાર, યદુકુળરૂપી કમલને પ્રકાશિત કરનાર સૂર્ય રૂપી
એવા હે દેવ! હે હરિ! જય પામો જય પામો ॥૩॥ નિમિલ કમલપત્ર સરખાં જેનાં
નેત્ર છે એવા અને જન્મ બંધનથી મુકાવનારા, ત્રણ ભુવનની ઉત્પત્તિના કારણ
રૂપ એવા હે દેવ! હે હરિ! જય પામો જય પામો ॥ ૪ ॥ જનકની પુત્રી સીતા
જીએ જેને શોભાવેલા છે જોણે ખર દૂષણ નામના રાક્ષસ છતેલા છે, અને રણસં-
ગ્રામમાં રાવણનો નાશ કરેલ છે, એવા હે દેવ! હે હરિ! જય પામો જય પામો ॥ ૫ ॥
નવીન મેઘ સરખો સુંદર જેનો વર્ણ છે જોણે સમુદ્ર મધન વખતે મંદરાચલ
પર્યંતને ધારણ કરેલો છે, એવા લક્ષ્મીજીના મુખરૂપી ચંદ્રને વિષે લોભાચેલા
અકાર રૂપી હે દેવ! હે હરિ! જય પામો જય પામો. હે શ્રી કૃષ્ણ! તમે એમ
જણો; કે અમે તમારા ચરણકમળમાં પડ્યા છઠ્ઠાએ માટે નમ્ર એવા બક્ષા-
જનોનું તમે કુશળ કરો. અને હે દેવ! હે હરિ! જય પામો જય પામો ॥ ૮ ॥
આ શ્રીજયદેવ કવિનું રચેલું મંગલ અને ઉજવળ એવું ગીત હર્ષને ઉત્પન્ન
કરે છે; હે દેવ! હે હરિ! જય પામો જય પામો ॥ ૯ ॥

એવી રીતે પ્રાર્થના કરીને શ્રીકૃષ્ણને વિષે સામાન્ય નાયકપણાના
ગુણ કહીને હવે વિશેષ નાયકપણાના ગુણ કહેતાં શ્રેતાજનને આશિષ
આપે છે:—

પદ્માપયોધરતટીપરિરંભલગ્નકાશ્મીરમુદ્રિતમુરોમધુસૂદનસ્ય ॥
વ્યક્તાનુરાગમિવલેલદનંગલેદસ્વેદાંબુપૂરમિવપૂરયતુમિયંવઃ ॥૧॥

અર્થ— શ્રીરાધાજીના સ્તનના પ્રાંત ભાગનું આલિંગન કરવાથી ચોટી ગયેલા કેશરેં કરીને ચિન્હવાળું અને એથી કરીનેજ કીડા કરનાર કામદેવના પરિશ્રમથી થયેલા જલના પ્રવાહવાળું તે અંદર ન સમાતા એવા પ્રિયાના અનુ-રાગને બાહર દેખાડતું હોય નહિ શું? એવું સુશોભિત શ્રીમધુસૂદનનું ઉર-સ્થળ તમારેં મનોવાંછિત પૂર્ણ કરો ॥ ૮ ॥

હવે રાસકોડાના વર્ણનમાં ઉપયોગી નાયકના ગુણ વર્ણન કરવામાં તત્પર અને સર્વ મંગળાચરણના મેલાપે કરીનેજ શ્રીકૃષ્ણનું ઉત્કૃષ્ટપણું પ્રકટ કરીને આરંભમાં કહેલ શ્રીરાધામાધવની એકાંત કીડાના વર્ણનની ઉત્કંઠાએ કરીને જેનું ચિત્ત ઉછળેલું છે એવા શ્રી જયદેવ કવિરાજ, દક્ષિણ, ધૃષ્ટ, અને શઠ એવા નાયકના ગુણ આ જગેઃએ સંતોષકારક નથી, જેથી શ્રી રાધાજીનેવિષે શ્રીકૃષ્ણનું અનુકૂળ નાયકપણું પ્રતિપાદન કરવા સાહેં ૧(સૂચી કટાહ ન્યાયેં કરીને) રશુકદેવજીની માફક સાધારણ રીતે બીજી સ્ત્રિયોની સાથે શ્રીકૃષ્ણનો વિહાર સંક્ષેપમાં કહીને સમાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કરતાથકા અને તેણેકરીનેજ શ્રી રાધાજીનું સર્વોત્કૃષ્ટપણું પ્રકટ કરવા સાહેં આઠ પ્ર-કારની નાયિકાની અવસ્થાનું વર્ણન કરતાં રતિપોષક વિપ્રલંબ શૃંગારનું વર્ણન કરવા સાહેં પ્રથમ શ્રીરાધાજીની ઉવિરહોત્કંઠિતાવસ્થાનું વર્ણન કરે છે. ॥

૧ કોઈ એક લોહારને ત્યાં એક આદમી કડાહ ધડાવવાને આવ્યો. લો-હાર કડાહ ધડાવતું કામ હાથમાં લેછે તેટલામાં બીજે કોઈ માણસ સોઘ ધડા-વવાને આવ્યો, ત્યારે શ્લોહારે વિચાર્યું જે, જે કે આ કડાહ ધડાવનાર પેહેલાંથી આવ્યો છે અને સોઘ ધડાવનાર પછીથી આવ્યો છે, તોપણ કડાહ ધડતાં ધણે વખત લાગવાનો છે અને ત્યાંસુધી સોઘ ધડાવનારને બેસી રહેવું પડશે. માટે સોઘ ધડવી એ થોડા વખતનું કામ છે તો તેને પ્રથમ ધડી આપું અને પછી કડાહ ધડીશ એમ વિચારીને પહેલા કડાહવાળાનું કામ પાછળ રાખ્યું અને બીજા સોઘવાળાનું કામ પ્રથમ કરી આપ્યું તેથી સૂચી કટાહ ન્યાય કહેવાયછે.

૨ એવી રીતે શ્રી શુકદેવજીએ પણ શ્રીમદ્ભાગવતમાં બીજા અવ-તારોનું વર્ણન સંક્ષેપથી કહ્યું અને પછી છેવટ દશમસ્કંધમાં શ્રીકૃષ્ણાવતારનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું. તેમજ અહીંપણ કવિ શ્રીકૃષ્ણનો બીજી સ્ત્રિયોની સાથે વિહાર સંક્ષેપમાં કહેછે અને શ્રી રાધાજીની સાથેનો વિહાર વિસ્તારથી કહેછે.

૩ વિરહોત્કંઠિતાનું લક્ષણ ઉદામમન્મથમહાજ્વરવેપમાનાંરોમાંંચ

વસંતેવાસંતીકુસુમમુકુમારૈરવયવૈશ્ર્મતીકાંતારેબહુવિહિતકુ
ષ્ણાનુસરણાં ॥ અમંદંકંદર્પજ્વરજનિતચિંતાકુલતયાચલદ્વાધારા
ધાંસરસમિદમૂચેસહચરી ॥ ૨ ॥

અર્થ — વસંત ઋતુમાં માધવીલતાના પુષ્પસરખાં મુકુમાર અંગોએ
શુક્ર અને ક્રોધથી પ્રવેશ ન કરી શકાય એવા દુર્ગમવનમાં ફરતાં; અને જેણે
ધણી રીતે શ્રીકૃષ્ણનો શોધ કરેલો છે તે ધણા કામજ્વરે કરીને થયેલી ચિં-
તાથી આકુળપણાએ કરીને જેને પીડા શરૂ થયેલી છે. એવાં રાધાજીને તેની
બરેંસાપાત્ર સખી, ઉત્કંઠાને વધારનાર અને રસવાળું આવું વચન કહેછે.

॥ અષ્ટપદી ॥

વસંતરાગે યતિતાલે ચ ગાયેતે.

૧વસંત રાગમાં અને યતિ તાલમાં ગવાયછે.

લલિતલવંગલતાપરિશીલનકોમલમલયસમીરે ॥ મધુકરનિ
કરકરંબિતકોકિલકૂજિતકુંજકુટીરે ॥ ૧ ॥ વિહરતિહરિરિહસર
સવસંતે ॥ નૃત્યતિયુવતિજનેનસમંસશ્ચિવિરહિજનસ્યદુરંતે ॥ ધ્રુવ ॥
ઉન્મદમદનમનોરથપથિકવધૂજનજનિતવિલાપે ॥ અલિકુલસંકુલ
કુસુમસમૂહનિરાકુલબકુલકલાપે ॥ ૨ ॥ મૃગમદસૌરભરભસવશં

કંચુકિતમંગમલંવહંતી ॥ સંમોહવેપયુષ્મનોત્પુલકાકુલાંગીમુત્કંઠિતાંવદતિતાં
મરતઃકર્ણદ્રઃ ॥ અર્થ—ધણા કામજ્વરે કરીને જે કંપેછે, રેમાંએ
કરીને કંચુકિત થયેલા શરીરને જે ધારણ કરેછે અને સંમોહકંપ તથા ઉપડેલાં
ધાટાં રેમાંએકરીને જેનું શરીર આકુળ થયેલું છે એવી નાયિકાને ભરત
કર્ણદ્ર ઉત્કંઠિતા કહેછે.

૧ વસંત રાગનું લક્ષણ શિશુંડબર્હોચ્ચયબદ્ધચૂડઃપુષ્પનૃપિકંચૂતનવાં
કુરેણ ॥ ક્રામન્મુદારામમનંગમૂર્તિર્મત્તોમતંગોત્રવસંતરાગઃ ॥ અર્થ—જેણે
મોરપીછ અને નવપક્ષવતો મુકુટ આંધેલો છે, જે આંખાના નવાંકુરેકરીને
કોયલનું પોષણ કરતો કરતો ધણા હર્ષથી બગીચાઓ તરફ આદ્યો જાય છે
અને કામદેવના સરખી જેની મૂર્તિ છે એવો મદોન્મત હાથી સરખો આંધિ
વસંત નામનો રાગ છે.

વદનવદલમાલતમાલે ॥ યુવજનહૃદયવિદારણમનસિજનસ્વરુચિ
 કિંમુકજાલે ॥ ૩ ॥ મદનમહીપતિકનકદંડરુચિકેસરકુમુમવિ
 કાસે ॥ મિલિતશિલીમુખપાટલિપટલકૃતસ્મરતૂળવિલાસે ॥ ૪ ॥
 વિગલિતલજ્જિતજગદવલોકનતરુણકરુણકૃતહાસે ॥ વિરહિનિ
 કુંતનકુંતમુખાકૃતિકેતકિદંતુરિતાશે ॥ ૫ ॥ માધવિકાપરિમલલ
 લિતેનવમલ્લિકયાતિલુગંધૌ ॥ મુનિમનસામપિમોહનકારિણિતરુ
 ણાકારણબંધૌ ॥ ૬ ॥ સ્ફુરદતિમુક્તતાપરિરંભણપુલકિતમુકુ
 લિતચૂતે ॥ ટુંદાવનવિપિનેપરિસરપરિગતયમુનાજલપૂતે ॥ ૭ ॥
 શ્રીજયદેવમણિતામિદમુદયાતિહરિચરણસ્મૃતિસારં ॥ સરસવસંત
 સમયવનવર્ણનમનુગતમદનવિકારં વિહરતિ૦ ॥ ધ્રુ૦ ॥ ૮ ॥

અર્થ—હે સખિ ! વિરહિજન જેનો દુઃખેકરીને પાર પામી શકે છે
 એવા શૃંગારરસવાળા વસંતઋતુમાં હરિ વિહાર કરે છે અને ૧યુવતિ જન
 સાથે નૃત્ય કરે છે (વસંતનું વર્ણન કરે છે) જેમાં શોભાયમાન ૧લવીંગની
 લતાના આલિંગનથી કામળ થયેલા મલયાચલનો મંદ પવન વહે છે જેમાં
 ભરણાઓના સમૂહ મિશ્રિત કાચલોના શબ્દોએકરીને કુન્જગૃહો શબ્દાયમાન
 થઈ રહ્યાં છે ॥ ૧ ॥ જેણે મદોન્મત્ત કામદેવના મનોરથવાળી પ્રવાસી
 જનની સ્ત્રિઓને વિલાપ ઉત્પન્ન કરાવેલ છે ॥ જેમાં ભરણાના સમૂહોએકરીને
 વ્યાપ્ત એવા પુષ્પોના સમૂહ અને તેણે કરીને વ્યાપ્ત એવાં બોલસરીનાં
 વૃક્ષોના સમૂહ શોભી રહ્યા છે ॥ ૨ ॥ જેમાં નવીન પદ્મવની પંક્તિવા-
 ણાં તમાલનાં વૃક્ષો કસ્તૂરીના અતિશય સુગંધને આધીન થઈ રહેલાં
 છે ॥ જેમાં જીવાન મનુષ્યના હૃદયનું વિદારણ કરનાર કામદેવના નખના
 સરખી આકૃતિવાળાં કેસુડાંના સમૂહો શોભી રહ્યા છે ॥ ૩ ॥ જેમાં કામ
 દેવ ૩૫ી રાજની સોનાની છડિસરખી આકૃતિવાળાં નામકેશરનાં પુષ્પો
 ઉઘડી રહ્યાં છે. ॥ જે ઉપર ૨ શિલીમુખ એકઠા થયેલા છે એવાં ૫૮લીનાં
 પુષ્પોએકરીને જેણે કામદેવના ભાયાનો વિલાસ કરેલ છે ॥ ૪ ॥ શરમ
 રહિત જમતને જેવાથી નવાં કરણ નામનાં ઝાડ તે શ્વેતપુષ્પના મીશથી
 જેમાં હસે છે ॥ જેમાં વિરહિજનનું છેદન કરવા સાફ બાલાના અગ્રભા-
 ગના સરખી આકૃતિવાળાં કેવડાનાં પત્રોએકરીને દિશાઓ ઝેંતુરિત થઈ

૧ જીવાન સ્ત્રિઓ. ૨ ભરણા) બીજા અર્થમાં (ખાણ) ૩ દાંતાઓ વાળી.

રહેલી છે ॥ ૫ ॥ માધવીલતાના સુગંધે કરીને અતિ મનોહર નવિ-
 મલિકા લતાના પુષ્પોએકરીને અતિ સુગંધિવાળો ॥ મુનિઓના મનને
 પણ મોહ કરનારો અને જીવાન લોકોનો નિષ્કારણ બંધુ એવા આ વસંત
 ઋતુમાં ॥ ૬ ॥ ફરકતે માધવી લતાનાં આલિંગને કરીને શેમાંચિત થ-
 યેલા હોય નહિ શું એમ જેમાં આંખાઓ પણ પેમુકુલિત થયેલા છે અને
 નજીક વિંટાયેલાં યમુનાંજનાં જલેકરીને પવિત્ર એવા આ વૃંદાવનમાં હરિ
 વિહાર કરે છે અને યુવતિજન સાથે નૃત્ય કરે છે ॥ ૭ ॥ (વિદ્વાન્ લોકોની
 પ્રવૃત્તિ સાંઝે કવિ પોતાની વાણીનું ઉત્કૃષ્ટપણું કહે છે) શૃંગાર રસવાલા વસંત
 ઋતુના વર્ણનેકરીને જેમાં સાંભળનારને કામ વિકાર થયેલો છે એવું અને હરિ
 ચરણના સ્મરણેકરીને સર્વથી શ્રેષ્ઠ એવું શ્રીજયદેવકવિનું ભણવું જય પામે. ૮
 દ્વીતીયી ઉદ્દીપન કરવા સાં પહેલા પદમાં કહેલા સંતાપજનક વાણું
 વિશેષેકરીને વર્ણન કરે છે.

**દરવિદલિતમણીવલ્લિચંચત્પરાગપ્રકટિતપટવાસૈર્વાસયન્કા
 નમાનિ ॥** **ઇહહિદહતિચેતઃકેતકીમંથબંધુઃપ્રસરદસમવાળપ્રાણવ
 દ્વંધવાહઃ ॥૧॥**

હે સખિ ! આ વસંત ઋતુમાં સર્વ દિશાઓમાં ફરનાર અને કામ-
 દેવ રૂપી રાજાનો પ્રાણુતુલ્ય સખા તેમજ કેવડાના પુષ્પના સુગંધનો સાથે
 આલનારો મિત્ર એવો આ વાયુ, કાંઈક ઉધડેલાં માલતી લતાનાં પુષ્પોની
 રજ રૂપી સુગંધિ ચૂર્ણ કરીને સઘળાં વનને સુગંધ સુકત કરતો વિરહિ જનનાં
 ચિત્તને આજે છે ॥૮॥ વળી ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે જે.

**અદ્યોત્સંગવસદ્ગુજંગકવલક્લેશાદિવેશાચલપ્રાલેયપ્લબનેચ્છયાનુ
 સરતિશ્રીસ્વંડશૈલાનિલઃ ॥** **કિંચસ્તિગ્ધરસાલમૌલિમુકુલાન્યાલો
 વ્યહર્ષોદયાદુન્મીલંતિકુહૂઃકુહૂરિતિકલોત્તાનાઃપિકાનાંગિરઃ॥૧॥**

અર્થ—હે સખિ ! આજ મત્રયાચરનો વાયુ સાંતા સપેા પોતાનું ભક્ષ-
 ã કરી જાય છે. એવા કલેશથી નાઠીને હિમાચલ પર્વતના બરફમાં પડવાની
 ઇચ્છાએ દક્ષિણ દિશાથી ઉત્તર દિશા તરફ જાય છે ॥ વળી સ્તિગ્ધ રસ-
 વાળા આંખાઓના અગ્ર ભાગ ઉપર આવેલી મોહારની કળીઓ જોઈને હર્ષિ-
 ત થયેલ કોયલોના મુખમાંથી (કુહૂ કુહૂ) એવી રીતની મનોહર અને
 સ્ફુટ વાણી નીકળે છે ॥ ૧૦ ॥ (આવામાં વિરહિજનોને દિવસ કાઢાડવો
 દુર્ધટ છે તે કહે છે)

ઉન્મીલન્મધુગંધલુઘ્વમધુપવ્યાધૂતચૂર્તાકુરક્રીડત્કોકિલકાક
લીલકલકલૈરુત્કીર્ણકર્ણજ્વરાઃ ॥ નીયંતેપથિકૈઃ કથંકથમપિધ્યાના
વધાનક્ષણપ્રાપ્તપ્રાણસમાસમાગમરસોલ્હારૈરમીવાસરાઃ ॥૧૦॥

અર્થ—ઉધડતાપુષ્પના રસ અને ગંધમાં લોભાચેત્તા ભમરાઓએ હ-
સાવેલ આંખાઓનાં અગ્રભાગઉપર રમનાર કોયલોના સૂક્ષ્મ અને મનોહર કો-
લાહલેં કરીને જેમાં કર્ણુજ્વર ઉત્પન્ન થાયછે. એવા આ વસંતના દિવસો છે,
તે પથિકજનોએ પ્રિયાનું ચિંતવન કરવાથી ક્ષણમાત્ર ધ્યાનાવસ્થામાં પ્રાપ્ત
થયેલી પ્રાણુતુલ્ય પ્રાણુ પ્રિયાના સમાગમના રસના ઉદ્ઘાસે કરીને કોઇ કોઇ
રીતથી એવા દિવસ નિર્ગમન કરાય છે ॥૧૦॥ કવિ કહે છે:—

અનેકનારીપરિરંભસંભ્રમસ્ફુરન્મનોહારિવિલાસલારસં ॥
મુરારિમારાદુપદર્શયંત્યસૌસખીસમક્ષંપુનરાહરાધિકાં ॥૧૧॥

અર્થ—જેને અનેક નારીનાં આલિંગનના સંભ્રમેકરીને મનોહર રાધિ-
કાના વિલાસની ઇચ્છા સ્પુરાયમાન થઇ છે એવા શ્રીમુરારિને ઘોડે દૂરથી
ખતાવતી એવી સખી ફરીથી રાધાજી પાસે કહે છે. ॥૧૧॥ શ્લોકમાં કહેલું
ગીતમાં વર્ણવે છે.

॥ અષ્ટપદી ॥

॥ રામકિરિરાગે યતિતાલે ચ ગીયતે ॥

અર્થ—૧ રામકિરિ રાગમાં અને યતિતાલમાં ગવાયછે.

ચંદનચર્ચિતનીલકલેવરપીતવસનવનમાલી ॥ કોલિચલન્માણી
કુંડલમંડિતગંઢયુગસ્મિતશાલી ॥૧॥ હરિરિહમુગ્ધવધૂનિકરેવિલા
સિનિવિલસતિકેલિપરે ॥દ્રુ૦॥ પીનપયોધરભારભરેણહરિંપરિર

૧રામકિરીનું બક્ષણ સ્વર્ણપ્રભાભાસ્વરમૂષ્ણાચનીલંનિચોલંવપુષાવહં
તી ॥ કાંતેપદોપાંતમધિશ્રિતેપિમાનોન્નતારામકિરીપ્રદિષ્ટા ॥ અર્થ—
જેની સુવર્ણસરખી કાંતિ છે, ચક્રચકિત ધરેણાંઓ જેણે પહેરેલાં છે, જેણે
કાળી ઓઢણી શરીરે ધારણ કરેલીછે અને પોતાનો પતિ પોતાના પગની
નજીક આવી પ્રાર્થના કરેછે તોપણ જે માને કરીને જનત થયેલીછે, તે રામ-
કારી એવે નામે રાગણી કહેલીછે.

ધ્ય સરાગં ॥ ગોપવધૂરનુગાયતિકાચિદુર્દંચિતપંચમરાગં ॥૨॥ કા
 પિવિલાસવિલોલવિલોચનચેલનજનિતમનોર્જં ॥ ધ્યાયતિમુગ્ધવ
 ધૂરધિકંમધુસૂદનવદનસરોજં ॥૩॥ કાપિકપોલતલેમિલિતાલપિ
 તુંકિમપિશ્રુતિપૂલે ॥ ચારુચુંબનિતંચવતીદયિતંપુલકૈરનુકૂલે॥૪॥
 કેલિકલાકૃતુકેનચકાચિદધુંયગુનાજલકૂલે ॥ મંજુલવંજુલકું
 જગતંવિચકર્ષકરેણદુકૂલે ॥૫॥ કરતલતાલતરલવલયાવલિક
 લિતકલસ્વનવંશે ॥ રાસરસેસહનૃત્યપરાહરિણાયુવતીપ્રશશંસે
 ॥૬॥ શ્રિજ્ઞ્યાતિકામપિચુંવતિકામપિરમયતિકામપિરામાં ॥ પદ્ય
 તિસસ્મિતચારુતરામપરામનુગચ્છતિવામાં ॥૭॥ શ્રીજયદેવધણિત
 મિદમદ્રતકેશવકોલિરહસ્યં ॥ વિપિનવિનોદકલાકલિતંવિતનોતુ
 શુભાનિયશસ્યં ॥૮॥

હે ૧વિદ્યાસિનિ સખિ ! ચંદને કરીને ચર્ચિત એવા શ્યામ શરીર
 ઉપર જેણે પીળાં વસ્ત્ર અને વનમળા ધારણ કરેલી છે રાસકીડામાં દૂર-
 વાથી ચલાયમાન થતાં મણિમય કુંડળ અને મંદરિમતે કરીને જેના કપોલ
 ભાગ સુશોભિત દેખાય છે ॥ એવા હરિ આ વનમાં કીડા કરવા તત્પર
 થયેલી મુગ્ધ સ્ત્રિઓના સમૂહમાં વિહાર કરે છે ॥ ૧ ॥ હે સખિ ! કોઈ
 એક ગોપી—પોતાના પુષ્ટ એવા સ્તનના ભારેકરીને હરિને પ્રેમ સહિત
 આગ્રિંગન કરીને ખીજી કોઈએ તમારા નામથી ઉપાડેલા રેપંચમ રાગને
 અનુસરતી ગાય છે ॥ ૨ ॥ કોઈ મુગ્ધા સ્ત્રી તેા વિદ્યામેકરીને ચપલ
 લોચનના ખેલનથી કામદેવને ઉત્પન્ન કરનાર મધુસૂદાના મુખારવિંદનું એક
 ચિત્તે ધ્યાન કરે છે ॥ ૩ ॥ કોઈ મોટા નિતંબવાળી સ્ત્રી શ્રીકૃષ્ણના કાનમાં
 કાંઈક વાત કહેવાના મિશેકરીને તેના કપોલપાસે મુખ રાખવાથી રોમાં-
 ચિત થયેલા સુંદર અને અનુકૂળ એવા શ્રીકૃષ્ણના કપોલનું સુખન કરે છે
 ॥ ૪ ॥ રાસકીડાની કલાના આશ્ચર્યેકરીને મોહ પામેલી કોઈ ગોપાંગના
 તેા, યમુનાજીના કાંઠા ઉપર સુંદર આશુપાલવના ૩ નિકુંજમાં મથેલા શ્રી
 કૃષ્ણનું પીતાંબર પકડીને હાથેકરી તેને ખેંચે છે ॥ ૫ ॥ અને શ્રીહરિએ હા-
 થના તાલ તથા કંઠજીની પકિતઓના શબ્દની સાથે મનોહર શબ્દવાળી વાંસ
 બીનો શબ્દ જેમાં મજેસ છે એવા રાસકીડાના રસમાં પોતાની સાથે નૃત્ય

૧ વિદ્યાસે કરવામાં પ્રવીણ. ૨ એનામતો રાગ. ૩ લતામ્રહ.

કરવામાં સાવધાન થયેલી કોષ્ટ યુવતિને શ્રી હરિયેપણુ વખાણીછે ॥ ૬ ॥
તેમ કોષ્ટ સ્ત્રીને પોતે આલિંગન કરે છે કોષ્ટને ચુંબન કરે છે. કોષ્ટને રમ્પાડે
છે ॥ કોષ્ટ સ્ત્રીને સામું મનોહર મરકાને જુએ છે અને કોષ્ટ સ્ત્રી રીસાદને
આલી જાય છે તેને મનાવવા જાય છે ॥ હે સખિ ! એવી રીતે શ્રી હરિ આ
વનમાં વિલાસ કરવામાં તત્પર થયેલી મુગ્ધાઓના સમૂહમાં વિહાર કરે છે
॥ ૭ ॥ જેમાં શ્રી કેશવનું અદ્ભુત ૧કેલિરહસ્ય છે જે ટુંદાવનના વિહાર-
ની કલાએકરીને યુક્ત છે અને યશને આપનારું છે. તે આ શ્રી જયદેવ
કવિનું ભણુનું, જગન્નાં કલાણુ કરો ॥ ૮ ॥ વળી વધારે ઉદીપન કરવા
સાડું નીચે પ્રમાણે કહે છે:—

વિશ્વેષાદતુરંજનેનજનયજ્ઞાનંદર્મિંદીવરશ્રેણીશ્યામલકોમલૈરુ
પનયન્નગૈરનંગોત્સવં ॥ સ્વચ્છંદંવજતુંદરીભિરામિતઃપલ્લવમાલિ
ગિતઃકૃત્તારઃસાંધિમૂર્તિમાનિવમયૌમુખ્યોહરિઃકીડાતિ ॥૧૨॥

અર્થ—સર્વ ગોપાંગનાઓને રમ્પાડીને આનંદ ઉપજવનારા રંધદીવરની-
પંક્તિ સરખાં અને કોમળ અંગોએકરીને કામદેવના ઉત્સવને ઉત્પન્ન કર-
નારા પ્રજ્વળી સુંદરિયોએ પોતપોતાની છુટ્ટામાં આવે એવી રીતે ચોતરફથી
દરેક અંગે આલિંગન કરાયેલા મૂર્તિમાન કામદેવ હોય નહિ શું એમ વસંત
ઋતુમાં મુગ્ધ થયેલા શ્રી હરિ, કીડા કરે છે ॥ ૧૨ ॥ કવિ વસંત ઋતુના
રાસનું વર્ણન કરતાં શરદ્ ઋતુમાં રાધાજીએ સંકિત શ્રીકૃષ્ણે કરેલા રાસ
વિલાસનું સ્મરણુ આવવાથી તેના વર્ણન રૂપી આશિષની યોગના કરે છે.

રાસોલ્લાસભરેણવિભ્રમમૃતામાખીરવામમ્બુવામધ્યર્ણવારિરમ્ય
નિર્ભરમુરઃપ્રેમાધયારાધયા ॥ સાધુત્વદ્વદનંસુધામયામિતિવ્યાહૃત્ય
ગીતશ્રુતિવ્યાજાદુઃકટંચિતઃસ્મિતમનોહારીહરિઃપાતુવઃ ॥૧૩॥

અર્થ—રાસના અતિ ઉલ્લાસે કરીને વિલાસને ધારણુ કરનારી ગોપાંગના-
ઓની સમીપ પ્રેમાંધ થયેલાં શ્રી રાધાજીએ શ્રીકૃષ્ણના ઉરઃસ્થલને ખુબ આલિ-
ંગન કરીને તમારું મુખારવિંદ બહુજ સાડું છે અને અમૃતમય છે, એમ
કહીને આપનની પ્રશંસાના મિશથી અત્યંત ચુંબન કરાયેલ અને તે વખતે
મુખને મરકાવીને મનને હરવાવાળા શ્રી હરિ, તમારી રક્ષા કરો ॥ ૧૩ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदमहाकाव्ये सामोददामोदरोनामप्रथमःसर्गः ॥१॥

હવે એવી રીતનાં સખીનાં વચન સાંભળીને પોતે પણ તે પ્રમાણે સાધારણ અનુભવ કરીને પોતામાં અને ખીજી સ્ત્રિઓમાં શ્રીકૃષ્ણના સ્નેહનું તદ્દાવતપણું ન જોવાથી એકસરખો વિહાર જોઈને ધ્યા આવવાથી તે શ્રી રાધાજીનું જે ૧ અવસ્થાંતર થયું છે તેપણુ આવા રસમાં ઊપયોગી છે એમ સૂચવે છે.

વિહરતિવનેરાધાસાધારણપ્રણયેહરૌવિગલિતનિજોત્કર્ષાવેશે
નગતાન્યતઃ ॥ ક્વચિદપિલતાકુંજેગુંજન્મધુવ્રતમંડલીમુખરશિશ્વ
રેલીનાદીનાપ્યુવાચરહઃસર્વી ॥૧॥

અર્થ—જ્યારે હરિ જેવી રીતે પોતાની સાથે વિહાર કરતા હતા તેવીજ રીતે ખીજી સ્ત્રિઓની સાથે એક સરખો વિહાર કરવા લાગ્યા ત્યારે પોતાની હૃદયતાનું જે અભિમાન હતું તે રંગલિત થઇ ગયું એટલે ધ્યાને લીધે તે જગા છોડીને ખીજી જગાએ ગયાં ॥ ૨ અને ગુંજાર કરતા ભમરાઓની મંડલીઓએ કરીને જેનાં શિખર શબ્દાશ્રમાન ચંદ્રરહેલાં છે એવા કોઠાં લતાના કુંજમાં લીન થઇને દીન થયેલાં રાધાજી એકાંતમાં પોતાની ગૂંમ વાત હતી તે સખીને કહે છે. ॥ ૧ ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

ગુર્જરીરાગે યતિતાલે ચ ગીયતે

૩ ગુર્જરી રાગ અને યતિ તાલમાં ગવાય છે.

સંચરદધરસુધામધુરધ્વનિમુશ્વરિતમોહનવંશં ॥ ચલિતદ્વગંચલ
ચંચલમૌલિકપોલવિલોલવતંસં ॥૧॥ રાસેહરિમિહવિહિતવિલા
સંસ્મરતિમનોમમકૃતપરિહાસં ॥ ધ્રુવં ॥ ચંદ્રકચારુમયૂરશિશ્વંડકમં
દલવલયિતકેશં ॥ પ્રચુરપુરંદરધનુરનુરંજિતમેદુરમુદિરસુવેશં ॥૨॥
ગોપકદંબનિતંબવતીમુશ્વર્ચુબનલંભિતલોભં ॥ બંધુજીવમધુરાધરપ
લ્લવમુલ્લસિતસ્મિતશોભં ॥૩॥ વિપુલપુલકમુજપલ્લવવલયિતબલ્લવ
યુવતિસહસ્રં ॥ કરચરણોરસિમણિગણભૂષણકિરણવિભિન્નતમિસ્રં ॥

૧ તે વખતની દશા. ૨ ગળી ગયું ૩ પેહેલા સર્ગમાં ખીજી અષ્ટપદી પ્રમાણે ગુર્જરી રાગનું લક્ષણ સમજવું.

॥૪॥ જલદપટલચલદિંદુવિનિંદકચંદનચિંદુલલાટં ॥ પીનપયો
ધરપરિસરમર્દનનિર્દયહૃદયકપાટં ॥૫॥ મણિમયમકરમનોહરકુંઢ
લમંહિતગંડમુદારં ॥ પીતવસનમનુગતમુનિમનુજસુરાસુરવરપરિવા
રં ॥૬॥ વિશદકદંબતલેમિલિતંકલિકલુષભયંશમયંતં ॥ મામપિકિ
મપિતરંગદનંગદશામનસારમયંતં ॥૭॥ શ્રીજયદેવમણિતમતિસુંદર
મોહનમધુરિપુરૂપં ॥ હરિચરણસ્મરણંપ્રતિસંપ્રતિપુણ્યવતામનુકૂલં ॥૮॥

હે સખિ ! પ્રથમ શરદ પુનમની રાત્રિમાં આ વનમાં રાસ થયેલો હતો; તે રાસમાં જેણે મારી સાથે વિલાસ અને પરિહાસ કરેલાં હતાં, તે હરિને માફ મન સંભારે છે. ક્રુ. ॥ (મતલબ કે તેવા વિલાસ અને પરિહાસ આ વખતે ખીજી સ્ત્રિઓની સાથે થતા નથી, એમ છપાથી પ્રથમ થયેલા રાસની એકતાનું સૂચવન કરે છે.) જેણે રસનાર કરતી અધરસુધાએકરીને મધુર શબ્દવાળી મોહકારક વાંસળી વગાડેલી છે. ચલિત કટાક્ષ અને ચંચળ સુકુટેકરીને જેના કપોળઉપર કાનનાં આભૂપણ ચલકી રહ્યાં છે. ॥ ૧ ॥ રમંદાએકરીને મનોહર મોરપિછના સમૂહની સાથે જેના કેશ બંધાયેલા છે તેથી મોટા ધંદ્રના ધનુષેકરીને સુશોભિત ઘાટો મેઘ ચરેલો હોય નહીં શું એવો જેનો વેશ શોભી રહ્યો છે ॥ ૨ ॥ ગોવાળીયાઓની સ્ત્રિઓનાં મુખ સુખનેકરીને જેને લોભ પ્રાપ્ત થયેલો છે. ॥ બપોરીયાના પુષ્પ સરખો લાલ અને મધુર જેનો અધર છે, જેના મંદરિમતની શોભા દીપી રહેલી છે. ॥ ૩ ॥ ઘણા રોમાંચિત અને નવીન પલ્લવસરખા કોમળ એવા જેના ભુજની સાથે હળશે ગોપાંગનાઓ વિંટાળેલી છે ॥ હાથ પગ અને હિરઃસ્થળતેવિષે ધારણ કરેલાં આભૂપણમાં જોડેલા હીરામણીના કિરણોએકરીને જેણે વનનાં અંધારાનો નાશ કરેલો છે ॥ ૪ ॥ મેઘના સમૂહમાં રહેલા ચંદ્રની શોભાને હકાવનાર જેના લલાટમાં ચંદનનો ચિંદુ શોભી રહ્યો છે. ॥ પુષ્પ પંથોધરના પ્રાંત ભાગનું મર્દન કરવામાં જેનું તદ્દય કપાટ નિર્દય છે ॥ ૫ ॥ મણીથી જોડેલાં મકરાકૃતિ અને મનોહર કુંડલેકરીને જેના બે ઝગડસ્થળ શોભી રહ્યા છે, જે ઉદાર છે જેણે પીળાં વસ્ત્ર ધારણ કરેલાં છે, મુનિ, મનુષ્ય, સુર અને અસુર એના ઉત્તમ પરિવારો (સ્ત્રીઆદિ) જેને પગપાડે કૃપા કરે છે ॥ ૬ ॥ ઘણાં પુષ્પોએકરીને ઉત્તમ થયેલા કદંબની નીચે જે મારી સાથે મળેલા છે અને ત્યાં મુને પ્રેમના વિવા-

૧ ચામતી. ૨ મોરપીછનો અગ્રભાગ. ૩ કપોલ.

કથી ઉત્પન્ન થયેલા કંદેશના ભયનું જોણે ૧ચાટકિતએકરીને શમન કરેલું છે
મુને પણ કોઇ રચનિર્વચનીય એવી અને જેમાં કામદેવતા તરંગો દેખાય
છે એવી દૃષ્ટિએકરીને તથા મનેકરીને જોણે રમાડેલ છે ॥ ૭ ॥ હે સખિ !
એવા હરિને માફ મન સંભારે છે. જેમાં ઘણું સુંદર અને મોહકારક શ્રી
મધુસૂદનનું સ્વરૂપ વર્ણવેલું છે. એવું શ્રીજ્યદેવ કવિનું ભણવું. તે હાલના
વખતના યુવકયાન લોકોને હરિના ચરણ સ્મરણ તરફ યોગ્ય છે. ॥ ૮ ॥

સખી કહે છે કે જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ તમારો લાગ કરીને ખીજ સ્ત્રિયોની
સાથે વિહાર કરે છે ત્યારે તમે કેમ તેને સંભારો છો ? એવી રીતે પોતાના
અભિપ્રાયની પરીક્ષા કરનારી સખીને રાધાજી કહે છે :—

ગણયતિગુણગ્રામંભ્રામંભ્રમાદપિનેહતેવહતિચપરિતોષંદોષંવિમું
ચતિદૂરતઃ ॥ યુવતિચ્ચલતૃષ્ણેકૃષ્ણેવિહારિણિમાંવિનાપુનરપિમનો
વામંકામંકરોતિકરોમિકિં ॥૨॥

અર્થ — હે સખિ ! શું કરું યુવતિજનોમાં હુંવિનાં વિહાર કરે છે તો
પણ જેની તૃષ્ણા મારેવિષે બધાયેકી છે એવા શ્રીકૃષ્ણનાવિષે માફ ચતુર
મન દૂરથી આલેલાપા કરે છે જેથીકરીને તેના ગુણના સમૂહનીજ ગણના
કરે છે, ભ્રમે કરીનેપણ કોપ કરવાની ઈચ્છા કરતું નથી, સંતોષને ધારણ કરી
રાખે છે અને તેના દોષનો તો દૂરથી લાગ કરે છે ॥૨॥ (હવે ઉલ્લંઘની ઠાણ
માત્ર પણ ન રહી શકતાં એવાં રાધાજી, પોતાની સખીપાસે પ્રાર્થના કરે છે).

॥ અષ્ટપદી ॥

॥ માલવરાગે યતિતાલે ચ ગીયતે ॥

૭માલવરાગમાં અને યતિતાલમાં ગવાય છે.

નિમૃતનિકુંજગૃહંગતયાનિશિરહસિનિલીયવસંતં ॥ ચકિતવિ
લોકિતસકલદિશારતિરમસરસેનહસંતં ॥૧॥ સચ્ચિદેવેશિમયન
મુદારંરમયગપાસહભાવનયાસવિકારં ॥ ધ્રુવં ॥ પ્રથમસમાગમલ
જિતયાપટુચાદુશૈરનુકૂલં ॥ મૃદુમધુરાસ્મિતભાષિતયાશિથિલીક
તજઘનદુકૂલં ॥૨॥ કિસલયશયનનિવેશિતયાચિરમુરસિમમૈવશ

૧ પ્રિય લાગે એવી વાણી. ૨ કાંઈ કહી ન શકાય એવી. ૩ પેહેલા સર્ગમાં
પેહેલી અષ્ટપદી પ્રમાણે રચનું લક્ષણ.

ચાર્ન ॥ કૃતપરિરંભણચુંવનયાપરિરંભ્યકૃતાધરપાનં ॥૩॥ અલસ
નિમીલિતલોચનયાપુલકાવલિલલિતકપોલં ॥ શ્રમજલસકલકલે
ચરયાવરમદનમદાદતિલોલં ॥૪॥ કોકિલકલરવકૂજિતયાજિત
મનસિજતંત્રવિચારં ॥ શ્લથકુસુમાકુલકુંતલયાનખલિલિતઘનસ્ત
નભારં ॥૫॥ ચરણરાણિતમણિનૂપુરયાપરિપૂરિતસુરતવિતાનં ॥
મુખરવિશુંખલમેલયાસકચમૃદ્ધચુંવનદાનં ॥૬॥ રતિમુખસમય
રસાલસયાદરમુકુલિતનયનસરોજં ॥ નિઃસહનિયતિતતનુલતયામધુ
સૂદનમુદિતમનોજં ॥૭॥ શ્રીજયદેવમણિતમિદમતિશયમધુરિપુ
નિધુવનશીલં ॥ સુખગુલંકિતગોપવધૂકથિતંવિતનોતુસલીલં ॥૮॥

અર્થ—હે સખિ ! કામના મનોરથેકરીને ભાવવાળી થયેલી એવી
હું તેની સાથે જોને મારા ઉપર મનોવિકાર થયેલો છે અને જેણે કેશીનામના
દેલનું મધન કરેલું છે એવા ઉદાર શ્રીકૃષ્ણને રમણ કરાવ્ય. ॥ ક્રુ. ॥
(કેવી હું અને કેવા શ્રીકૃષ્ણ, એ આ અષ્ટપદીમાં પ્રત્યેક પદથી કહે છે.) ગુપ્ત
ભતાગૃહમાં રહેલી એવી હું તેની સાથે એકાંતે છુપાઈને રહેલા એવ
ક્યાં છુપાઈ રહ્યા હશે? એવી રીતે ચક્રિત થઈને જેણે સર્વ દિશાઓમાં જો-
યેલું છે એવી હું તેની સાથે રનિતા વેગના રસેંકરીને હસતા એવા ॥ ૧ ॥
પ્રથમ સમાગમમાં લજ્જા પામતી એવી હું તેની સાથે આતુરીવાળાં અને
પ્રિય લાગે એવાં અનેક ભાવણેકરીને અનુકૂળ એવા, કામજ મધુર અને
સ્થિતયુક્ત બોલતી એવી હું તેની સાથે જેણે મારા પંજરનસ્થળનું વસ્ત્ર
શિથિલ કરી નાખેલ છે એવા ॥ ૨ ॥ નવીન પક્ષવતી શય્યામાં સુવારી
એવી હું તેની સાથે ધણીવાર સુધી મારા ઉરઃસ્થળ ઉપર સુતા એવા
જેણે આલિંગન અને સુખન કરેલ છે એવી હું તેની સાથે જેણે આલિંગન
કરીને અધરપાન કરેલ છે એવા ॥ ૨ ॥ જોનાં ભોચન મંદ અને વિંચાઈ
ગયેલાં છે એવી હું તેની સાથે જોના કપોલ પુલકાવળીયુક્ત છે એવા
જોને સર્વાંગનેવિશે પસીનો વળેલો છે એવી હું તેની સાથે ઉત્તમ કામના
મદથી અતિ તૃપ્તિવાન એવા ॥ ૪ ॥ કામલના મનોહર શબ્દ સરખું જેવું

૧૬૭૩૮ ૭ એવી હું તેની સાથે જોણે કામતંત્રનો વિચાર જીતેલ ૭
 એવા ॥ જેના કેશ વિખરાઈ ગયેલાં પુષ્પોની સાથે છુટી ગયેલા છે
 એવી હું તેની સાથે જોણે નખેકરીને કઠિન સ્તનભાગ ચિન્હવાળા કરેલ ૭
 એવા ॥ ૫ ॥ જેના ચરણમાં મણિમય નૂપુર શબ્દાયમાન છે એવી હું તેની
 સાથે જોણે સુરતનો વિસ્તાર સંપૂર્ણ કરેલો છે એવા ॥ જેની કટિમેખળા
 પ્રથમ શબ્દાયમાન હતી અને પછી ત્રીજી જવાથી બાંધન રહિત થઈ ગયેલ છે
 એવી હું તેની સાથે કેશચંદણ સહિત ચુંબન દાન કરતા એવા ॥ ૬ ॥
 રતિ સુખ સમયના રસેકરીને મંદ થયેલી એવી હું તેની સાથે જેનાં
 નેત્રકમળ કાંઈક વીંચાઈ ગયેલાં છે એવા ॥ જેની શરીરલતિદ્રા નિર્બલ
 પડી ગયેલી છે એવી હું તેની સાથે જેને રમતોળ ઉત્પન્ન થયેલાં છે એવા મધુ-
 સૂદનને હે સખિ ! રમણ કરાવ્ય ॥ ૭ ॥ ઉત્કઠિત થયેલી ગોપાંગનાએ ગાયેલું
 અને શ્રીમધુરિયુની અતિશય સુરત કીડાનું રમણ કરાવનાર અને લીલાસહિત
 એવું આ શ્રીજયદેવકવિનું કહેલું ગીત તે સાંભળનારાઓના સુખનો વિસ્તાર
 કરે ॥ ૮ ॥

હવે પ્રથમ ગોપિયોના મંડળમાં હોભા જોયેલા શ્રીકૃષ્ણની ઉચ્ચતિએ
 કરીને પોતાના મનથી અનુભવ કરાયેલ શ્રીકૃષ્ણના અભિપ્રાયને ષસાક્ષાત્
 દેખાડતાં રાધાજી પોતાની સખીને કહે છે. ॥

**હસ્તસસ્તવિલાસવંશમનૃજુભૂવલ્લિમદ્વલ્લવીઠંદોત્સારિદ્વગંતવી
 ક્ષિતમતિસ્વેદાર્દ્રગંડસ્થલં ॥ મામુદ્ગ્રીક્ષ્યવિલક્ષિતસ્મિતસુધામુગ્ધા
 નનંકાનનેગોવિદંત્રજસુંદરીગણઘૃતંપદ્યામિહૃપ્યામિચ ॥ ૩ ॥**

અર્થ—હે સખિ ! વ્રજસુંદરીના સમૂહકરીને વીટાયેલા શ્રીગોવિંદને હું-
 જોઈછું અને હર્ષ પામું છું. (ત્યારે સખી કહે છે કે હે રાધે ! તું મુગ્ધા છો કારણ
 કે જે બીજી સ્ત્રિયોની સાથે વિલસ કરે છે તેને જોઈને તું હર્ષ પામે છે તે શુ ?) રા-
 ધાજી કહે છે—હે સખિ ! પવક્રબુકુટીવાળી ગોપાંગનાઓએ પ્રેરણા કરાયેલા કટાક્ષોએ
 કરીને જોવાયેલા છે તોપણ મને જોઈને વિસ્મય તથા મંદસ્મિતરૂપી સુધાએ
 કરીમુક્ત એવું અને મુગ્ધ એવું જેનું મુખારવિંદ છે અને મુને જોવાના આવે-
 શથીજ જેના હાથમાંથી વાંસળી પડી ગઈ છે અને જેના દગંડસ્થળ પસી-

૧ રતિકૂળત. ૨ કામદેવ. ૩ જેવા રૂપનું ચિંતવન કરે તેના રૂપનો આ
 ભાસ થવો. ૪ પ્રત્યક્ષ. ૫ કુટિલ (વાંકી). ૬ કપોલ.

નાથી ૧આદ્ર થઇ ગયેલાછે. એવા ગોવિંદને જોવાનું અને હર્ષ પામું છું ॥૩॥
(એમ કહીને તે સ્મૃતિનો વિરામ થયો એટલે ફરીથી કહેછે.

દુરાલોકઃસ્તોકસ્તવકનવકાશોકલતિકાવિકાશઃકાસારોપણ
નપવનોપિવ્યથયાતિ ॥ અપિભ્રામ્યદ્રંગીરણિતરમણીયામમુકુલમસ
તિશ્ચૂતાનાંસલ્લિશિલરિણીયંસુખયાતિ ॥૪॥

અર્થ—હે સખિ ! થોડા ગુચ્છવાળા નવા આશુપામવની ભતિશનો
વિકાશ મારાથી દુઃખેકરીને જોઈ શકાયછે, સરોવરના કાંઠા ઉપર રહેલા
બગીચાનો પવન પણ મુને બચા કરેછે, ફરતી એવી ૨ ભૂંગીચોના શબ્દેકરીને
શોભતી એવી અને શિખરવાળી આંખોના મોહારની ઉત્પત્તિ તે પણ મને મુખ
આપતી નથી ॥ ૪ ॥ કવિ પણ રાધાજીએ જાણેલા શ્રીકૃષ્ણના અભિપ્રાયને
પ્રકટ કરતાં આશિષ આપેછે.

સાકૂતસ્મિતમાકુલાકુલગલદ્રમ્મિહ્મુહાસિતભ્રૂવહ્લીકમલીકદ
શિતભુજામૂલાર્ધદૃષ્ટનનં ॥ ગોપીનાંનિમૃતંનિરીક્ષ્યગમિતાકાંક્ષાશ્ચ
રંચિતયજ્ઞંતર્મુગ્ધમનોહરોહરતુલ્યઃકેશં નવઃ કેશવઃ ॥૫॥

અર્થ—આશ્ચર્યસહિત મંદ હસવું અતિશય શિથિલ અને વિખરાઈ
ગયેલા એવા કેશબધ બ્રુકુટીનો ઉલ્લેખ ૩ કપટથી દેખાડેલા ભુજમૂલેકરીને
અર્ધ સ્તનનું દેખાડવું ઇલાદિ મુગ્ધ અને મનોહર એવું ગોપીયોનું ૪ રહસ્ય
ભાવ પ્રકાશક ચેષ્ટિત જોઈને જેને રાધાજીની આકાંક્ષા પ્રાપ્ત થયેલીછે એવા
અને અંતરમાં ઘણી વાર સુધી ચિંતવન કરતા એવા નવીન અવસ્થાવાળા
કેશવ તમારા કલેશનું શમન કરો ॥ ૫ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदमहाकाव्येअकेशकेशवोनामद्वितीयःसर्गः ॥२॥

એવીરીતે બે સર્ગેકરીને શ્રીરાધામાધવની ઉદ્વૃષ્ટતાનું નિરૂપણ કરી-
ને અને રાધાજીની ઉલ્કાનું વર્ણન કરીને હવે શ્રીકૃષ્ણની ઉલ્કાનું વર્ણન
કરેછે.

कंसारिरपिसंसारवासनाबंधशृंखलां ॥ राधामाधायहृदयेत
त्याजव्रजमुंदरीः ॥१॥

૧ બીના. ૨ ભમરીયો. ૩ મીરાથી. ૪ અંતરના ભાવને દેખાડનારી
ચેષ્ટાઓ.

અર્થ—જેમ શ્રીરાધાજી શ્રીકૃષ્ણનેવિષે ઉત્કંઠિત છે, તેમ કંસના રિપુ શ્રીકૃષ્ણ પણ સંસારની વાસનાના બંધનને માટે ૧ શૃંગલાઈપી શ્રીરાધાજીને લલચમાં ધારણ કરીને પ્રજ્વલ્લુદરિચોને તજી દેછે ॥ ૧ ॥

(ત્યાર પછી શું કરે છે તે કહેછે)

इतस्ततस्तामनुमृत्यराधिकामनंगबाणव्रणविस्मयमानसः ॥ कुता
नुतापःसकलितदंदिनीतटांतकुंजेनिषसादमाधवः ॥२॥

અર્થ—કામદેવનાં આણના વણેકરીને જેનું મન ખેદ પામેલું છે અને જેણે પશ્ચાત્તાપ કરેલો છે એવા શ્રીમાધવ, શ્રી રાધાજીનો શોધ કરવા ચોત-રફ કરીને યમુનાજીના કાંઠા ઉપર રહેલા કુંજનેવિષે ખેદ કરવા બાંધ્યા ॥૨॥ તે કહેછે. ॥

॥ अष्टपदी ॥

गुर्जरीरागे यतिताले च गीयते.

गुर्जरीराગમાં અને યતિતાલમાં ગવાયછે.

मामेयंचलिताविलोकपटृतंवधूनिचयेन ॥ सापराधतयामया
पिनवारतातिभयेन॥१॥हरिहरिहतादरतयागतासाकुपितेव॥ध्रु॥
किंकारष्यतिकिंवादेष्यतिसाचिरविरहेणाकिंधनेनजनेनकिंममकिं
सुखेनशृहेण ॥२॥ चिंतयामितदाननंकुटिलभ्रुकोपभरेण ॥ शोणप
न्मिवोपरिभ्रन्ताकुलंभ्रमरेण ॥३॥ तामहंहृदिसंगतामनिशंभृशंर
मयामि ॥ किंवनेनुसरामितामिहकिंवृथाविलपामि ॥४॥ तन्वि
खिन्नस्मययाहृदयंतवाकलयाभि॥ तन्नवेञ्चिकुतो गतासिनतेनतेन
यामि ॥५॥ दृश्यसेपुरतोगतागतमेवमेविदधासि ॥ किंपुरेवससंभ्र
मंपरिरंभणंनददासि ॥६॥ क्षम्यतामपरंकदापितवेदृशंनकरोमि ॥
देहिमुंदरिदर्शनंमममन्मथेनदुनोमि ॥७॥ वर्णितंजयदेवकेनहरेरि
दंप्रवणेन ॥ किंदुबिल्वसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन ॥८॥

અર્થ—હરિ હરિ ખેદ થાયછે, કે રાધાજી પોતાના મનમાં અપમાન
કર્યું એમ માનીને ક્રોધાપમાન થઇને ગયેલી હશે શું ? ॥ ધ્રુ. ॥ ખરેખર, સ્ત્રિ-
ચોના સમૂહમાં બિટાયેલો મુને જોઇને એ ચાલી ગઇ ॥ તેને છોડીને બીજી

શ્રિયોની સાથે વલ વિહાર કરવાથી હું તેના અપરાધી થયો, જેથી તેના બધને લીધે મેં તેને ચાલી જતાં જોઈને પણ વિનયપૂર્વક રોકી નહિ ॥ ૧ ॥ અરે તે ધણા વિરહેકરીને તેના તાપની શાંતિને માટે શું ઉપાય કરશે, અને તેની સખીને શું કહેશે. અરે તે રાધાજી વિના મારે ગાયુનાં ધણુ ખીજાં માણસો ધર અને સુખ, એણે કરીને તું, એ શું કમનાં ॥ ૨ ॥ કુટિલ બકરીવાળું અને કોપના ભારે કરીને યુક્ત એવું તેનું સુખ હું ધ્યાને કરીને જોઉં છું તો જાણિએ ઉપર ફરતા ભમરાએ એ યુક્ત લાલ કમલ હોય નહીં શું ૨ તું દેખાયછે ॥ ૩ ॥ એજ ધ્યાને કરીને દૈદ્યમાં પ્રાપ્ત થયેલી રાધાજીને હું નિરંતર અલંતર રમાડું છું ॥ માટે હવે આ વનમાં તેને શોધવા શા વારતે ફરું અને શા વાસ્તે વૃથા વિલાપ કરું ॥ ૪ ॥ હે 'તન્નિ તારે' દૈદ્ય રે અસૂયાએ કરીને ખેદ પામેલું છે અમ હું જાણું છું પણ તે હું નથી જાણતો જે તું ક્યાં ગઈ છે તેથી કરીને તારી પાસે આવીને પ્રાર્થના નથી કરી શકતો ॥ ૫ ॥ હે પ્રિયો! હું તારે ચિંતવન કરું છું ત્યારે તું મારી પાસે જાવું આવવું કરતી હોય એવું દેખાયછે ત્યારે પ્રથમની માફક એકદમ આત્મિંગન કેમ નથી આપતી ॥ ૬ ॥ હે સુંદર! ૩ ક્ષમા કર હવે ફરીથી આવો તારો અપરાધ નહીં કરશ તારા વિરહેકરીને દુઃખ પામું છું માટે દર્શન દે ॥ ૭ ॥ જે કિંદુભિલ્લ નામના શહેરરૂપિ સમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા ચંદ્રરૂપિ શ્રીજયદેવકવિએ નમ્રતાએ કરીને વર્ણવેલો હરિનો ૪ પશ્ચાત્તાપ તે સંસાર સંખલિ તાપનું શમન કરે ॥ ૮ ॥ વળી તે કહેલા વિરહના સંતાપનુંજ વિશેષે કરીને વર્ણન કરે છે.

હૃદિવિસલતાહારોનાયં મુજંગમનાયકઃ કુલયદલશ્રેણીકંઠેન સાગરલઘુતિઃ ॥ મલયજરજોનેદંભસ્માપ્રિયારહિતેમાયિમહરનહર બ્રાંત્યાનંગક્રુધાકિમુધાવસિ ॥૩॥

અર્થ—હે અનંગ ! કોથેકરીને શું દોડેછે? મારે વાસ્તે દોડતો હો તો મારા ઉપર પ્રહાર ન કર, તું કદાચિત્ હરની બ્રાંતિથી મારા ઉપર પ્રહાર કરતો હો તો હું તે નથી કારણ કે હર તો હમેશાં પ્રિયાસહિત રહેછે અને હું તો પ્રિયારહિત છું મારા દૈદ્યઉપર કમલ તંતુની લતિકાનો હાર છે સર્થ નથી અને કંઠમાં નીલ કમલનાં પત્રની પંક્તિ છે વિષના પ્રભા નથી. શરી-

૧ પાતળા અથવા હલકા શરીરવાળી. ૨ ગુણને વિશે દોષનો આરોપ.
૩ માફ. ૪ પસ્તાવો.

રમાં ચંદનરજનો લેપ કરેલો છે વિભૂતિ નથી માટે મારેવેલે હરની
પ્રાંતિ કરવી અચોગ્ય છે ॥ ૩ ॥ વળી કહેછે જો:—

પાળૌમાકુરુત્તસાયકમમુંદાચાપમારોપયત્રીઢાનિર્જિતાવિશ્વમૂ
ર્છિતજનાઘાતેનકિંપૌરુષં ॥ તસ્યાણ્વમૃગીદ્દશોમનસિજમ્બેશ્વત્કટા
શ્માશુગશ્રેણીર્જર્જરિતંમનાગપિમનોનાઘ્યાપિસંધુક્ષતે ॥૪॥

અર્થ—હે કામદેવ ! આંખાના મોહાર ૩પી આણુને હાથમાં ધારણુ ન
કર, કદાચિત્ ક્યું તો હવે તેને ધનુષ ઉપર ન ચડાવ્ય, ફક્ત કીડાએકરીનેજ
જગતને જીતનાર એવા હે કામદેવ ! મૂઝા પામેલા માણસને મારવાથી તારું
પુરુષાર્થપણુ શું ? મૃગશીના સરખા નેત્રવાળી તે પ્રિયાના ચપલ કટાક્ષ૩પી
આણુની પંક્તિએકરીને જર્જરિત થઇ ગયેલું મારું મન હજી સુધી કાંઈ પણુ
પ્રદાસ થયું નથી તેટલામાં તું શામાટે મારેછે ॥ ૪ ॥ કામદેવને કહેતાં રાધા-
જીના કટાક્ષની યાદી આવવાથી રાખાજીતું વર્ણન કરેછે:—

અપ્પલ્લવંધનરુપાંગનિરીક્ષણાનિવાણાગુણઃશ્રવણપાલિરિતિસ્મ
રેણ ॥ તસ્યામનંગજયજંગમદેવતાયામસ્ત્રાણિકિંબિતજગંતિસમર્પિ
તાનિ ॥૫॥

અર્થ—બ્રુકુટીપલ્લવ૩પી ધનુષ, કટાક્ષથી જોતું તે ૩પી આણુ અને
કણ્વપાશ૩પી ધનુષની દારી, એ રીતે જણાકરીને જગત જીતેલુંછે એવા
પોતાના હાથયારો તે કામદેવ પોતાની રાધાજી ૩પી જ્યકારક જંગમ દેવ-
તાનોવિષે, સમર્પણુ કરેલાં છે કે શું ! ॥ ૫ ॥

(હે રાધાજી ! એવી રીત તું કામદેવનો પણુ ઉપકાર કરેછે માટે પરોપ-
કારી છો તો મારેવેલે તારે નિર્દયતા કરવી યોગ્ય નથી.) તે કહેછે:—

અૂચાપેનિહિતઃકટાક્ષવિશિષ્ઠોનિર્માતુર્મર્મવ્યથાંશ્યામાત્માકુટિ
લઃકરોતુકવરીભારોપિમારોઘ્યમં ॥ મોહંતાવદયંચતાન્વિતનૃતાંબિ
વાધરોરાગવાનમ્દ્વૃત્તઃસ્તનમંડલસ્તવકથંપ્રાર્ણેર્મમક્રીડતિ ॥૬॥

અર્થ—હે તન્નિ ! તારી બ્રુકુટી ૩પી ધનુષમાં જોડાયેલો કટાક્ષ૩પી
આણુ, મર્મમાં બધા કરેછે તે ભયે કરો. કારણકે જે આણુ ધનુષમાં જોડાયે-
લો છે તે વાગવાનોજ અને જે વાગે તે બધા કરે એવો એનો ધર્મ છે તેમજ

કાળો અને કુટિલ એવો તારો ૧ કેશભાર તે મારવાનો ઉદ્દેશ કરેછે તે પણ ભક્તે કરો કારણ કે જે મલીન અને કુટિલ હોય તેનો એવો સ્વભાવ છે ॥ તેમ જ બિંબ ફળ સરખો લાલ એવો તારો અધર તે મોહનો વિસ્તાર કરેછે તે પણ ભક્તે કરો કારણ કે રાગી છે, તો રાગીનો એવો સ્વભાવ છે. પણ ૧ સદ્વૃત્ત એવો તારો સ્તનમંડલ તે મારા પ્રાણની સાથે તેને લેવા સાફ કેમ કઠિડા કરેછે. કારણ કે સારા આચરણવાળાને એમ કરવું ઊચિત નથી ॥ ૫ ॥ હવે અનુભવ કરાયેલા તેના વિલાસને સંભારીને કહેછે.

**તાનિસ્પર્શસુખાનિતેચતરલાઃ સ્તિગ્ધાદશોર્વિભ્રમાસ્તદ્રકાંબુજ
સૌરભંસચસુધાસ્પંદીગિરાંવક્રિમા ॥ સાર્વિંબાધરમાધુરીતિવિષયા
સંગેપિચેન્માનસંતસ્યાંલગ્નસમાધિહંતાવિરહવ્યાધિઃ કથંવર્ધતે ॥ ૭ ॥**

અર્થ—પ્રથમ અનુભવ કરાયેલાં તેજ શરીરના સ્પર્શનાં સુખ, ચપલ અને સ્નેહવાળા એવા તેજ દષ્ટિના વિલાસ, તેજ મુખકમળનો સુગંધ, અ-મૃતને વરસાવનારી તેજ વાણીની વક્રોક્તિ, અને તેજ બિંમ્બસરખા અધરની માધુરી, એવી રીતે પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયની આસક્તિમાં રાધાજીને વિષે લગ્ન સમાધિવાળું મન છે તોપણ મને વિરહનો વ્યાધિ કેમ વધે છે. ॥ ૭ ॥ હવે કવિ પ્રથમ ગોપિયોના મંડળમાં રાધાજીએ જોયેલા શ્રીકૃષ્ણના વર્ણન ૩૫ી આશિષની યોજના કરે છે.

**તિર્યકંઠવિલોલમૌલિતરલોત્તંસસ્યવંશોચ્ચરદ્વીતસ્થાનકૃતાવ
ધાનલલનાલક્ષૈર્નસંલક્ષિતાઃ ॥ સંમુગ્ધમધુસૂદનસ્યમધુરેરાધામુર્ધ્વે
દૌમૃદુસ્પંદેકંદલિતાશ્ચિરંદયતુવઃક્ષેમંકટાક્ષોર્મયઃ ॥ ૮ ॥**

અર્થ—જેનો કંઠ તિર્યક છે અને જેના ચલાયમાન મુકુટ ઉપર ચપલ એવું શિરોભૂષણ શોભી રહ્યું છે એવા શ્રીમધુસૂદનના-વાંસળીમાં ગવાયેલા રાગના સ્વર ગ્રામ અને મૂર્છના ઇલાદિમાં જેઓએ ચિત્તવૃત્તિ રાખેલ છે એવી લાખો ગોપાંગનાઓએ પણ ન જાણેલા, તેમજ મધુર અને મૃદુ એવા રાધાજીના મુખચંદ્રઉપર વિસ્તારને પામેલા એવા કટાક્ષના તરંગ તમારું કલ્યાણ કરો ॥ ૮ ॥

इति श्रीगीतगोविंदे महाकाव्ये मुग्धमधुसूदनोनाम तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

દેવે શ્રીરાધાજીના વિરહકરીને ઉત્કંઠિત થયેલા શ્રીકૃષ્ણપાસે શ્રીરાધાજીની સખી આવીને કહે છે. ॥

યમુનાતીરવાનીરનિકુંજેમંદમાસ્થિતં ॥ પ્રાદ્યેમપ્રમોદ્ભ્રાંતંમા
ધર્ષરાધિકાસત્વી ॥૧॥

અર્થ—યમુનાજીના કાંઠા ઉપર રેવતસ યુક્ત લતાગૃહમાં ૨ નિઃ-
પમ જમ હોય તેમ બેઠેલા અને શ્રીરાધાજીને વિષે ધણી પ્રેમેકરી ઉન્મત્ત થયેલા
એવા શ્રીરાધાજીની સખી કહે છે.

॥ અષ્ટપદી ॥

કર્ણાટરાગે એકતાલીતાલે ચ ગીયતે.

કર્ણાટરાગમાં અને એકતાલીતાલમાં ગવાય છે.

નિંદતિચંદનમિંદુકિરણમનુવિંદતિસ્વેદમધીરં ॥ વ્યાલનિલય
મિલ્લેનગરલમિલકલયતિમલયસમીરં ॥૧॥ સાવિરહેતવદીનામા
ધ્રુવમનસિજવિશિખમયાદિવભાવમયાત્વયિલીના ॥ ધ્રુ૦ ॥ અ
વિરલનિપતિતમદનશરાદિવભવદવનાયવિશાલં ॥ સ્વહૃદયમર્મ
ણિવર્મકરોતિસજલનલિનીદલજાલં ॥૨॥ કુસુમવિશિખશરતલ્પ
મનલ્પવિલાસકલાકમનીયં ॥ વ્રતમિવતવપરિરંભસુખાયકરોતિ
કુસુમશયનીયં ॥૩॥ વહતિચવિગલિતલોચનજલધરમાનનકમલ
મુદારં ॥ વિધુમિવવિકટવિધુંતુદદંતદલનગલિતામૃતધારં ॥૪॥
વિલિખતિરહસિકુરંગમદેનભવંતમસમશરભૂતં ॥ પ્રણમતિમકરમધો

૧ એવે નામે વૃક્ષ. ૨ સાવધાન. ૩ કર્ણાટ રાગનું લક્ષણ ॥ શ્લોક
રૂપાણપાણિર્ગજદંતપત્રમેકંવહન્દક્ષિણકર્ણપૂરં ॥સંસ્તૂયમાનઃસુરચારણૌઘૈઃ
કર્ણાટરાગઃશિલ્પિકંઠનીલઃ ॥ અર્થ—જેના હાથમાં ખડ્ગ છે અને જેણે
ફક્ત એક જમણા કાન ઉપર આભૂષણની જગ્યાએ હાથીના દાંતનો દાંતિઓ
ધારણ કરેલો છે ॥ દેવ અને ચારણોના સમૂહે જેમની સ્તુતિ કરેલી છે અને
એકની ઠાક જેવો જેનો શ્યામ વર્ણ છે એવો કર્ણાટ નામનો રાગ છે. ॥૧॥

વિનિધાયકરેચશરંનવચૂતં ॥૫॥ પ્રાતિપદમિદમપિનિગદતિમા
 ધવતવચરણેપતિતાહં ॥ ત્વયિવિમુખેમયિસપદિસુધાનિધિરપિતનુ
 તેતનુદાહં ॥૬॥ ધ્યાનલયેનપુરઃપરિકલ્પ્યભવંતમતીવદુરાપં ॥
 વિલપતિહસતિવિષીદતિરોદિતિવંચતિમુચંતિતાપં ॥૭॥ શ્રીજય
 દેવભણિતમિદમધિકંયદિમનસાનટનીયં ॥ હરિવિરહાકુલબહુવ
 શુભતિસસ્વીવચ્ચનંપઠનીયં ॥૮॥

અર્થ—હે માધવ ! તમારા વિરહમાં રાખાજી દીન થઈ ગયાં છે. અને
 તે કામદેવના આણુના બચથી બાવનાએ કરીને તમારેવિષે લીન થઈ ગયાં હોય
 નહિ શું એવાં થઈ રહ્યાં છે. ॥ ૧ ॥ ધ્રુવો એટલુંજ નહિ પણ ચંદન અને ચંદ્ર-
 માના કિરણોની નિંદા કરેછે કે જે શીતળસ્વભાવવાળાં છે તે મુને આજે છે.
 તેથી મારાંજ દુર્ભાગ્ય છે. એમ કહીને પછી અધીર થઈને ખેડ પામે છે ॥
 ચંદન વૃક્ષમાં રહેલા સર્પના મિલાપેકરીને મલયાચલના પવનને પણ વિષમય
 હોય નહીં શું એમ જાણે છે ॥ ૧ ॥ વિરહામિતું શમન કરવાસારં બીજા-
 વેશમાં કમલવેલના પત્રોને દૃઢ્ય ઉપર ધારણ કરે છે. તે નિરંતર ઉપરાઉપર
 દૃઢ્ય મર્મમાં પડતાં કામદેવનાં આણુથી દૃઢ્યમાં રહેલા તમારા શરીરની
 રક્ષા કરવા સારં બીનાં કમલવેલનાં પત્ર રૂપી ઓકતરને ધારણ કરતાં હોય નહિ
 શું એવાં દેખાય છે ॥ ૨ ॥ ધણી વિકાસ અને ક્ષાની આશાએ અતિ
 મુંદર પુષ્પની શય્યા કરે છે. તે પણ તમારા આલિંગનના સુખ સારં, કામ-
 દેવના આણુની શય્યાનું વ્રત કરતાં હોય નહિ શું એમ જાણાય છે ॥ ૩ ॥
 જેમાં નેત્રમાંથી જલની ધારાઓ પડે છે એવા ઉદાર સુખકમળને ધારણ કરી
 રહ્યાં છે. ॥ તે જાણીએ વિકટ એવા રાહુના દાંત વાગવાથી જેમાંથી અમૃત
 ધારા પડતી હોય એવા ચંદ્ર હોય નહીં શું એવું શોભે છે ॥ ૪ ॥ કસ્તુરી
 એકરીને એકાંતમાં કામદેવ સરખું તમારું ચિત્ર લખેછે તેમાં નીચે
 મત્સ્યનું વાહન કરે છે અને હાથમાં આંખાના મોહારનું આણુ આપે છે ॥ તે
 પછી પ્રણામ કરે છે કારણ કે તને વિના ખીજો કોઈ કામદેવ નથી. તમેજ
 ચિત્તો ઉન્માદ કરાવોછો માટે ॥ ૫ ॥ કેવળ પ્રણામ કરે છે એટલુંજ નહીં,
 વળી ક્ષણે ક્ષણે એમ પણ કહે છે જે હે માધવ ! હું તમારા ચરણોમાં પડી
 છું તમે મારેવિષે વિમુખ થાઓછો તો આ ચંદ્રમા એકદમ મારા શરીરને
 દાહ કરે છે એમ કહે છે ॥ ૬ ॥ વળી અતિ વ્યગ્ર થાય છે ત્યારે ધણી દુઃખે
 કરીને પ્રાપ્ત થાઓ એવા તમે તેને ધ્યાનના લયેકરીને પ્રવલ્લ કદપીને પછી
 પ્રણામ કરે છે. અને હસે છે વળી જ્યારે ધ્યાન છુટી જાય છે ત્યારે ખેડ

પામે છે અને રૂવેછે. વળી પાછા ધ્યાનમાં શુરાયમાન થાઓછો ત્યારે તમારી પાછળ દોડે છે. અને આલિંગન કરીને ખેદને મુકે છે. ॥ ૭ ॥ કવિ કહે છે કે જે મનને નાચ કરવાની મરજી થાતી હોય તો જેમાં વિર-હાતુર થયેલાં રાધાજીની સખીનાં વચન છે એવું શ્રી જયદેવે કહેલું ગીત સારી રીતે ભણો ॥ ૮ ॥ સખી કહેછે-હે કૃષ્ણ ! તમારા વિના તે કાંઈ પણ નિવૃત્તિ પામતી નથી (તેજ દર્શાવેછે)

**આવાસોવિપિનાયતેપ્રિયસખીમાલાપિજાલાયતેતાપોપિશ્વસિ
તેનદાવદહનજ્વાલાકરાલાયતે ॥ સાપિત્વદ્વિરદ્વેષહંતહરિણીરૂપા
યતેહાકથંકંદર્પોપિયમાયતોવિરચયન્શાર્દૂલવિક્રીડિતં ॥૨॥**

અર્થ—ખેદ થાય છે કે હે શ્રીકૃષ્ણ ! તમારા વિરહેકરીને શ્રી રાધાજી મૃગલી સરખાં દેખાય છે કારણ કે જેને રહેવાનું સ્થાન છે તે પ્રિયના સંગ વિનાનું દુઃખ કારક છે માટે અરણ્ય જેવું લાગે છે. પ્રિય સખીએ પેહેરાવેલી માળા પણ ક્યાંક જતી રહેવાની શંકાથી બાંધી લીધી હોય નહિં શું એમ જાળ સરખી લાગે છે ॥ સંતાપ છે એ પણ નિઃશ્વાસાઓના પવનથી વૃદ્ધિ પામે છે. તે ઘણા પવનથી વૃદ્ધિ પામેલા દાવાનલની જ્વાલા સરખો ભય-કર ભાગે છે. વળી ખેદ થાય છે કે વ્યાઘ્ર જેવી કીડા કરનારો કામદેવ પણ યમ જેવો લાગે છે. અર્થાત્ જેમ મૃગલી વનમાં દાવાનળની જ્વાલાથી દુઃખ પામી હોય અને વ્યાઘ્રના ત્રાસથી ભય પામીને કોઈ જાળમાં ફસાઈ પડી હોય અને પછી કોઈ રીતે નિવૃત્તિ ન પામે તેમ આ રાધાજી પણ તેવાં થયેલાં છે ॥ એથી કરીને સખીએ મૃગલી સરખી રાધાજીનો શ્રીકૃષ્ણનેવિષે દૃઢ પ્રેમ દેખાડ્યો અને શ્રીકૃષ્ણનું કંઠિન તદ્દયપણું બતાવ્યું ॥ ૨ ॥ વળી તેજ એણેઓ વિશેષે કરીને કહે છે.

॥ અષ્ટપદી ॥

દેશરાગે એકતાલીતાલે ચ ગીયતે

૧ દેશરાગમાં અને એકતાલી તાલમાં ગવાયછે.

**સ્તનવિનિહિતમપિહારમુદારં ॥ સામન્તુતેકૃશતનુરિવભારં ॥૧॥
રાધિકાવિરહેતવકેશવ ॥ ઘૃં ૦ ॥ સરસમસૃગમપિમલયજર્પકં ॥**

૧ દેશરાગનું લક્ષણ ॥ શ્લોક ॥ આસ્ફોટનાવિષ્કૃતરોમહર્ષોનિયુ-
ક્તસમ્પદાવિશાલબાહુઃ ॥ પ્રાંગુઃપ્રચંડદ્યુતિરિન્દુગૌરોદેશાસ્વરાગઃકિલમહ્ન-

પશ્યતિવિષમિવવપુષિસશંકં ॥૨॥ શ્વસિતપવનમનુપમપારિણાહં ॥
મદનદહનમિવવહૃતિસદાહં ॥૩॥ દિશિદિશિકિરતિસજલકળજા
લં ॥ નયનનલિનમિવવિદલિતનાલં ॥૪॥ નયનવિષયમપિકિ
સલયતલ્પં ॥ કલયતિનિહિતહુતાશવિકલ્પં ॥૫॥ ત્યજતિનપાણિત
લેનકપોલં ॥ બાલશશિનમિવસાયમલોલં ॥૬॥ હરિરિતિહરિરિ
તિજપતિસકામં ॥ વિરહવિહિતમરણેનચકામં ॥૭॥ શ્રીજયદેવમ
ણિતમિતિગીતં ॥ સુખયતુકેશવપદમુપનીતં ॥૮॥

અર્થ—હે કેશવ ! તમારા ત્રિરહમાં દુખલાં થઇ ગયેલાં રાધાજી પો-
તાના સ્તનઉપર રાખેલા ઉત્તમ હારને પણ ભાર રૂપ માને છે ॥ ૧ ॥ સ-
રસ સ્નિગ્ધ અને મૃદુ એવા ચંદનના પંકને પણ શંકા સહિત વિષરૂપ દે-
ખે છે ॥ ૨ ॥ જેની ઉપમા આપિ શકાય નહિ એવા ઘણા લાંબા અને દાઢ
સહિત નિઃશ્વાસોને કામદેવના અગ્નિરૂપ જાણીને ધારણ કરે છે ॥ ૩ ॥ જલની
કણિકાઓવાળું અને જેનું નાળવું છેદાઇ ગયું હોય એવા કમળ સરખું પો
તાનું નેત્રકમલ તેને સર્વ દિશાઓમાં નાખે છે (અર્થાત્) સર્વ દિશાઓ તરફ
જીવે છે ॥ ૪ ॥ નગર દેખાતી નવીન પક્ષવતી શય્યાને પણ અગ્નિના ભ્રમ
વાળી માને છે ॥ ૫ ॥ સાંજનો વખત થાય છે ત્યારે રાત્રિ કેવીરીતે જશે એવિ
ચિંતાથી નિશ્ચળ એવા કપોળને હથેલીમાંથી અળગો કરતાં નથી તે સાંજવ-
ખતે ઉગેલા બાલ ચંદ્રમા સરખો શોભે છે ॥ ૬ ॥ અસહ્ય વિરહકરીને થ-
યેલું મરણ નજીક આવ્યું હોય નહિ શું એમ યથેચ્છત અભિલાષાપૂર્વક હરિ
હરિ જમ્યા કરે છે ॥ ૭ ॥ કવિ કહે છે કે એવિ રીતે શ્રી જયદેવે કહેલું ગીત
શ્રીકેશવના ચરણારવિંદમાં ચિત્ત રાખનારા શ્રોતા જનને સુખ આપે ॥ ૮ ॥
જ્યારે રાધાજીની એવી અવસ્થા તો થઇજ ત્યારે હવે મારે ત્યાં આવવાથી
શું ફળ એમ શ્રીકૃષ્ણનો અભિપ્રાય જાણીને સખી કહે છે.

મૂર્તિ: ॥ ૧ ॥ અર્થ—ખંભા ઠોકવાથી શરવીરના ઇંવાડાં જેણે ઉભાં કરાવેલ છે
બાહુયુક્ત (કુસ્તિ) કરવામાં જેના હાથ મજબુત અને વિશાળ છે. જેના શરીરનું
કદ લંબાઇમાં છે, પ્રચંડ જેની ક્રાંતિ છે, ચંદ્રમા સરખો જેનો ગૌર વર્ણ છે અને
પહેલવાન મક્કના સરખી જેની મૂર્તિ છે એવો દેશ નામનો રાગ છે ॥ ૧ ॥

૧ ધણો જવર-(ખીજ અર્થમાં) કામજવર ૨ ઐયજવર-(ખીજ અર્થમાં)
કુંગાર રસનો. રજાથી ભાવ ૩ ઐયજવર-(ખીજ અર્થમાં) કુંગાર રસ.

પ્રિય એવું એક તમારું આન કરતાં એવાં અને દુઃખળાં થઇ ગયાં એવાં જેમ તેમ કરીને શ્વાસ લેછે ॥ ૪ ॥

હવે સખી અતિ વ્યાકુળતાએકરી દીન થઇને કહેછે.

**ક્ષણમધિવિરહધુરામસેહેનયનનિમીલનસ્વિન્નયાયયાતે ॥ શ્વસ
તિકથમસૌરસલઘાસ્તાંધિરવિરહેષવિલોક્યધુષ્પિતાગ્રાં ॥૫॥**

અર્થ—આંખનું મટકું મારવું એટલી વાર પણ પ્રિયના અદર્શનથી ખેદ પામતાં એવાં જે રાધાજીયેં પૂર્વે ક્ષણમાત્ર પણ તમારો વિરહ સહ્યા ન હતો તે પણ સમય થયા વિરહવાળાં થઇને ધુષ્પિત થયેલા અમ્રભાગવાળી આંખાની શાખાને જોઇને કેમ શ્વાસ લેછે. મતલબ કે કેમ જીવી શકેછે તે પણ આશ્ચર્ય થાયછે ॥ ૫ ॥

આપણા ગોકુળના માણસોનું રક્ષણ કરવાનું જેને વ્રતછે એવા આ નંદરાજના કુમાર અવશ્ય મારી સખિ રાધાજીને પણ વિરહના તાપથી નિવૃત્ત કરશે એવો નિશ્ચય કરીને રાધાજીની સખી શ્રીગોવર્ધનોદ્દરજીની રલીલા સંભારતી સંભારતી પોતાની સખિ રાધાજીને સાંત્વન કરવા આવી; ક્ષિપ પણ એજ પ્રસંગ સંભારીને તેની લીલાના એક આશ્રય રૂપ શ્રીકૃષ્ણના આહુનું વર્ણન કરતાં આશિષ આપેછે ॥

**વૃષ્ટિવ્યાકુલગોકુલાવનરસાદુત્પત્યગોવર્દનંભિન્નદબલ્લવલ્લભા
ભિરધિકાનંદંચિરંચુંચિતઃ ॥ દર્પેનૈવતર્પિતાધરતટીસિંદૂરમુદ્રાંકિ
તોબાહુર્ગોપતનોસ્તનોતુભવતાંશ્રેયાંસિકંસદ્વિષઃ ॥૬॥**

અર્થ—વૃષ્ટિએકરીને વ્યાકુળ થયેલા ગોકુળની રક્ષા કરવા સારું ઇન્દ્ર વિજય કારક અહંકારથી ગોવર્ધન પર્વતને ઉપાડીને ધારણ કરનારો, અને ગોપાંગનાઓએ પણ આનંદથી ધણીવાર સુધી સુખન કરાયેલો અને સુખન કરતી વખતે લલાટનો સિંદૂર ચોટવાથી ઇન્દ્રના વિજયને સ્તવનારી મુદ્રાએ કરીને અંકિત થયેલો હોય નહિં શું એમ શોભતો એવો ગોપવેશધારી કંસના રિપુ (શ્રીકૃષ્ણ) નો આહુ તમારા કલ્યાણનો વિસ્તાર કરો ॥ ૪ ॥

इति श्रीगीतगोविंदमहाकाव्ये मधुसूदनोनामचतुर्थः सर्गः ॥४॥

ત્યારપછી રાધાજીની પીડા સંભળીને વ્યાકુળ થયા તો પણ પોતાનો અપરાધ વિચારી શક પામતા એવા શ્રીકૃષ્ણ પોતે રાધાજી પાસે ગયા નહિં

૧ જેના અમ્રભાગમાં મોઢોર આવેલોછે એવી. ૨ વિલાસો.

પોતાના દુઃખના નિવેદનપૂર્વક વિનય કરીને શાધાશ્ત્રના કોષને શિથિલ કરવા સાફ તેજ સખીને પાછી મોકલી તે કહેછે.

અહમિહનિવસામિયાહિરાધામનુનયમદ્વચનેનચાનયેથાઃ ॥ **इति मधुरिपुणासस्त्रीनियुक्तास्वयामेदमेत्यपुनर्जगादराधां ॥ १ ॥**

અર્થ—હું આહિ રહું છું અને તું રાધાશ્ત્રપાસે જ મારા વચનેકરીને તેની પાસે પ્રાર્થના કરય જો તારા મારફત કહેવરાવવાથી તેનું માન ઉતરી જાય તો તેને આહી લઇ આવ્ય એમ કહીને શ્રીહરિએ મોકલેલી સખી, રાધાશ્ત્ર પાસે આવીને વળિ આવિરિતે કહેવા લાગી.

॥ અષ્ટપદી ॥

॥ વરાહિરાગે રૂપકતાલે ચ ગીયતે ॥

૧વરાડીરાગમાં અને ૩૫૬ તાલમાં ગવાયછે.

बहतिमलयसमीरेमदनमुपधाय ॥ स्फुटतिकुसुमनिकरेविरहि
हृदयदलनाय ॥ १ ॥ सखिसीदतितवविरहेवनमाली ॥ ध्रु० ॥ दह
तिशिशिरमयूखेमरणमनुकरोति ॥ पततिमदनविशिखेविलपति
विकलोति ॥ २ ॥ ध्वनतिमधुपसमूहेश्रवणमपिदधाति ॥ मनसिव
लितविरहेनिशिनिशिरुजमुपयाति ॥ ३ ॥ वसतिविपिनवितानेत्य
जतिललितधाम ॥ लुठतिधरणिशयनेबहुविलपतितवनाम ॥ ४ ॥
भणतिकविजयदेवेविराहिविलसितेन ॥ मनसिरभसविभवेहरिरु
दयतुमुकृतेन ॥ ५ ॥

અર્થ—હું સખી ! જ્યારે કામદેવને આગળ કરીને મલયાચલનો પવન ચાલેછે. અને વિરહિ જનના હૃદયને બેદ કરવા સાફ પુષ્પના સમૂહ ઉઘડેછે

૧ વરાડી રાગણીનું લક્ષણ શ્લોક ॥ વિનોદયંતીદયિતંમુકેશીમુકં
કળાચામરચાલનેન ॥ કર્ણેદધાનામુરપુષ્પગુચ્છંવરાંગનેયંકથિતાવરાહી ॥ ૧ ॥

અર્થ—સુંદર જેના કંથ છે હાથમાં જેણે સુંદર કંકણ પહેરેલાં છે કાનમાં જેણે કદપટ્ટણનાં પુષ્પનો ગુચ્છ ધારણ કરેલોછે અને આમરના ચાલનેકરીને (ચમર ઢાલવાથી). જે પોતાના પ્રિયને વિનોદ કરાવેછે એવી ઉત્તમ અંગ વાળી વરાડી નામની રાગણી કહેલી છે ॥ ૧ ॥

ત્યારે તમારા વિરહમાં શ્રીવનમાળી દુઃખ પામે છે ॥ ૧ ॥ ધ્રુવ ॥ ચંદ્ર જ્યારે દાહ કરે છે ત્યારે મરણ તુલ્ય થઈ જાય છે, જ્યારે કામના બાણ પડવા લાગે છે ત્યારે વિકળ થઈને વિલાપ કરે છે ॥ ૨ ॥ જ્યારે ભમરાના સમૂહો શબ્દ કરે છે ત્યારે હાથેકરીને કાનને ઢાંકી દે છે ॥ રાત્રિએ મનમાં જેમ જેમ વિરહ વૃદ્ધિ પામે છે તેમ તેમ ક્ષણે ક્ષણે પીડા પામે છે ॥ ૩ ॥ અતિ સુંદર ધરનો ત્યાગ કરીને મોટા અરણ્યમાં નિવાસ કરે છે, પૃથ્વીદ્વીપી શય્યામાં લોટે છે અને વારંવાર તમાકું નામ લઈને બહુ વિલાપ કરે છે ॥ ૪ ॥ જ્યારે કવિ કહે છે કે હરિના વિરહકરીને શોભાયમાન અને સુકૃતરૂપ આ ગીતે કરીને જેમાં પ્રેમ અને ઉત્સાહનો વિભવ થયેલો છે એવા કહેનારા અને સાંભળનારાઓના મનમાં શ્રીહરિ ઉદય પામે ॥ ૫ ॥ એવિરીતે પોતાના પ્રાણનાથ શ્રીકૃષ્ણનું વિરહથી થયેલું વિકળપણું સાંભળીને જ્યારે રાધાજી મૂંઝિત થઈ ગયાં ત્યારે તેની સખીની વાણી પણ સ્તબ્ધ થઈ ગઈ એવા અભિપ્રાયથી પાંચ પદે કરીને કવિએ ગીત સમાપ્ત કર્યું ॥ હવે તે મૂર્છા મટવાનો બીજો કોષ ઉપાય ન મળવાથી તેની સખી દ્વિરીથી શ્રીકૃષ્ણના ચરિત્રનું વર્ણન કરવા લાગી.

**પૂર્વયત્રસમંત્રયારતિપતેરાસાદિતાઃ સિદ્ધયસ્તસ્મિન્નેવનિકુંજમ
ન્મયમહાતીર્થેપુનર્માધવઃ ॥ ધ્યાયંસ્ત્વામનિશંજપન્નાપિતૈવૈવાલાપમં
ત્રાક્ષરંભૂયસ્ત્વત્કુચકુંભનિર્ભરપરીરંભામૃતંવાંછતિ ॥૨॥**

અર્થ—હે સખિ ! પ્રથમ જે ટેકાણે તમારી સાથે શ્રીમાધવે આલિંગન સુખનાદિક કામદેવનો સિદ્ધિઓ મેળવેલી હતી તેજ લતાગૃહરૂપી કામદેવના મોટા તીર્થમાં દ્વિરીથી શ્રી માધવ તમારું ધ્યાન કરે છે તમારા આલાપરૂપી મંત્રાક્ષરને જપે છે અને દ્વિરીથી તમારા કુચ કુંભના મજાનુત આલિંગન રૂપી અમૃતની વાંછના કરે છે ॥ ૨ ॥ એવાં શ્રીકૃષ્ણનાં ચરિત્રો સાંભળવાથી રાધાજીને કાંઈક સ્વાસ આવ્યો ત્યારે અતિ ઉત્કટિત થઈને શ્રીકૃષ્ણ તમારી વાટ જીવે છે માટે હવે આપણે સામું જાવું થયે છે એવિરિતે અભિસાર કરવા સાંઈ સખી પ્રાર્થના કરે છે.

॥ અષ્ટપદી ॥

ગુર્જરીરાગે એકતાલીતાલે ચ ગીયતે.

૧ ગુર્જરીરાગમાં અને એકતાલીતાલમાં ગવાયછે.

રતિસુખસારે ગતમભિસારેમદનમનોહરવેશં ॥ નકુરુનિતંબિનિ
ગમનવિલંબનમનુસરતંહૃદયેશં ॥ ૧ ॥ ધીરસમીરેયમુનાતીરેવસ
તિવનેવનમાલી ॥ધ્રુ૦॥ નામસમેતંકૃતસંકેતંવાદયતેમૃદુવેણું ॥ ૨ ॥ પતતિપતત્રેવિચલ
તિપત્રેશંકિતભવદુપયાનં ॥ રચયતિશયનંસચકિતનયનંપદ્યતિતવ
પંથાનં ॥ ૩ ॥ મુત્તરમધીરંત્યજમંજીરંરિપુમિવકેલિસુલોલં ॥ ચલસ
લ્લિખુંજંસતિમિરપુંજંશીલયનીલનિચોલં ॥ ૪ ॥ ઊરસિમુરારુપહિ
તહારેઘનઈવતરલબલાકે ॥ તડિદિવપીતેરતિવિપરીતેરાજસિમુકૃત
વિપાકે ॥ ૫ ॥ વિગલિતવસનંપરિહૃતરસનંઘટયજઘનમપિધાનં ॥
કિસલયશયનેપંકજનયનેનિધિમિવહર્ષનિધાનં ॥ ૬ ॥ હરિરભિમા
નીરજનિરિદાનીમિયમપિયાતિવિરામં ॥ કુરુમમવચનંસત્ત્વરરચનં
પૂરયમધુરિપુકામં ॥ ૭ ॥ શ્રીજયદેવેકૃતહરિસેવેભણતિપરમરમણીયં ॥
પ્રમુદિતહૃદયંહરિમતિસદયંનમતસુકૃતકમનીયં ॥ ૮ ॥

અર્થ—હે સખિ ! જ્યાં મંદ મંદ પવન વહેછે એવા મનુનાળના કાંઠા ઉપર વનનેવિષે વનમાળી વસેછે ॥ ધ્રુવા માટે હે નિતંબિનિ ત્યાં જવાનો વિલંબ ન કરો. રતિ સુખના સારશી અભિસારમાં પ્રાપ્ત થયેલા અને જેનો કામદેવ

૧ ગુર્જરી રાગનું લક્ષણ પહેલા સર્ગમાં કહેલું છે) અભિસારિકાનું લક્ષણ. શ્લોકઃ ॥ અભિસારયતેકાંતંસ્વયંવાભિસરત્યપિ ॥ સાજ્યોત્સ્નીતા મસીયાનયોગ્યવેશાભિસારિકા ॥ અર્થ જેનાધિકા પોતાના સંકેત સ્થળમાં પ્રિયને તેડાવે અથવા પોતે પ્રિયના સંકેત સ્થળમાં જાય તે અભિસારિકા કહેવાય તે બે પ્રકારની એક જ્યોત્સ્નાભિસારિકા અને બીજી કૃષ્ણાભિસારિકા (એટલે ૧ લી અજવાળી રાત્રિમાં ધોળા પોશાક પહેરીને પ્રિય પાસે જાય અને ૨જી અંધારી રાત્રિમાં કાળા પોશાક પહેરીને જાય.)

સરખો મનોહર વેશ છે એવા તમારા દૃઢવના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણને અનુસરો ॥૧॥
જેમાં તમારા નામ સહિત સંકેત કરેલો છે એવા વેણુને ધિરે ધિરે વગાડો ॥
તમારા શરીરને સ્પર્શ કરનાર વાયુની સાથે મળેલા રંજકણુને પશુ તે ધન્ય
માને છે ॥ ૨ ॥ જ્યારે વૃક્ષ ઉપરથી પક્ષી ઉડે છે ને પત્ર ચલાયમાન થાય છે ત્યારે
તમારી આવવાની શંકાને લીધે શબ્દ રચે છે અને ચક્રિત નેત્રવાળા યજ્ઞને ત-
મારો આવવાનો રસ્તો જુવે છે ॥ ૩ ॥ હે સખિ! શબ્દાયમાન અધિર અપલ
અને રતિ ક્રીડા વખતે શત્રુ સરખું આ ઝાંઝર તેને છોડી નાખો સ્યામ ચોલો ધા-
રણ કરી દ્યો અને અધારાના સમૂહવાળા કુંજગૃહ તરફ ચાલો ॥ ૪ ॥ હે
સખિ! વિપરીત રતિવખતે જેમાં હાર પડેલો છે એવું અને સુકૃતના કળ રૂપી
એવું મુસારિતું ઉરરચણ છે તે ઉપર ગૌર વર્ણવાળાં તમે તે જેમ અપળ વા-
દણીવાળા કાજા મેઘમાં વીજળી શોભે તેમ શોભો ॥ ૫ ॥ કમળના પત્ર સ-
રખાં જેનાં નેત્ર છે એવી હે સખિ! વસ્ત્ર ઉતારી લેવાથી તથા રશના હરિ લે-
વાથી ઉધાડું થઈ અચેલું એવું અને તેથી કરીનેજ શ્રીકૃષ્ણને હર્ષના બાંડાર
રૂપી એવું તમારું જનનરચણ તે ત્યાં જન્મને નવીન પલ્લવની શય્યા ઉપર રાખે
॥ ૬ ॥ હે સખિ! હરિ અભિમાની છે અને રાત્રિ પશુ હવે વિરામ પામી છે માટે
હવે જેમ સત્વર રમના થાય એમ મારું કહ્યું કરો અને શ્રી મધુરિપુના મનો-
રથ પૂર્ણ કરો ॥ ૭ ॥ જેણે શ્રી હરિની સેવા કરેલી છે એવા શ્રી જયદેવ કવિએ
થરમ રમણીય એવું આ ગીત કહ્યું ॥ હે સત્પરેષો! દૃઢમને હર્ષિત કરીને
અતિ દયાલુ અને સુકૃતે કરીને મનોહર એવા શ્રીકૃષ્ણને પ્રણામ કરો ॥૮॥ હવે
અતિ શીઘ્ર અભિસાર કરાવવા સાર અતિ ઉત્કાંઠિત પ્રિયના દુઃખનું વર્ણન કરે છે.

**વિકિરતિમુહુઃશ્વાસાનાશાંપુરોમુહુરીક્ષતેપ્રવિશતિમુહુઃકુંજગુંજ
ન્યુહુર્બહુતામ્યતિ॥રચયતિમુહુઃશય્યાંપર્યાકુલંમુહુરીક્ષતેમદનકદન
ક્ષાંતઃકાંતેપ્રિયસ્તવવર્તતે ॥ ૩ ॥**

અર્થ—હે મનોહર સખિ! તમારા પ્રિય શ્રીકૃષ્ણ કામદેવના દુઃખે કરીને
ખેદ પામેલા છે તે વારંવાર તમારી આવવાની આશા છોડીને નિઃસ્વાસ મુકે છે
વળી ક્ષાંચિત્ હમણાં આવશે એવી આશાથી વારંવાર દિશાઓ તરફ જુવે છે
છાની રીતે પીછ તરફથી આવીને કુંજ ગૃહમાં છુપાઈ રહિ હશે શું એમ સ-
મજીને વારંવાર કુંજ ગૃહમાં પ્રવેશ કરે છે અને ત્યાં તમને ન જોયાં ત્યારે તે કમ
નહિ આવી હોય એમ વારંવાર મંદ મંદ શબ્દ કરે છે ને યહુ ખેદ પામે છે વળી
મારે વિષે તે દૃઢ પ્રેમવાળી છે માટે હમણાં આવશે એવી આશાથી વારંવાર
પલ્લવની શય્યા રચે છે વળી મારી ચિત્તવૃત્તિ જાણવાસાર આટલામાં ક્યાંક

હુખાધને ઉભી હશે એવી આશાથી વારંવાર આકુળ થઇને ચોતરફ જુવેછે. માટે હે સખિ! હવે જલદી જાવું જોઇએ ॥ ૩૩ ॥ હવે જવાના સમયનું અનુકૂળ પણું ખતાવે છે.

**સ્વદ્બાષ્પેણસમંસમગ્રમધુનાતિર્ગમાંશુરસ્તંગતોગોવિદસ્યમનોરથે
નચસમંપ્રાપ્તંતમઃસાંદ્રતાં ॥કોકાનાંકરુણસ્વનેનસદશીદીર્ઘામદમ્ય
યૈના તન્મુગ્ધેવિફલંવિલંબનમસૌરમ્યોભિસારક્ષણઃ ॥ ૪ ॥**

અર્થ—હે સખિ! તારા અશ્રુની સાથે સૂર્ય પણ સમગ્ર ૧ અસ્ત પામ્યો. અને શ્રી ગોવિંદના મનોરથની સાથે અંધારૂં પણ રે ધાડું થયું ॥ ચક્રબાક પ-ક્ષીના દીન શબ્દ સરખી મારી પ્રાર્થના પણ ઘણી લાંબી થઇ. માટે હે મુગ્ધે! હવે વિલંબ કરવો એ નિષ્ફળ છે કારણ કે આ ક્ષણ અભિસાર કરવામાં ધણી સારો છે ॥૪॥ વળી ઉત્કંઠા વધારવા સાથે શ્રી ગોવિંદના મનોરથનું વર્ણન કરેછે.

**આશ્લેષાદનુચુંબનાદનુનલોલેલાદનુસ્વાંતજપ્રોલ્લોધાદનુસંઘ્ર
માદનુરતારંભાદનુપ્રીતયોઃ ॥ અન્યાર્થમતયોર્ભ્રમાન્મિલિતયોઃસંભા
ષર્ણૈર્જાનતોર્દપત્યોર્મિશિકોનકોનતમાસિત્રીઢાવિમિશ્રોરસઃ ॥૫॥**

અર્થ—સખીના કેહેવાથી એક ખીજની વાટ જોઇને ત્યાર પછી હચિત કર્તવ્ય જુઠી જવાથી અનવસ્થિત ચિત્તની માફક પોતાના સંકેતથી આસેલાં અને ફરતાં ફરતાં રસ્તામાં ભેળાં થઇ ગયેલાં અને એક ખીજના ભોલવાથી એક ખીજને જાણતાં એવાં ને ખુશી થયેલાં એવાં સ્ત્રી પુરુષો. તેના પ્રથમ અપલિંગનથી, પછી સુખનથી, પછી નખક્ષતથી, પછી કામદેવના જાગવાથી, પછી વિલાસથી અને પછી સુરતના આરંભથી, આંહિ આવા અંધારામાં લગ્ન મિશ્રિત શું શું શૃંગાર રસ નથી થાતો સર્વ થાયછે ॥ ૫ ॥ પછી એવું સાંભળીને વ્યત્રતાને લીધે શ્રીકૃષ્ણ પાસે જવાને તૈયાર થયેલાં રાધાજીને જાણીને જવાનો પ્રકાર કહેછે:—

**સમયચકિતંવિન્યસ્યંતીદશૌતિમિરેપથિપ્રાતિતરુમુહુઃસ્થિત્વામંદં
પદાનિવિતન્વતી ॥ કથમપિરહઃપ્રાપ્તામંગૈરનંગતરંગિભિઃસુમુક્તિસુ
ભગઃસત્ત્વાંપદ્યજુપૈતુકૃતાર્થતાં ॥ ૬ ॥**

૧ જેમ બહુ રેવાથી નેત્રમાંથી અશ્રુ ખુટીગયાં તેમ તેની સાથે સૂર્ય પણ અસ્ત પામ્યો છે. ૨ ફક્ત અંધારૂં જ ધાડું થયું છે એમ નહીં પણ તેની સાથે શ્રીગોવિંદના મનોરથ પણ ધારા થયાછે.

અર્થ—હે સુમુખિ ! ભય સહિત ચક્રિત થઇને અંધારામાં રસ્તા ઉપર તથા દરેક ઝાડ તરફ દૃષ્ટિ રાખતી એવી અને વારંવાર ઉભી રહિતો મંદ મંદ પગલાં ભરતી એવી. ॥ ધણી મુસીબતથી એકાંતમાં પ્રાપ્ત થયેલી અને કામ-દેવના તરંગવાળાં અંગેએ કરીને યુક્ત એવી તુને જોઇને ભાગ્યશાલી એવા શ્રીકૃષ્ણ કૃતાર્થ થાઓ ॥ ૬ ॥ હવે વિરહનું વર્ણન કરવાથી કંટાળી ગયેલા કવિ શ્રીરાધાકૃષ્ણના પરસ્પર મિલાપના સ્મરણે કરીને, હર્ષિત થઇ આ-સિધ આપેછે.

રાધામુગ્ધમુસ્તારવિંદમધુપસૈલોક્યમૌલિસ્થલીનેપથ્યોચિતની
લરત્નમવનીભારાવતારાંતકઃ ॥ સ્વચ્છંદંવ્રજમુંદરીજનમનસ્તોષમ
દોષશ્ચિરંકંસભ્વંસનભૂમકેતુરવતુલાંદેવકીનંદનઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ—શ્રી રાધાજીના મનોહર મુખકમલનેવિષે ભરણ સરખા ત્રણ સોકના મુકુટ રૂપી વૃંદાવનની ભૂમિના અલંકાર યોગ્ય નીલમણી સરખા પૃ-થ્વીનો ભાર ઉતારવા સાર કાળ સરખા સ્વતંત્રવ્રજમુંદરિયોના મનને સં-તોષ પમાડવાસાર પ્રદોષ વેળા સરખા અને કંસનો નાશ કરવા સાર ધૂજ-કેતુ સરખા એવા શ્રી દેવકીજીના પુત્ર શ્રી કૃષ્ણ ધણી વખત સુધી તમારી રક્ષા કરો ॥ ૭ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येअभिसारिकावर्णनेसाकांक्षमधुसूदनोनाम
षष्ठमःसर्गः ॥६॥

—:૦:—

એવિ રીતે પોતાના પ્રીતમનું વિકલપણું સાંભળીને કામદેવની છેલી ૧૬શામાં પ્રાપ્ત થયેલાં હોય નહિ શું એવાં રાધાજીને જોઇને અતિવ્યથા થયેલી તેની સખી પાછી શ્રીકૃષ્ણપાસે આવીને તેની ૨ વાસકસજ્જા અવસ્થાનું વર્ણન કરતી કહે છે.

अथतांगंतुमशक्तां चिरमनुरक्तांलतागृहेदृष्ट्वा ॥ तच्चरितंगो
विंदे मनसिजमंदे सखी प्राह ॥ १ ॥

અર્થ—સારપણી કૃષ્ણ પાસે જવા માટે અશક્ત એવાં અને તેનેવિષે અણુ પ્રેમવાળાં રાધાજીને લતાગૃહમાં જોઇને તેનું ચરિત્ર તેની સખી કામ દેવના દુઃખે કરીને મંદ થયેલા શ્રીગોવિંદપાસે કહેછે ॥

*૧ અસાધ્ય દશા) ૨ વાસકસજ્જાનું લક્ષણ શ્લોકઃ ॥ સ્વવાસકવ

॥ અષ્ટપદી ॥

॥ ગૌઢકિરીરાગે રૂપકતાલે ચ ગીયતે ॥

૩૧૬૬કિરી રાગમાં અને ૩૫૬તાલમાં ગવાય છે.

કશ્યપિદિશિદિશિરહસિમ્વંતં ॥ ત્વદધરમધુરમધૂનિપિંબંતી ॥ ૧ ॥
નાથહરેસીદતિરાધાવાસગૃહે ॥ ધ્રુ૦ ॥ ત્વદભિસરણરમસેનવર્લ
તી ॥ પતતિપદાનિકિયંતિચલંતી ॥ ૨ ॥ વિહિતવિષદવિસકિ
સલયવલયા ॥ જીવતિપરમિહતવરતિકલયા ॥ ૩ ॥ મુહુરથ
લોકિતમંડનલીલા ॥ મધુરિપુરહમિતિભાવનશીલા ॥ ૪ ॥ ત્વ
રિતમુપૈતિનકથમભિસારં ॥ હરિરિતિવદતિસર્વીમનુવારં ॥ ૫ ॥
શ્લિષ્યતિચુંબતિજલધરકલ્પં ॥ હરિરુપગતૈતિતિભિરમનલ્પં ॥ ૬ ॥
મ્બતિવિલંબતિવિગલિતલજ્જા ॥ વિલપતિરોદિતિવાસકસજ્જા ॥ ૭ ॥
ઋજયદેવકવેરિદમુદિતં ॥ રસિકજનેતનુતામતિમુદિતં ॥ ૮ ॥

અર્થ—હે નાથા હે હરિ! રાધાજી યવાસગૃહમાં દુઃખ પામેછે ॥ ધ્રુ૦ ॥
એકાંતમાં તેના અધર ૩૫૬ મધુર મધુનું પાન કરનાર એવા તમને સર્વે દિ-
શાઓમાં જુવેછે ॥ ૧ ॥ તમારે સાથે અભિસારના ઉત્સાહે કરીને તૈયાર થ

*

શાત્કાંતેસમેષ્યતિનિજંવપુઃ ॥ સજ્જીકરોતિગેહંચયાસાવાસકસજ્જિકા ॥
પોતાને મંદિર આવવાનું કહ્યુંછે માટે પ્રિય આવશે એવા ઉમંગથી જે પોતાનું
શરીર અલંકાર વિગેરે ધારણ કરીને શોભાવેછે તથા અનેક પ્રકારની રેશની
બિગેરે કરીને મંદિરને શોભાવમાન કરેછે તે વાસકસન્ન નાયિકા કહેવાયછે ॥
૩ ગૌઢકિરી રાગનું લક્ષણ ॥ શ્લોકઃ ॥ રતોત્મુકાકાંતવરંમતીક્યસંપાદયં
તીમૃદુપુષ્પતલ્પં ॥ इतस्ततः प्रेरितदृष्टिरार्तद्वयमातनुर्गौडकिरीप्रदिष्टा ॥
અર્થ—રતિ માટે ઉત્સાહવાળી અને મનોહરપતિની વાટ જોઈને કોમળ પુષ્પની
શમ્યા રમતી એવી. વળી ચોતરફ દૃષ્ટિ નાખીને જોતી એવી અને પતિના
મિલાપ સાથે આતુર થયેલી એવી. અને સોળ વરસનું ને પાતલું જેનું શરી
ર છે એવી ગૌઢકિરી નામની રાગણી કહેલી છે ॥) ૪ વિશ્વાસ કરવાના કલા-
ગૃહમાં.

મેલાં તે રાધાજી યોડાંક પગડાં ચાલતાં ૫ડી જાયછે ॥ ૨ ॥ જોણે શ્રવેત કમળ
સંતુનાં અને નવીન પક્ષવનાં ૧ વલય કરીને હાથમાં ધારણુ કરેલાં છે એવાં તે
રાધાજી ફક્ત તમારી રતિની કળાએકરીનેજ જીવેછે ॥ ૩ ॥ મોરપીછ ગુંજ
વિગેરે તમારે ધારણુ કરવાનાં આભૂષણુ છે તે વારંવાર પોતાના શરીર ઉપર
ધારણુકરીને તમારી લીલાકરી જીવેછે અને હું મધુરિપુટા. એવી ભાવના કરેછે
॥ ૪ ॥ વળી તે ભાવના મટી જાયછે ત્યારે હજી સુધી હરિ તરત કેમ આંહિ
નથી આવ્યા એમ વારંવાર સખીને કહેછે ॥ ૫ ॥ વળી અતિ ધ્યાનના આ-
વેશ કરીને તમે સ્ફુરાયમાન થાઓછો ત્યારે આ હરિ આવ્યા એમ જાણીને
કાબા એક સરખા ધાટા અંધારાને આલિંગન અને ચુંબન કરેછે ॥ ૬ ॥ વળી
તે આવેશ મટી જાયછે અને તમને આવવાની વાર લાગેછે ત્યારે વાસક-
સજ્જા એવાં રાધાજી શરમ મુકી દધને વિલાપ કરેછે અને રવેછે ॥ ૭ ॥ જ-
યદેવ કવિએ કહેલું આ ગીત રસિક જનને અતિ હર્ષ ઉત્પન્ન કરે ॥ ૮ ॥
પોતાની સખીની પીડા સંભારીને અતિ વ્યાકુળ થયેલી સખી ફરીથી હર્ષ્યા
સંહિત કહેછે ॥

**વિપુલપુલકપાલિસ્ફીતસીત્કારમંતર્જનિતજદિમકાકુબ્યાકુલં
વ્યાહરંતી ॥ તવકિતવવિધાયાર્મદકંદર્પચિંતારસજલનિધિમગ્ના
ધ્યાનલગ્નામૃગાક્ષી ॥૨॥**

અર્થ—હે ધૂર્તા! હૃદયમાં અલંકાર કામદેવની ચિંતા કરીને તમારા રસ
રૂપી સમુદ્રમાં ડુબેલાં ૨ મૃગાક્ષી ફક્ત તમારા ધ્યાનનું અવલંબન કરી રહેલાં
છે ॥ અને તેથી તેના શરીરમાં રોમાંચની પંક્તિઓ થઈ રહેલીછે તથા સી-
ત્કાર વૃદ્ધિ પામેલા છે અને અંતરમાં જડતા થયેલીછે તેથી ૩ કાકુ વ્યાકુળ
બોલેછે ॥૨॥ વળી શીઘ્ર લઇજવા સાર સખી તેનું વાસકસજ્જા ચેષ્ટિત કહેછે.

**અંગેષ્વામરણંકરોતિબહુશઃપત્રેપિસંચારિણિમાસંત્વાંપરિશંકતે
વિતનુતેશ્ચય્યાંચિરંધ્યાયતિ ॥ इत्याकल्पविकल्पतल्परचनासंकल्प
लीलाशतव्यासक्तापिविनालयावरतनुर्नैषानિશानेष्यति ॥૩॥**

અર્થ—શ્રીકૃષ્ણ જો મુને આવે વેશે જોશે તો મારેવિષે મંદ મનવા-
ળા થઈ જશે એમ ધારીને અંગેશનેવિષે આભૂષણો ધારણુ કરેછે વળી ‘અરે

૧ વળીયાં અથવા કંકણુ ૨ મૃગના સરખાં જોનાં નેત્રછે એવાં રાધાજી
૩ અસ્પૃશ્ય બોલવું.

એતો ન આવ્યા' એમ આજ્ઞા મુકાને આબૂપણુ ઉતારી નામેછે અને વળી પાછાં આવવાની આશાએ ધારણુ કરેછે ઝાડના પત્ર હાલે છે ત્યારે તમે આવ્યા એમ શંકા કરેછે અને શય્યાની રચના કરેછે વળી તમને વિલંબ લાગે છે ત્યારે ધણીવાર ભુધી તમારું ધ્યાન કરેછે એવીરીતે આબૂપણુનું ધારણુ, આવવાની શંકા, શય્યાની રચના, અને તમારું ધ્યાન ઇલાદિ અનેક પ્રકારની લીલામાં આસકતછે તોપણુ ઉત્તમ શરીરવાળાં આ રાધાજી તમવિના રાત્રિ નહિ કાઢીશકે ॥ ૩ ॥ હવે આ વર્ણનથી વળી કંટાળી ગયેલા કવિ અભિસાર પેહેલાના અરિત્રનું વર્ણન કરી આશિષ આપેછે ॥

કિંવિશ્રામ્યસિકૃષ્ણભોગિભુવનેભાંડીરભૂમીરુહિ આતર્યાસિન દ્વિષ્ટિગોચરામિતઃસાનંદનંદાસ્પદં ॥રાધાયાવચનંતદધ્વંગમુસ્વાભદાન્તિકેગોપતોગોવિંદસ્યજયંતિસાયમતિથિમાશસ્ત્યગર્ભાગિરઃ ॥૪॥

કાઘ વખતે કાઘ એક વટેમારગુ તે વનમાં ભાંડીર વડની નજીક આવેને સારી છાયા જોઇને ત્યાં વિશ્રામ લેવા એસતો હતો તેટલામાં શ્રીરાધાજીએ તેને કહ્યું જે હે ભાઈ ! તું આ ભાંડીર નામના ઝાડની નીચે કૃષ્ણ ભોગીના ભુવનમાં કેમ વિશ્રામ કરેછે? અને અહિંથી નજરે દેખાતું એવું આનંદવાળું નંદનું ઘર છે ત્યાં કેમ નથી જતો ? આવું રાધાજીનું ધન્ય સાંભળીને તે વટેમારગુ સાંજે નંદરાયજીને ઘેર જઈ પહોંચો થયો અને જે રાધાજીએ કહ્યું હતું તે નંદરાયજીપાસે કહેવા લાગ્યો તેટલામાં શ્રીકૃષ્ણ પાસે હતા તે (કૃષ્ણભોગિભુવને) એટલા અક્ષર સાંભળતાંજ તરત પોતાના ગુપ્ત સંકેતસ્થળને છુપાવવા સારૂ બિજી કૃટલીક આડી વાતો નાખીને પડોણા ગતની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા તે શ્રીગોવિંદની પ્રશંસા ગર્ભિત વાણી જય પામેછે.

इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येवासकसज्जावर्णनेषृष्टवैकुण्ठोनामषष्ठःसर्गः॥

હવે ફરીથી ઉત્કંઠિતા અવસ્થાનું વર્ણન કરશે એવા કવિ તે શ્રીકૃષ્ણનું ન આવવાનું કારણુ કહેછે.

**अत्रांतरेचकुलटाकुलवर्त्मपातसंजातपातकइवस्फुटलांछनश्रीः॥
हंदावनांतरमदीपयदंशुजालैर्दिकसुंदरीवदनचंदनबिंदुरिंदुः ॥१॥**

(બીજા અર્થમાં) કાળા સપેના ધરમાં.

અર્થ—એ અવસરમાં કુલટા સ્ત્રિયોના કુળના માર્ગને ભટ્ટ કરવાથી પાતકી થયો હોય નહિ શું એમ જોને કલ્પકની શોભા સ્ફુટ થઇ રહેલી છે એવો અને પૂર્વ દિશા રૂપી સુદરીના મુખ ઉપર ચંદનના ચિંદુ સરખો એવો ચંદ્ર મોતાના કિરણોના જળેંકરીને ઘંદાવનની અંદર પ્રકાશ કરવા લાગ્યો ॥ ૧ ॥

મસરતિશશધરંબિંબેવિહિતવિલંબેચમાધવેવિધુરા ॥ વિરચિત
વિવિધવિલાપંસાપરિતાપંચકારોચ્ચૈઃ ॥૨॥

જ્યારે અંદર આકાશમાં પ્રસાર કરવા લાગ્યો અને શ્રીમાધવે પશુ આ-
વવામાં વિલંબ કર્યો ત્યારે વિરહેંકરીને આકુળ થયેલાં શ્રીરાધાજી ઉંચે સ્વરે
કરીને અનેક પ્રકારના વિલાપ અને પરિતાપ કરવા લાગ્યાં ॥ ૨ ॥ તેજ પરિ-
તાપનું વર્ણન કરે છે ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

માલવરાગે યતિતાલે ચ ગૌયતે

માલવ રાગમાં અને યતિતાલમાં ગવાય છે.

કથિતસમયેપિહરિરહહનયયૌવનં ॥ મમવિફલમિદમમલરૂપ
મપિયૌવનં ॥૧॥ યામિહેકમિહશરણંસલિજનવચનવંચિતા ॥ધ્રુ૦
ચદનુગમનાયનિશિગહનમપિશીલિતં ॥ તેનમમહદયમસમશરકી
લિતં ॥૨॥ મમમરણમેવવરમતિવિતથકેતના ॥ કિમિહવિસહામિ
વિરહાનલમચેતના ॥ ૩ ॥ મામહહવિધુરયાતિમધુરમધુયામિની ॥
કાપિહરિમનુભવતિકૃતસુકૃતકામિની ॥૪॥ અહહકલયામિવલ
યાદિમણિવિભૂષણં ॥ હરિવિરહદહનવહનેનવહુદૂષણં ॥૫॥ કુસુ
મસુકુમારતનુમતનુશરલીલયા ॥ મૃગપિહાદિહંતિમામતિવિષમશી
લયા ॥ ૬ ॥ અહમિહનિવસામિનવિગણિતવનવેતસા ॥ સ્મરતિ
મધુસૂદનોમામપિનચેતસા ॥૭॥ હરિચરણશરણજયદેવકવિભાર
તી ॥ વસતુહૃદિયુવતિરિવકોમલકલાવતી ॥૮॥

હે દૈવ ! સખી જનમાં વચનેંકરીને છેતરાણી એવી હું હવે કાને શ-
રણે જાઉં ॥ ધ્રુ૦ ॥ અરે ખેદ થાય છે કે સખીને મોઢે જે વખત કહ્યો

હતો તે વખતે હરિ વનમાં પણ આવ્યા નહિ હતા. સારે અહિં ક્યાંધિ આવશે નિર્મળ રૂપવાળું મારું આ યૌવન પણ વૃથા છે ॥ ૧ ॥ જેને પછ-
વાડે જવા સાર રાત્રિમાં ધાડું વન પણ સેવ્યું છે. તે કૃષ્ણે મારું આ દૃઢ
કામદેવના બાણેકરીને વિંધીનોખેલ છે ॥ ૨ ॥ અતિવ્યર્થ શરીરવાળી અ-
ચેતન હું આ વિરહાનળને કેમ સહન કરી શકું ॥ આધિ મારું મરણ થાયતો
સારું ॥ ૩ ॥ વળી ખેદ થાયછે કે જેણે સુકૃત કરેલાં છે એવી કોક પણ કા-
મિની હરિની સાથે કીડાના સુખનો અનુભવ કરે છે. ॥ અને મુનેતો આંહિ
મધુર એવી વસંત ઋતુની રાત્રિ વિહ્વળ કરી મુકેછે ॥ ૪ ॥ વળી નિર્લજ્જ એવી
હું તે હરિના વિરહરૂપી અગ્નિના ધારણેકરીને દૂષણ રૂપી કંકણ વિગેરે મ-
શુભવ આબૂષણને હજી સુધી ધારણ કરી રહિ છું. ॥ ૫ ॥ બીજાં આબૂષણ
નું તો શું કેહેતું પણ દૃઢ્યમાં ધારણ કરેલી પુષ્પની માળા છે તેપણ અતિ
વિષમ સ્વભાવ વાળી કામદેવના બાણની લીલાએકરીને પુષ્પ સરખાં સુકુમાર
શરીરવાળી હું તેને દૃઢ્યમાં મારે છે ॥ ૬ ॥ અરે હું મૂર્ખ છું જે આ વન
અને આ વેતસનાં ઝાડોને ન ગણીને આવા ભયંકર વનમાં રહિ છું ॥ અને
મધુસૂદન તો ચિત્ત કરીને મને સંભારતા પણ નથી ॥ ૭ ॥ શ્રી હરિનાં ચ-
રણ એજ જેનું શરણ છે એવા જયદેવ કવિની વાણી ૧ કામળ કળાવાળી
જીવાન સ્ત્રી જેવી છે. તે રસિક ભક્ત જનોના દૃઢ્યમાં વસે ॥ ૮ ॥
હવે પૂર્વોક્ત કલ્પનાનો વિસ્તાર કરેછે ॥

**કિંત્ત્વામપિકામિનીમભિમૃતઃકિંવાકલાકેલિભિર્બદ્ધોઽંબુધિરં
ધકારિણિવનાભ્યર્ણેકિમુદ્ભ્રામ્યતિ ॥ કાંતઃક્લાંતમનામનાગપિપ
થિમ્પ્રસ્થાતુમેવાક્ષમઃસંકેતીકૃતમંજુવંજુલલતાકુંજોપિયન્નાગતઃ ॥ ૩ ॥**

અર્થ—જે હેતુથી સંકેત કરાચેલા મનોહર વંજુલની લતાના કુંજમાં
પણ હજી સુધી કાંત ન આવ્યા તે શું કોઇ બીજી સ્ત્રીપાસે મયા હશે ! મારે
વિષે દૃઢ પ્રેમવાળા એ બીજી સ્ત્રીપાસે કેમ અભિસાર કરે. ત્યારે શું એના
મિત્રાએ કળા કીડાએકરીને બાંધી લીધા હશે. તે પણ અભિસારને વખતે
સંભવતું નથી. ત્યારે શું અંધકારવાળા વનમાં રસ્તો ચુકી જવાથી ક્યાંક
ફરતા હશે. તે પણ ચતુર શિરોમણી શ્રીકૃષ્ણને હજારો વાર આવવાથી અનુ-

૧ કામળ એટલે માધુર્ય ગુણયુક્ત અને કલાવતી એટલે કવિતાના ગુણે
કરીને શો ભાવમાન એવી વાણી (બીજા અર્થમાં) કામળ એટલે કામળ
અંગવાળી અને કલાવતી એટલે રતિ કળાવાળી એવી યુવતિ (સ્ત્રી)

બવ કરાયેલા આ સ્થળનો બ્રમ કેમ થાય. ત્યારે શું મારા વિભોગેકરીને
જેવું મન સંતપ્ત છે એવા કૃષ્ણ રસ્તામાં ચાલવાને જરા પશુ સક્તિમા-
ન નહીં હોય કે શું હશે જે હજી સુધી ન આવ્યા ॥ ૩ ॥

હવે શ્રીકૃષ્ણવિનાનિ આવેલી પોતાની સખાને જોઇને ૧ વિપ્રલબ્ધા
વસ્થાને પામેલાં રાધાજી ખીજે તર્ક કરે છે.

**અથાગતાંમાધવમંતરેણસસ્ત્રીમિયંવીક્ષ્યવિષાદમૂર્કાં॥ વિશંકમા
નારમિતંકયાપિજનાર્દનંદૃષ્ટવદેતદાહ ॥૪॥**

અર્થ—ત્યાર પછી માધવવિનાની આવેલી અને ખેટ્ટેકરીને ન ખોલી
શક્તી એવી પોતાની સખીને જોઇને કાંઈ પણ સ્ત્રીએ રમણ કરાવાયેલા હોય
એમ જનાર્દનની શંકા કરતાં એવાં રાધાજી તે પોતે નજરે જોયા સરખું વ-
ર્ણન કરે છે

॥ અષ્ટપદી ॥

વસંતરાગે યતિતાલે ષ ગીયતે.

૨ વસંત રાગમાં અને યતિતાલમાં ગવાય છે.

સ્મરસમરોચિતવિરચિતવેશા ॥ ગલિતકુસુમદરવિલુલિતકે-
શા ॥૧॥ ક્રાપિમધુરિપુણાવિલસતિયુવતિરધિકગુણા ॥ ઘું ૦ ॥ હ
રિપરિરંભણવલિતવિકારા ॥ કુચકલશોપરિતરલિતહારા ॥૨॥
વિચલદલકલલિતાનનચંદ્રા ॥ તદધરપાનરભસકૃતતંદ્રા ॥ ૩ ॥
ચંચલકુંડલલલિતકપોલા ॥ મુગ્ધરિતરસનજયનગતિલોલા ॥૪॥

૧ વિપ્રલબ્ધાનું લક્ષણ અહરહરનુરાગાદૃતિકાંપ્રેણ્યપૂર્વસરભસમુપયાતિ-
ક્રાપિસંકેતકંચા ॥ નમિલતિલુપ્ત્યાવલ્લભોદૈવયોગાદ્વદતિહિભરતસ્તાંના
યિકાંવિપ્રલબ્ધાં ॥ અર્થ—જે સ્ત્રી કાંઈ એક નાયક સાથે પ્રીતિ બંધાવાથી કાંઈ
એક સંકેત સ્થાનમાં દરરોજ પોતાની દૂતીને પેહેલાંથી મોકલીને પછી પોતે
પણ હતાવળી થઇને ત્યાં જાય અને દેવએમથી જોને તે જગોયે પોતાનો
પ્રિય નાયક ન મળે તેને ભરત નામના સાહિલાચાર્ય વિપ્રલબ્ધા નામિકા
કહે છે ॥ ૧ ॥ (૨) એ રાગનું લક્ષણ પેહેલા સર્ગની ત્રિજી અષ્ટપદીમાં કહ્યું છે.

દયિતવિલોકિતલજ્જિતહસિતા ॥ બહુવિધકૂજિતરતિરસરસિતા
 ॥૫॥ વિપુલપુલકપૃથુવેપથુર્ભંગા ॥ શ્વસિતનિમીલિતવિકસદનંગા
 ॥૬॥ શ્રમજલકળભરસુભગશરિરા ॥ પરિપતિતોરસિરતિરણધી
 રા ॥ ૭ ॥ શ્રીજયદેવભણિતહરિરમિતં ॥ કલિકલુશંજનયતુપારિ
 શમિતં ॥૮॥

અર્થ—હે સખિ ! મારાથી પણ અધિક ગુણવાળી કોઇ એક યુવતિ મધુરિ
 પુનીસાથે વિલાસ કરે છે ॥ જેણે કામદેવની લડાઇમાં યોગ્ય એવો વેશ ર-
 ચેલો છે ॥ જેમાંથી પુષ્પ ખરે છે એવા કાંઇક વિખાઇ ગયેલા જેના કેશ
 છે ॥ ૧ ॥ જેને હરિના આલિંગને કરીને રોમાંચાદિવિકાર થયેલ છે ॥ જેના
 કુચ કલશ ઉપર હાર ડોલી રહ્યો છે ॥ ૨ ॥ વિખાઇ ગયેલા કેશની લટ ઉપર
 પડવાથી જેનો મનોહર મુખપી ચંદ્ર શોભી રહ્યો છે ॥ શ્રી કૃષ્ણના અધર
 પાનના વેગના રસે કરીને જેને આનંદની તંદ્રા ઉત્પન્ન થયેલી છે ॥ ૩ ॥ ચલાય-
 માન બે કુંડલે કરીને જેના મનોહર બે કપોળ શોભે છે ॥ શબ્દાયમાન કટિ-
 મેખલાવાળા જઘનસ્થલની ગતિએ કરીને જે ચપલ થઇ રહી છે ॥ ૪ ॥ પ્રિય
 જ્યારે સામું જુવે છે ત્યારે જરા શરમાય છે અને હસે છે ॥ અનેક પ્રકા-
 રના ૧ દાત્યૂહ ૨ પારાવત વિગેરેનાં કૃણ્ણત સરખું જેનું ૩ રતિ કૃણ્ણત છે
 ॥ ૫ ॥ જેને ઘણાં રોમાંચિત અને કંપના તરંગ ઉત્પન્ન થયેલા છે ॥ તેમજ
 આસોચ્છવાસથી અને નેત્ર વિચાર્ય જવાથી જેને કામદેવ વિકાર પામેલો છે
 ॥ ૬ ॥ શ્રમજળની કણિકાના ભારે કરીને જેનું શરીર સુંદર દેખાય છે ॥ તે
 મજ રતિ સંગ્રામને વિષે ધીર એવા શ્રીહરિ જેના ઉર સ્થળ ઉપર પડેલ
 છે ॥ એવી કોઇ યુવતી શ્રીમધુરિપુસાથે વિલાસ કરે છે ॥ ૭ ॥ જેમાં શ્રી
 હરિનું રમણ વર્ણવેલું છે એવું શ્રી જયદેવ કવિએ કહેલું ગીત ભક્ત જનના
 ક્લિયુગ સર્વાધિ પાપનું શમન કરે ॥૮॥ (હવે ચંદ્રને શ્રી કૃષ્ણના મુખ
 સરખો લેખીને તેમાં પોતાના વિરહે કરીને શ્રી કૃષ્ણનું પાંડુવર્ણપણું સંભારીને
 પોતાને વિષે તેનો અતિ પ્રણય છે એમ માનીને ચંદ્રનો આક્ષેપ કરે છે ॥)

વિરહપાંડુમુરારિમુખાંબુજઘ્નિતિરયંતિરયન્નપિવેદનાં ॥ વિધુર
 સીવતનોતિમનોભુવઃસુહૃદયેહૃદયેમદનવ્યથાં ॥૫॥

અર્થ—હે સખિ ! વિરહે કરીને પાંડુવર્ણી શ્રી મુરારિના મુખના સ-

(૧) આપઘઆ (૨) પારેવાં (૩) રતિ વખતના મંદમંદ શબ્દો (૪) શ્રીકો વર્ણ

રખી જેની કાંતિ છે એવો આ ચંદ્ર મારી વેદનાને જો કે દૂર કરે છે તોપણ તે કામદેવનો મિત્ર છે માટે મારા હૃદયમાં કામદેવની વ્યથાનો વિસ્તાર કરે છે ॥ ૫ ॥

૭મી તેમજ તે કલ્પેલી (૧) સ્ત્રીનું સ્વાધીન પતિકાપણું વિશેષે કરીને કહે છે ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

ગુર્જરીરાગે એકતાલીતાલે ચ ગીયતે.

ગુર્જરીરાગમાં અને એકતાલીતાલમાં ગવાય છે.

સમુદિતમદનેરમણીવદનેચુંબનવલિતાધરે ॥ મૃગમદતિલકંલિ
સ્થતિસપુલકંમૃગમિવરજનીકરે ॥૧॥ રમતેયમુનાપુલિનવનેવિજયી
મુરારિરધુના ॥ધ્રુ૦॥ ઘનચયરુચિરેરચયતિચિકુરેતરલિતતરુગાન
ને ॥કુરુબકકુસુમંચપલાસુષુમંરતિપતિમૃગકાનને ॥૨॥રચયતિસુધને
કૃચયુગગનેમૃગમદરુચિરૂષિતે ॥ મણિસરમમલંતારકપટલંનસ્વ
પદશશિભૂષિતે ॥૩॥ જિતવિસશકલેમૃદુભુજયુગલેકરતલનલિની
દલે ॥ મરકતવલયંમધુકરનિચર્યવિતરતિહિમશીતલે ॥૪॥ રતિશૃ
હજઘનેવિપુલાપઘનેમનસિજકનકાસને ॥ મણિમયરશનંતોરણ
હસનંવિકિરતિકૃતવાસને ॥૫॥ ચરણકિસલયેકમલાનિલયેનસ્વ
મણિગણપૂજિતે ॥ બહિરપવરણંયાવકભરણંજનયતિહૃદિયોજિતે
॥૬॥ રમયતિસુશૃંકામપિસુદૃશંસ્વલહલધરસોદરે ॥કિમફલમવસં
ચિરમિહાવિરસંદવસાંસ્વિવિટપોદરે ॥૭॥ ઇહરસમણનેકૃતહરિગુણ
નેમધુરિપુપદસેવકે ॥ કલિયુગરચિતંનષસતુદુરિતંકવિનૃપજયદે
વકે ॥૮॥

(૧) કલ્પેલી એટલે વાસ્તવિક નહીં પણ પોતે જે વિલાસનો અનુભવ કરેલો છે તેવોજ વિલાસ આ વખતે કાઢ એક સ્ત્રી કરે છે એવી કલ્પનાથી કહે છે માટે કલ્પિત સ્ત્રી (વસ્તુતાએ તો પોતેજ પ્રથમ અનુભવ કરાયેલા પોતાના વિલાસનું વર્ણન કરે છે.)

અર્થ—સર્વત્ર વિજય કરનારા શ્રીમુરારિ હમણાં યમુનાજીને કાંઠે રમણું કરે છે ॥ ૧ ॥ જેમાં કામદેવ ઉત્પન્ન થયેલો છે અને જેનું ચુંબન કરવા સાર પોતાનો અધર લકુખી રહ્યો છે એવા રમણીના મુખનેવિષે પોતે રોમાંચિત સહિત કસ્તુરીનું તિલક કરે છે તે ચંદ્રમંડળમાં મૃગનાચિન્હ સરખું શોભે છે ॥ ૧ ॥ જેના ગુણનું વર્ણન કરવામાં ૧ પોતાનું ૨ તરણ મુખ ચપલ થઈ રહ્યું છે એવો તથા કામદેવરૂપી મૃગને સાર વન સરખો અને મેઘના સમૂહ સરખો મનોહર તેનો ચોટલો છે. તેમાં વિજલી સરખા પ્રકાશવાળાં કુશળકાં પુષ્પ પોતે ગુથે છે. ॥ ૨ ॥ કસ્તુરીના ભેખની કાંતિએકરીને સુશોભિત અને નખનાં ચિન્હ રૂપી અર્ધચંદ્રેકરીને પણ શોભાયમાન અને ઘાટા એવા તેના કુચયુગ રૂપી આકાશમાં નિર્મલ મણિની સર રૂપી તારામંડળની યોજના કરે છે ॥ ૩ ॥ શોભાયેકરીને જેણે ખિસના ભાગને જીતેલા છે અને જેમાં કમલ પત્ર સરખી અને હિમ સરખી શીતલ બે હથેલીઓ છે એવા કોમળ તેના હાથમાં ભમરાના સમૂહ જેવાં મરકત મણિનાં કંકણ પેહે રાવે છે ॥ ૪ ॥ જેનું અંગ વિશાળ છે અને જેણે શ્રીકૃષ્ણની સાથે વિલાસ કરવાની વાસના કરેલી છે એવું અને કામદેવને ખેસવા માટે સોનાના બાળેક સરખું તથા રતિને રહેવાના ધર જેવું તેનું ૫ જઘન સ્થળ છે તે ઉપર પોતે તોરણની શોભાને હસનારી મણિની સરવાળી કટિમેખલા બાંધે છે ॥ ૫ ॥ વળી તેને શય્યા ઉપર ખેસારીને લક્ષ્મીના નિવાસ રૂપી અને નખ રૂપી મણિના સમૂહોએ કરીને વખાણવા લાયક અને પોતાના દૃઢ સૂચિ યોજના કરાયેલ એવા તેના ચરણ પદ્મ ઉપર અલતાની શોભા રૂપી બાહર આવરણ કરે છે ॥ ૬ ॥ હે સખિ! જ્યારે આવિ રીતે હળને ધારણ કરનાર બળભદ્રના બાઈ અર્ધાત્ ચતુરનહિ એવા કૃષ્ણ મુને છોડીને નક્કી બીજા કોને રમણે છે તારે નિષ્કળ અને રસ વિનાનું આઝીવાર સુધી આ જાડ તળે શું રહેવું કહે? ॥ ૭ ॥ જેનું ભણવું શૃંગાર રસવાળું છે અને જેણે હરના ગુણનું ચિંતન કરેલું છે એવા અને શ્રીહરિના ચરણના સેવક શ્રીજયદેવ કવિરાજનેવિષે કલિયુગે કરેલું પાપ ન રહે ॥ ૮ ॥ * ॥ હવે શ્રી કૃષ્ણને લઈ આવ્યાવગર આવેલી જેથી ખેદાતુર થયેલી પોતાની સખિને ખેદ સહિત કહે છે ॥

નાયાતઃસખિનિર્દયોયદિશઠસ્વંતત્રકિંદૂયસેસ્વચ્છંદંબહુવલ્લભઃ
સરમતોર્કિતત્રતેદૂષણં ॥ પદ્યાદ્યપ્રિયસંગમાયદયિતસ્યાકૃપ્યમાર્ણ
ગૃણૈહત્કંઠાર્તિભરાદિવસ્ફુટદિદંચેતઃસ્વયંયાસ્યતિ ॥૬॥

(૧) શ્રી કૃષ્ણનું. (૨) સુકુમાર. (૩) શ્યામ. (૪) કમલતંત્ર. (૫) સાધન.

અર્થ—હે સખિ ! નિર્દય અને શઠ એવા તે કૃષ્ણ ન આવ્યાતો ભલે ન આવ્યા તેમાં તું શા માટે દુઃખ પામે છે; જેને ધણી પ્રિયાઓ છે એના તે કૃષ્ણ સ્વતંત્ર રમણુ કરે છે એમાં તારો શું દોષ, આજ આ પ્રિયના ગુણે કરીને ખેંચાયેલું અને ઉત્કંઠાની પીડાના ભારે કરીને ફાટી જાતું એવું માફ ચિત્ત પ્રિયના સંગમસાઈ પોતાની મેળે જાશે તે તું જો ॥ ૬ ॥ (કૃષ્ણના ગુણે કરીને અન્ય સ્ત્રીના સુખનું વર્ણન કરતાં એવાં સધાજી પોતાને તે સુખનો લાભ ન મળવાથી ખેદ પામીને શ્લેષમાં કહેલી મતલબને વધારે નિશ્ચય માનીને કહે છે-)

॥ અષ્ટપદી ॥

દેશવરાહિરાગે રૂપકતાલે ચ ગીયતે

૧ દેશવરાહીરાગમાં અને ૩૫૪ તાલમાં ગવાયછે.

અનિલતરલકુવલયનયનેન ॥ પતતિનસાકિસલયશયનેન ॥ ૧ ॥
સંચિયારમિતાવનમાલિના ॥ ધ્રુ ૦ ॥ વિકસિતસરસિજલલિતમુ
ચેન ॥ સ્ફુટતિનસામનસિજવિશિષ્ટેન ॥ ૨ ॥ અમૃતમધુરતરમૃદુવ
ચનેન ॥ જ્વલતિનસામલયજપવનેન ॥ ૩ ॥ સ્થલજલરુહરુચિકર
ચરણેન ॥ લુઠતિનસાહિયકરકિરણેન ॥ ૪ ॥ સજલજલદસમુદય
રુચિરેણ ॥ દહતિનસાહૃદિવિરહભરેણ ॥ ૫ ॥ કનકનિકષરુચિ
શુચિવસનેન ॥ શ્વસતિનસાપરિજનહસિતેન ॥ ૬ ॥ સકલભુવનજ
નવરતરુણેન ॥ વહતિનસારુજમતિકરુણેન ॥ ૭ ॥ શ્રીજયદેવભાણિ
તવચનેન ॥ પ્રવિશતુહરિરપિહૃદયમનેન ॥ ૮ ॥

અર્થ—હે સખિ ! પવનેકરીને ચલાયમાન કમળ સરખાં જેનાં નેત્ર છે એવા વનમાળીએ જે સ્ત્રી રમાડી છે તે સ્ત્રી નવિન પલ્લવની શય્યામાં નથી પડતી એમ નહિ, પડે છે ॥ ૧ ॥ પ્રસૂક્ષિત કમલ સરખું જેનું સુખ છે એવા વનમાળીએ જે સ્ત્રી રમાડી છે તે કામદેવના આણુથી ભેદાતી નથી ॥ ૨ ॥ અમૃત સરખું મધુર અને કામળ જેનું વચન છે એવા વનમાળીએ જે સ્ત્રી રમાડી છે તે મલયાચળના પવનેકરીને બળતી નથી ॥ ૩ ॥ ગુલાબ

(૧) આ રાગનું લક્ષણ પાંચમા સર્ગની પેઢેથી અષ્ટપદીમાં કહ્યું છે

ના પુષ્પ સરખાં કામળ જેનાં કરચરણુ છે એવા વનમાળીએ જે સ્ત્રી રમાડી છે તે ચંદ્રના કિરણોએ કરીને પૃથ્વી ઉપર ભોટતી નથી ॥ ૪ ॥ જલ સંહિત એવા મેઘના ઉદય સરખો જેનો વર્ણ છે એવા વનમાળીએ જે સ્ત્રીને રમાડી છે તે વિરહના ભારેં કરીને ત્વદયમાં યજ્ઞતી નથી ॥ ૫ ॥ કસોટીના પન્થરમાં જેમ સોનાની રેખાઓ શોભે તેમ જેના શરીરમાં પવિત્ર પીળાં વસ્ત્ર શોભે છે એવા વનમાલીએ જે સ્ત્રી રમાડી છે તે ચોતરફથી માણસોના હસવાએ કરીને ૧ શ્વાસોચ્છવાસ ભેતી નથી ॥ ૬ ॥ ત્રણ ભુવનનાં લોકોને વિષે મેષ્ટ અને તરણુ એવા વનમાલીએ જે સ્ત્રી રમાડી છે તે કાષ્ઠ દિવસે કશ્ચારસેં કરીને દુઃખ પામતી નથી ॥ ૭ ॥ શ્રી જયદેવે ભણેલા આ વચને કરીને શ્રી હરિપણુ ભક્ત જનના ત્વદયમાં પ્રવેશ કરે ॥ ૮ ॥

હવે અતિ ઉત્કંઠાના વેગેં કરીને પવનને ૨ ઉપાલંબ કરે છે ॥

**મનોભવાનંદનચંદનાનિલપ્રસીદરેદક્ષિણમુંચવામતાં ॥ ક્ષર્ણજ
ગત્પ્રાણવિધાયમાધર્વપુરોમમપ્રાણહરોભવિષ્યાસિ ॥૭॥**

અર્થ—કામદેવને આનંદ આપનારા હૃદયંદન વનના પવન ! તું મારે વિષે પ્રસન્ન થા અરે જગતને અનુકૂલ દક્ષિણ વાયુ ! તું મારે વિષે પ્રતિકૂલપણું મુકી દે. હું જગતના પ્રાણુ ! તારે મુને મારવીજ હોયતો એક ક્ષણુ માત્ર શ્રી માધવને મારી સામા રાખીને પછી મારા પ્રાણુને હરિ લેજે ॥ ૭ ॥

પ્રીતિ વિનાના પ્રિયને વિષે પ્રીતિવાહું પોતાનું ચિત્ત છે તેની નિંદા કરે છે ॥

**રિપુરિવસત્સીસંવાસોયંશિલીવહિમાનિલોવિષમિવસુધારાશ્મિ
ર્યસ્મિન્દુનોતિમનોગતે ॥ હૃદયમદયેતાસ્મિન્નેવપુનર્વલતેબલાત્કુવ
લયદશાંવામઃકામોનિકામનિરંકુશઃ ॥૮॥**

જે પ્રિય જ્યારે મારા મનમાં પ્રાપ્ત થાય છે સારે સખીઓ સાથે જે આ એકાંતમાં નિવાસ છે તે શત્રુ સરખો દુઃખ દે છે. શીતલ એવો આ પવન તે અગ્નિ સરખો દુઃખ દે છે તોપણુ તેજ નિર્દય એવા પ્રિયને વિષે માફ ત્વદય બલાતકારે જળને વળગે છે ॥ મારે હું સખિ ! સ્ત્રીઓનો મનોરથ હમેશાં નિરંકુશ અને પ્રતિકૂલ હોય છે ॥ ૮ ॥

(હવે વિરહ કરીને સંતપ્ત થયેલાં રાખાણુ પ્રાણુ સાગ કરવામાં યુદ્ધિ રાખીને કહે છે).

ધાધાંવિધેહિમલયાનિલપંચવાણપ્રાણાનૃગૃહાણનૃગૃહંપુનરાશ્રયિ
 ણ્યે ॥ કિંતેકૃતાંતભગિનિક્ષમયાતરંગૈરંગાનિસિંચમમશામ્યતુદેહ
 દાહઃ ॥૧॥

અર્થ—હે મલયાચલના પવન ! તું પીડા ઉત્પન્ન કર કારણ કે વિષ
 વાળા પવનનો એ ધર્મ છે ॥ હે ૧ પંચ બાણ ! તું પણ પ્રાણને હરિ લે. કારણ
 કે જે પાંચ બાણને ધારણ કરે તે પાંચ પ્રાણને હરે એ યોગ્ય છે. પણ હે યમ-
 રાજની જેન યમુનાજી ! તું ક્ષમા શા વાસ્તે કરે છે તું જે યમની જેન છો તો
 તારે ક્ષમા કરવી યોગ્ય નથી માટે તારા તરંગોએ કરી મારાં અંગને સેચન
 કર. જેથી કરીને મારા શરીરનો દાહ શાંતિ પામે ॥ ૯ ॥

હવે દુઃખના વર્ણન કરવામાં અસમર્થ કવિ આગળ શ્રી રાધાજીની ખં-
 ડિતાવસ્થાનું વર્ણન કરતું છે માટે ૨ સિંહાવલોકનન્યાયે કરીને જેમાં સાધાર-
 ã ક્રીડા કરેલી છે એવી રાત્રિના પ્રાતઃકાળના વર્ણને કરીને શ્રીરાધામાધવની
 પ્રથમ થયેલી ક્રીડાની સ્થિતિનું આશિષરૂપે વર્ણન કરે છે.

પ્રાતર્નીલનિચોલમચ્યુતમુરઃસંવીતપીતાંશુકંરાધાયાશ્ચકિતંવિ
 લોક્યહસતિસ્વૈરંસખીમંડલે ॥ વ્રીઢાચંચલમંચલંનયનયોરાધાય
 રાધાનનેસ્મેરસ્મેરમુખોયમસ્તુજગદાનંદાયનંદાત્મજઃ ॥૧૦॥

અર્થ—પ્રાતઃકાળમાં જેણે રાધાજીનું શ્યામ વસ્ત્ર ધારણ કરેલું છે એવા
 અચ્યુતને અને તેમજ પીળા વસ્ત્રથી વિઠાયેલા રાધાજીના ઉરઃસ્થાને જેઘ-
 ને ચક્રિત થઈને સર્વે સખીમંડળ સૌસૌની મેળે બ્યારે હસે છે તારે શરમે
 કરીને ચપળ એવો નેત્રનો છેડો રાધાજીના મુખ ઉપર રાખીને મંદમંદ મુ-
 ખને મરકાવતા એવા નંદના પુત્ર આ શ્રીકૃષ્ણ જગતને આનંદકરવા પ્રવૃત્ત
 થાઓ ॥ ૧૦ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येविमलब्धावर्णनेनागरनारायणोनामसप्त
 मःसर्गः ॥७॥

(૧) કામદેવ (૨) જેમ સિંહ આગળ ચાલતો જાય અને પાછું મો ફેરવીને
 જોતો જાય છે તેમ આ કવિ પણ ચાલતી ક્રીડાનું વર્ણન કરતા જાય છે
 અને પ્રથમ થઈ ગયેલી ક્રીડાનું વર્ણન આશિષરૂપે કરતા જાય છે)

હવે તેજ ૧ ખંડિતાવસ્થાનું વર્ણન કરે છે.

અથકથમપિયામિર્નીનિનાયસ્મરશરજર્જરિતાપિસાનિશાંતિ ॥

અનુનયવિનયવદંતમારાત્પ્રણતમપિપ્રિયમાહસામ્યસૂયં ॥૧॥

અર્થ—આર પછી જેમ તેમ કરીને રાત્રિ કહાડીને કામદેવના બાણે કરીને જેનું શરીર જર્જરિત થઈ ગયું છે એવાં રાધાજી—પ્રાતઃકાળે આવીને સંતોષ પમાડવા સાર વિનયપૂર્વક બોલતા એવા અને સામા રહીને પગે લાગતા એવા પોતાના પ્રિય શ્રીકૃષ્ણને ૨ અસૂયાયુક્ત કરું છે ॥ ૧ ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

ભૈરવીરાગે યતિતાલે ચ ગીયતે

૩ ભૈરવી રાગમાં અને યતિતાલમાં ગવાય છે.

રજનિજનિતગુરુજાગરરાગકષાયિતમલસનિમેષં ॥ વહતિનય
નમનુરાગભિવસ્ફુટમુદિતરસાભિનિવેષં ॥૧॥ હરિહરિયાહિમાધવયા
હિમાવદકૈતવવાદં ॥ તામનુસરસરસીરુહલોચનયાતવહરાતિવિષા
દં ॥ ધ્રુવં ॥ કજ્જલમલ્લિનવિલોચનચુંબનાવિરાચિતનીલિમરૂપં ॥
દશનવસનમરુણંતવકૃષ્ણતનોતિતનોરનુરૂપં ॥૨॥ વપુરનુહરતિત
વસ્મરસંગરશ્વરનશ્વરક્ષતિરેશ્વં ॥ મરકતશકલકલિતકલધૌતલિપેરિ

૧ ખંડિતાનું લક્ષણ શ્લોક ૦ ॥ ઉલ્લંઘ્યસમયંયસ્યાઃપ્રેયાનમ્યન્નમોગવા
ન ॥ મોગલક્ષ્માંકિતઃપ્રાતરાગચ્છેતૂર્વંહિતાહિસા ॥૧॥ અર્થ—જેનોપતિ
પોતાની પાસે આવવાને સાર કહી ગયેલા વખતનું ઊલ્લંઘન કરીને અન્ય સ્ત્રી
પાસે જાય અને ભોગના લક્ષણે કરીને ચિન્હિત થઇને પ્રાતઃકાળમાં આવે, તે
ખંડિતા નામિકા કહેવાય ॥ ૧ ॥

(૨) ગુણને વિષે દોષનો આરોપ) ૩) ભૈરવીરાગનું લક્ષણ ॥ શ્લોક ॥
સરોવરસ્થસ્ફટિકસ્યમંડપેસરોરુહૈઃશંકરમર્ચયંતી ॥ તાલપ્રયોગપ્રતિબદ્ધગી
તાગૌરીતનુનારિદભૈરવીયં ॥૨॥ અર્થ—બ્રહ્મા નારદમુનિને કહેછે જે હે ના-
રદ ! સરોવર વચે રહેલા સ્ફટિકના મંડપમાં કમલેકરીને શંકરનું પૂજન કર-
તી એવી અને તાલના પ્રયોગની સાથે ગાયન કરતી એવી અને ગૌરી સરખું
જેનું શરીર છે એવી ભૈરવી નામની રાગણી છે ॥ ૨ ॥

વરતિજયલેખં ॥૩॥ ચરણકમલગલદલક્તકસિક્તમિદંતવહ્દયમુ
દારં ॥ દર્શયતીવબર્હિર્મદનદ્રુમનવકિસલયપરિવારં ॥૪॥ દશનપ
દંભવદધરગતંમમજનયતિચેતસિસ્વેદં ॥ કથયતિકથમધુનાપિમયા
સહતવવપુરતેદભેદં ॥ ૫ ॥ બહિરિવમલિનતરંતવકૃષ્ણમનોપિભવિ
પ્યતિનૂનં ॥ કથમથવંચયસેજનમનુગતમસમશરજ્વરદૂનં ॥ ૬ ॥
ભ્રમસિભવાનબલાકવલાયવનેષુકિમત્રવિચિત્રં ॥ કથયતિપૂતનિ
કૈવલ્યધ્રુવધર્નિર્દયબાલચરિત્રં ॥ ૭ ॥ શ્રીજયદેવભણિતરતિવાંચિત
સ્વંહિતગુવતિવિલાપં ॥ શૃણુતમુધામધુરંવિબુધાવિબુધાલયતોપિદુ
રાપં ॥૮॥

અર્થ—તમને જોઈનેજ મને ખેદ થાય છે માટે હેમાધવ ! જાઓ
જાઓ હે કેશવ ! મારી પાસે કપટનો વાદ કરો મારાં હેકમલક્ષોચન ! જે સ્ત્રી
તમારું દુઃખ હરે છે તેની પાસે જાઓ. ॥ ક્રુ. ॥ (તમે કહો છો જે હું ખોલું
નથી ખોલતો અને ખીજી સ્ત્રી પાસે નથી ગયો) પણ સત્રિમાં થયેલા મોટા
ઉભગરાને લીધે લાલ અને આલસવાળાં થઈ ગયેલાં તમારાં નેત્ર તે સ્ત્રીના
મનુરાગને ધારણ કરતાં હોય નહિં શું ? એમ શૃંગાર રસના આવેશંકરીને
સ્ફુટ કહી દે છે ॥ ૧ ॥) વળી તમે કહો છો જે તારી ચિંતાથી ઉભગરાને
લીધે નેત્ર લાલ થયાં છે. એમાં ખીજું કારણ નથી તો) હે કૃષ્ણ ! જે તમારો
હોઠ લાલ હતો તે કાળે કરીને કાળાં તે સ્ત્રીના નેત્રનું ચુપ્પન કરવાથી ત-
મારા શરીરને મળતું સ્થામ રૂપ ધારણ કરે છે ॥ ૨ ॥ (વળી તમે કહો
છો જે એ પણ તારી ચિંતાથી કાળો થઈ ગયો છે કોઈના નેત્રનું ચુપ્પન ક-
રવાથી નથી થયોતો) કામ યુદ્ધ વખતે તીક્ષ્ણ નખ વાગવાથી જેમાં રેખાઓ
પડેલી છે એવું તમારું શરીર મરકત મણીની શિલામાં સોનેરી લીપીથી
લખેલો રતિ જ્યનો લેખ હોય નહિં શું એવું શોભે છે. ॥ ૩ ॥ વળી તમે
કહો છો જે તુંને ગોનવા સાર જ્યારે હું વનમાં ફરતો હતો ત્યારે વનનાં કાંટાળાં
ઝાડ સાથે અથડાઈ જવાથી એવી રેખાઓ થયેલી છે. કોઈ સ્ત્રીના નખ
વાગેલા નથી તો.) તે સ્ત્રીના ચરણથી પડેલ અલતાના રસેંકરીને આર્દ્ર
થયેલું જે તમારું હૃદય છે. તે અંદર રહેલા મદન વૃક્ષના નવીન પક્ષવના
સમૂહને બાહર દેખાડતું હોય નહિં શું એવું દેખાય છે ॥ ૪ ॥ (વળી તમે
કહો છો જે ગેર વિગેરેથી મારું હૃદય ચિત્રેલું છે કોઈ સ્ત્રીના ચરણનો અ-
લતો લાગ્યો નથી. એમ કહીને સમજાવું છુંપાડતા જાઓછો તે ઠીક પણ હે

કૃષ્ણ ! હવે હું તમારી અપેક્ષા નથી રાખતી તોપણ હજી સુધી તમારું સ-
રીર મારી સાથે એકતા કેમ જણાવે છે કારણ કે કોઈ સ્ત્રીના દાંતનું ચિન્હ
તમારા અધર ઉપર થયેલું છે તેની પીડા જે તમને થાવી જોઈએ તે મારા-
ત્વદયમાં પણ ખેદ ઉત્પન્ન કરે છે ॥ ૫ ॥ (વળી તમે કહો છો જે તારી વાટ
જોઈ જોઈ હોઈ સુકાઈને મલીન થઈ જવાથી ફાટી ગયા છે કોઈ સ્ત્રીના દાંત
વાગેલા નથી) તો પણ હે કૃષ્ણ ! જેવા તમે બાહરે છો એવુંજ તમારું મન પણ
ખરેખર અંદર અતિ મલીન હશે નહિતો કામદેવના બાણે કરીને દુઃખી થયેલાં
અને તમને અનુકૂળ તથા તમનેજ અનુસરનારાં એવાં બાણસને તમે કેમ છેતરો
કારણ કે શુદ્ધ અંતઃકરણવાળાની એ રીતિ નથી ॥ ૬ ॥ (વળી તમે કહો છો
જે હું કોઈને છેતરતો નથી તુંજ ખોટી શંકા કરે છે) તો હે કૃષ્ણ ! એમાં
કોઈ ખોટી શંકા નથી.) અને તમે સ્ત્રીઓનો ગ્રાસ કરવા સારું આ વનમાં
ફરો છો એ પણ કાંઈ આશ્ચર્ય નથી કારણ કે સ્ત્રીના વધેં કરીને નિર્દય એવું જે
તમારું બાહ્યચરિત્ર છે તે પૂતનાજ કહેતી ગઈ છે ॥ મારે જેણે બાહ્યાવસ્થા
માં પૂતનાને મારી નાખી તે તરણાવસ્થામાં ખીજી સ્ત્રીઓને મારે એમાં શું
આશ્ચર્ય ॥ ૭ ॥ હે પંડિતો ! શ્રી જયદેવે બણેલો આ રતિવંચિત (ખંડિતા)
નાયિકાનો વિલાપ સાંભળો ॥ તે વિલાપ કેવો છે કે અમૃતથી પણ મધુર અને
સ્વર્ગમાં પણ દુઃખે કરીને મળી શકે એવો છે ॥ ૮ ॥ તેમજ વળી કહે છે :—

તદેવંપશ્યંત્યાઃપ્રસરદનુરાગંબહિરિવપ્રિયાપાદાલક્ષ્મરિતમહ
ળદ્યોતિહૃદયં ॥ મમાદ્યપ્રખ્યાતપ્રણયભરભંગેનકિતવલ્લદાલોકઃશો
કાદપિકિમપિલજ્જાંજનયતિ ॥૨॥

અર્થ—તમારી પ્રિયાના પગનો અલતો લાગવાથી લાલ કાંતિવાળું તે
જાણિયે તે પ્રિયા ઉપર તમારો પ્રેમ છે તે અંદરથી બેદીને બાહરે ફેલાતો હોય
નહિ શું એવું તમારું ત્વદય જોતી એવી હું તેના પ્રસિદ્ધ થયેલા પ્રેમના ભંગે
કરીને હે કપટી કૃષ્ણ ! તમારું જે દર્શન છે તે પણ કાંઈ કહી ન શકાય એવી
શરમને ઉત્પન્ન કરે છે ॥ ૨ ॥

પછી શ્રીકૃષ્ણે રાધાજીનું ધણુંજ દૃઢ માન જોઈને પોતાનો પ્રયત્ન સિ-
યિત્ર થયો ત્યારે વિચાર કર્યો જે હું વાંસળી વગાડીશ અને એની સખી એને
સમજવશે એટલે એનું માન ઉતરશે એમ ધારીને પોતે વાંસળી વગાડે છે તેજ
અભિપ્રાય યાદ લાવીને કવિ આશિર્વાદરૂપે વાંસળીના શબ્દનું વર્ણન કરે છે ॥

અંતર્મોહનમૌલિર્નૃનચલનમંદારાવિસંસનસ્તબ્ધાકર્ષણદાષ્ટિર્ધર્ષ

ળમહામંત્રઃકુરંગીદશાં ॥ દૃપ્યદાનવદૂયમાનાદેવેષદ્દેવારદુઃખાપ
દાંભ્રંશઃકંસરિપોવ્યપોહ્યતુવઃશ્રેયાંસિવંશીધ્વનિઃ ॥૩॥

અર્થ — મૃગલી સરખાં જનાં નેત્ર છે એવી સ્ત્રીયોના મનને મોહ કરવામાં તથા તેઓના મસ્તકને ધુણાવવામાં અને તેથી ચત્રાયમાન થતાં એવાં તેમાં યુથેલાં મંદારનાં પુષ્પોને ખેરવવામાં તથા તેઓને સ્તંભન કરવામાં, આક્ર-
મેણ કરવામાં અને તેઓની દૃષ્ટિનો હર્ષ કરવામાં મોટા વશીકરણના મંત્રરૂપી એવા અને મદોન્મત્ત દાનવે એ દુઃખિત કરેલા દેવોની દુઃખ કરીને નિવારણ થઈ શકે એવી આપત્તિનો નાશ કરનારો એવો શ્રીકૃષ્ણની વાંસળીનો ૧ ધ્વનિ, નિરંતર તમારાં કલ્યાણ કરે ॥ ૩ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येखंडितावर्णनेविलक्षलक्ष्मीपातिनाम.ष्टमः
सर्गः ॥८॥

સાર પછી ઘણી વાર સુધી પગે લાગવાથી પણ તેનું માન ન ઉતર્યું એટલે તેની ઉપેક્ષા કરીને શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે અંતર્ધ્યાન થયા ત્યારે અંતરમાં ધણાંજ ઉલ્કાવાળાં અને આહરથી માનમાં ડુબેલાં રાધાજીને જાણીને તેની સખી કહે છે ॥

तामथमन्मथाखिन्नां रतिरसभिन्नां विषादसंपन्नां ॥ अनुचिन्ति
तद्विरचरितां कलहांतरितां सखी प्राह ॥१॥

અર્થ—ત્યારપછી કામદેવે કરીને ખેદ પામેલાં તથા રતિના રસેંકરીને ખડિત થયેલાં તથા દુઃખે કરીને યુક્ત થયેલાં તથા જોણે વારંવાર હરિતું ચિં-
તવન કરેલું છે એવાં અને ૨ કલહાંતરિતાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલાં એવાં રાધાજીને તેની સખી કહે છે ॥ ૧ ॥

॥ अष्टपदी ॥

रामकिरिरागे यतितालं च गीयते.

૩ રામકિરિ રાગમાં અને યતિતાલમાં ગવાયછે.

हरिरभिसरतिवहतिमृदुपवने ॥ किमपरमधिकसुखंसखिभवने

(૧) શબ્દ (૨) કલહાંતરિતાનું લક્ષણ ॥ શ્લોક ॥ યાસસ્વીનાંપુરઃપાદપ
તિત્વંછમંરુપા ॥ નિરસ્યપશ્ચાત્તપતિકલહાંતરિતાહિસા ॥૧॥ અર્થ—જો
સ્ત્રી સખીયો પાસે પોતાના પગમાં પડેલા પ્રિયને કોપેંકરીને કાણકી મુદ્રે અને
પછી પશ્ચાત્તાપ કરે તે કલહાંતરિતા નાયિકા કહેવાય ॥ ૧ ॥ (૩) એનું લક્ષણ
સર્ગ ૧માં અષ્ટપદી ૪માં કહ્યું છે)

॥૧॥ માધવેમાકુત્માનિનિમાનમયે ॥ ધ્રુ ૦ ॥ તાલફલાદપિગુરુમાતે
સરમં ॥ કિતુવિફલીકુલ્ષેકુચકલશં ॥૨॥ કતિનકથિતપિદમનુપ
દમચિરં ॥ માપરિહરહરિમતિશયરુચિરં ॥૩॥ કિમિતિવિષીદસિરો
દિષિવિકલા ॥ વિહસતિયુવતિસભાત્રસકલા ॥૪॥ સજલનલિ
નદલશીતલશયને ॥ હરિમવલોકયસફલયનયને ॥૫॥ જનય
ભિમનસિકિમિતિગુરુલેખં ॥ શૃણુમમવચનમનીહિતભેદં ॥૬॥ હરિ
રૂપયાતુવદતુવહુમયરં ॥ કિમિતિકરોષિહૃદયમતિવિધુરં ॥૭॥ શ્રી
જયદેવભણિતમતિલાલિતં ॥ સુખયતુરસિકજનંહરિચરિતં ॥૮॥

અર્થ — હે માનવાણિ ! (રાધાજી) શ્રી માધવનેવિષે તમે માન મ કરો.
॥ ધ્રુ ૦ ॥ જુઓ આ મૃદુ પવન વાય છે અને શ્રી હરિ પોતે અભિસાર કરીને
આવેલા છે ॥ હે સખિ ! ઘરમાં આથી વધારે શું સુખ છે ॥ ૧ ॥ અને તાલનાં
ફળથી પણ મોટા અને રસવાળા કુચરૂપી કળશને નિષ્કળ કેમ કરો છો ॥ ૨ ॥
આ અતિસુંદર એવા હરિને લાગ કરોમાં એમ ક્ષણે ક્ષણે કેટલીવાર મેં તમ
ને નથી કહ્યું ? ધણીયાર કહેવું છે ॥ ૩ ॥ હવે શા વાસ્તે ખેદ પામે છો અને
વિકલ થઈ રહો છો શું ? જુઓ આંતમારી પ્રતિપક્ષી સઘળી સ્ત્રિયોની સભા
હસે છે ॥ ૪ ॥ માટે જલ સહિત એવાં કમલપત્રોની શય્યામાં શ્રીહરિને જુઓ
અને નેત્રને સફળ કરો ॥ ૫ ॥ મનમાં આવડો મોટો ખેદ શું કરવા કરો છો
અને જેથી વિરહતું દુઃખ મટે એવું મારું વચન સાંભળો ॥ ૬ ॥ હરિ ભલે આવે
અને બહુ એવાં મધુરવચન ભલે બોલે ॥ તમે તમારું હૃદય આવડું અતિ
વિધુર કેમ કરો છો શ્રીકૃષ્ણનાં મધુર વચન સાંભળીને તમારા હૃદયને ખુશી
કરો ॥ ૭ ॥ શ્રી હરિનાં ચરિત્રમય અને સુંદર એવું શ્રી જયદેવ કવિનું ભણવું
રસિક જનને સુખ આપો ॥ ૮ ॥ આટલું કહેતાં પણ જ્યારે રાધાજી નથી મ-
નાતાં ત્યારે હવે ધૃષ્ટી સહિત સખી કહે છે ॥

સ્તિગ્ધેયત્પરુષાસિયત્પ્રણમતિસ્તબ્ધાસિયદ્રાગિણિદ્વેષંયાસિયદુ
ન્મુલેવિમુલતાંયાતાસિતસ્મિન્પ્રિયે ॥ તચ્ચુકંચિવરીતકારિણિતવ
શ્રીચંદચર્ચાવેષંશીતાંશુસ્તપનોહિમંહુતવહઃક્રીડામુદોયાતનાઃ ॥૨

અર્થ — જેથી તારો પ્રિય નારી ઉપર સ્નેહવ જો છે અને તું તેને પ્રિયે
કહો છો. જેથી તે તુંને પ્રણામ કરે છે ને તું તેનેવિષે સ્તબ્ધ થઈ બેસી છો. જેથી

તે તારા ઉપર પ્રીતિવાળા છે ને તું તેનેવિષે દ્રવ્યપણુને પામછ; જેથી તે તારું મુખ જોવા સાર તારી સન્મુખ થયા છે ને તું તેનાથી મુખ ફેરવીને તેનેવિષે વિમુખપણુને પામછ તેથી હે વિપરીત કરનારી સખિ ! તુંને બધું વિપરીતજ થોગ્ય છે. એટલા માટે તુંને ચંદનની ચર્ચા વિષ જેવી લાગેછે ચંદ્ર સૂર્ય જેવો લાગે છે બરફ અગ્નિ જેવો લાગે છે રતિકાંડાના આનંદ તીવ્ર વેદના જેવા લાગે છે. ॥ ૨ ॥

હવે શ્રીકૃષ્ણની શ્રીરાધાજીપ્રત્યે આરૂઢિયો કહેવાશે તેણેકરીને શ્રીરાધા-જીનું સૌભાગ્ય પ્રકટ કરવા સાર કવિ શ્રીકૃષ્ણનું ઐશ્વર્ય વર્ણવે છે ॥

**સાંદ્રાનંદપુરંદરાદિદિવિષદ્વંદૈરમંદાવરાદાનન્નૈર્મુકુટેંદ્રનીલમ
ણિભિઃસંદર્શિતેંદીવરં ॥ સ્વછંદંમકરંદમુંદરગલન્મંદાકિનીમેદુરં
ગોવિંદસ્યપદારવિંદમશુભસ્કંદાયવંદામહે ॥૩॥**

અર્થ—અગ્નિને નિયમમાં રાખવાથી તે વખતે જેઓને ધાટો આનંદ થયેલો છે એવા ઈંદ્રાદિ દેવોન વૃંદે ધણા આદરથી નમાવેલ મુકટના ઈંદ્ર નીલમણીઓએ કરીને જેમાં સ્યામ કમળની શોભા દર્શાવેલીછે એવું અને ૧ સ્વચ્છંદ જેમ હોય એવિરીને ૨ મકરંદે કરીને મુંદર પડતી એવી આકાશ ગંગા તેણે કરીને ૩ મેદુર એવું શ્રી ગોવિંદનું ચરણારવિંદ છે તેને અમારા અશુભનો નાશ કરવા સાર વંદન કરિયે છીએ ॥ ૩ ॥ (મતલબકે એવો જેના ચરણારવિંદનો મહિમા છે એવા શ્રીકૃષ્ણ તે જ્યારે શ્રીરાધાના ચરણારવિંદ ને પોતાના મસ્તક ઉપર ધારણ કરવાસાર શ્રીરાધાજીપાસે પ્રાર્થના કરેછે ત્યારે શ્રીરાધાજીના સૌભાગ્યનો મહિમા શું કહેવો ॥ એણે કરીને કવિએ શ્રીરાધા-જીના સૌભાગ્યનું વર્ણન કર્યું ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येकलहांतारितावर्णनेमंदमुकुंदोनामनवमः
सर्गः ॥ ९ ॥

પછી સવારથી આરંભીને આખો દિવસ એ પ્રમાણે સખીએ કહ્યું ત્યારે હવે કવિ સાંજનું વૃત્તાંત કહેછે ॥

**अत्रांतरेममृणरोषवशामसीमनिःश्वासनिःसहमुखींसुमुखीमु
पेत्य ॥ सव्रीडवीक्षितसखीवदनाप्रदोषेसानंदगद्गदपदंहरिरित्यु
वाच ॥१॥**

અંગ — એ અવસરમાં પ્રદોષ વખતે કાંઈક ક્રોધ શાંત થયો ત્યારે
 બ્રહ્મા નિઃશ્વાસાએ કરીને જેનું મન ૧નિઃસહ થયું છે એવાં અને લગ્નસ-
 દિત જેણે સખીના મુખ સામું જોયું છે એવાં સુંદર મુખવાળાં રાધાજીની-
 પાસે આવીને રાધાજી કાંઈક પ્રસન્ન થયાં તેના આનંદે કરીને જેનું બોલતું
 ગદગદ દંઢથી ગણિતાક્ષર યાળું છે. એવા શ્રી હરિ આ પ્રમાણે કહેછે ॥ ૧ ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

દેશવરાડિરાગે અષ્ટતાલીતાલે ચ ગાયતે.

દેશવરાડીરાગમાં અને અષ્ટતાલી તાલમાં ગવાયછે.

વદસિયદિકિંચિદપિદંતરુચિકૌમુદીહરતિદરતિમિરમતિયો
 રં ॥ સ્ફુરદધરસીધિવેતવવદનચંદ્રમારોચયતિલોચનચકોરં ॥૧॥
 પ્રિયેચારુશીલેમુંચમાયિમાનમાનિદાનં ॥ સપાદિમદનાનલોદહતિમ-
 મમાનસંદેહિમુખકમલમધુપાનં ધ્રુવં ॥ સત્યમેવાસિયદિસુદતિમાયિ-
 કોપિનીદેહિચરનચરશરઘાતં ॥ ઘટયમ્બુજબંધનંજનચરદલંડનંચે
 નવાભવતિસુખજાતં ॥૨॥ ત્વમાસિમમર્જીવનંત્વમાસિમમ્ભૂષણંત્વમ-
 સિમમભવજલાધિરત્નં ॥ ભવતુભવતીહમાયિસતતમનુરોધિનીતત્રમ-
 મહદયમતિયત્નં ॥૩॥ નીલનલિનામપિતન્વિતવલોચનંધારય
 તિકોકનદરૂપં ॥ કુસુમશરવાણભાવેનચદિરંજયતિકૃષ્ણમિદમે-
 તદનુરૂપં ॥૪॥ સ્મરગરલલંકરંમમશિરસિમંડનંનિધેહિપદપલ્લવ-
 મુદારં ॥ જ્વલતિમયિદારુણોમદનકદનારુણોહરતુતદુપાહિતવિ-
 કારં ॥૫॥ સ્ફુરતુકુચકુંભયોરુપરિમણિમંજરીરંજયતુતવહદયદેશં ॥
 રસતુરસનાપિતવધનજઘનમંડલેઘોષયતુમન્મથનિદેશં ॥૬॥ સ્થલ
 કમલગંજનમમહદયરંજનંજનિતરતિરંગપરભાગં ॥ મળમસૃણવા-
 ણિકરવાણિચરણદ્વયંસરસલસદલક્તકરાગં ॥૭॥ ઇતિચટુલચા-
 દુપટ્ટચારુમુરવૈરિણોરાધિકામધિવચનજાતં ॥ જયતિપદ્માવતીરમ-
 ણજયદેવકાવિભારત્તીભણિતમાતિશાંતં ॥૮॥

અર્થ—સુંદર સ્વભાવવાળી હે પ્રિયા, તેં કારણવિનાનું મારેવિષે માન-
 શખ્યું છે તે મુકીદે. જ્યારથી તેં માન શખેલછે, ત્યારથીજ કામદેવ મારા મ-
 મને બાળેછે. માટે તેની શાંતિ સાડે તારા મુખરૂપી કમળના મધુનું પાન કર-
 વાદે ॥ ૬૦ ॥ જ્યારે તું કાંઈક બોલે ત્યારે તારા દાંતના પ્રકાશરૂપી ચાંદની.
 મારા મનનું બચરૂપી અતિધોર અંધારું હરી લીચે ॥ તારા મુખરૂપી ચંદ્રમા.
 મારા લોચનરૂપી ચક્રોરને અધરામૃતનું પાન કરવાની રૂચી કરાવે છે
 ॥ ૧ ॥ હે સુંદરે, તું એકજ જોનું જીવન છે એવો હું તેનેવિષે તારે કોપ
 કરવો ઘટતો નથી. તોપણ જો તું સાચેજ મારેવિષે કોપવાળી હો તો તારા
 તીક્ષ્ણ નખરૂપી બાણના ધા મારા શરીરઉપર મારો લે. ॥ એથી સંતોષ ન
 થાતો હોય તો તારી બે ભુજાએકરીને મને બાંધીલે. ॥ અને એથી પણ તુંને
 અસંતોષ રહેતો હોય તો, તારા દાંતે કરીને મને ખંડીત કર, અથવા જોણે
 કરીને તુંને સુખ થાય તેમ કર. ॥ ૨ ॥ (જે તમારી પ્રિયા હોય તે તમને દંડ
 કરે એમ જો તું કહેતી હોતો) તુંજ માઈ જીવન છે, તુંજ માઈ જીવણ છે,
 અને આ સંસારરૂપી સમુદ્રમાં માઈ રત્ન પણ તુંજ છે. જેમ કોઈ પુરૂષ ર-
 ત્નાકરનું ધ્યાન કરીને પછી તેની પાસેથી ચિંતામણી મળે એટલે પોતાના આ
 ત્માને પૂર્ણ માનેછે. તેમ હું પણ આ સંસારરૂપી રત્નાકરમાંથી સ્ત્રીઓને વિષે
 રત્નરૂપી તુંને પામીને કૃતાર્થ થયોછું. એટલા સાઈજ તું હમેશાં મારેવિષે અનુ-
 કુળ રહે તે બાળતમાં માઈ દેહ્ય અતિચતવાળું છે. ॥ ૩ ॥ હે રતિન્વિ શ્યામ
 કમળના જેવી જેની કાંતિ છે એવું આ તારું લોચન તે લાલ કમળના રૂપને
 ધારણ કરે છે. તેણેકરીને હું જાણું છું જે તારામાં રંગ ચડાવવાની વિદ્યા છે.
 પરંતુ એ રંજન વિદ્યા તો જ્યારે કામદેવના બાળેકરીને અનુરાગવાળી
 થયેલી દૃષ્ટિથી કૃષ્ણ એવું આ માઈ શરીર છે તેમાં રંગ ચડાવીને તારી દૃષ્ટિ
 સરખું કર ત્યારે યોગ્ય થાય. કારણકે શિખેલી વિદ્યા બીજી જગોએ અજ-
 માવીએ ત્યારે ખરી કહેવાય ॥ ૪ ॥ કામદેવના વિષનો નાશ કરનાઈ મનોવાં-
 છિત આપનાઈ અને જીવણરૂપી એવું તારું ચરણપદ્મ મારા મસ્તક ઉપર
 ધારણ કર ॥ કારણકે દારણ એવો કામદેવરૂપી દુઃખ દેનારો સૂર્ય મારાઉ-
 પર દાહ કરી રહ્યો છે. માટે તેથી પ્રાપ્ત થયેલા વિકારને હરિ લે ॥ ૫ ॥
 તારા કુચકુંભઉપર મણીની માળા ભલે સ્પુરાયમાન થાય. અને તેણેકરીને
 તારા દેહ્યનો ભાગ ભલે રંગાય ॥ અને તારા ઘાટા જંધન સ્થળઉપર કટીએ
 ખલાપણ ભલે શમ્દ કરે. અને ભલે કામદેવની આગા બળવે ॥ ૬ ॥ હે સ્નિગ્ધ-
 વચનવાળી મને આગા આપ તો શોભાએકરીને જોણે સ્થળ કમળને ગંજવેલુંછે

(૧) પાતળા શરીરવાળી. (૨) નેત્ર.

એવા અને મારા હૃદયને રંજન કરનારા, તથા રતિરંગમાં જેણે પરમ શોભા ઉત્પન્ન કરેલી છે એવા તારા બે ચરણને સરસ અલતાના રસેંકરીને સુશોભિત રંગબાળા કંઈ ॥ ૭ ॥ રચિકારક સુંદર અને અતિ શાંત. એવું શ્રી મુરવૈરી (શ્રીકૃષ્ણનું) શ્રીરાધાજી પ્રત્યે કહેલું વચન જય પામે છે ॥ ૮ ॥ હવે પોતાનું પૂર્વે ૧ અચરીત જણાવવાસાં કહે છે ॥

પરિહરકૃતાતંકેશંકાંતયાસતતંધનસ્તનજઘનયાક્રાંતેસ્વાંતેપરા નૃવકાશિનિ ॥ વિશતિવિતનોરન્યોધન્યોનકોપિમમાંતરંપ્રણયિનિ પરીરંભારંભેવિધેહિવિધેયતાં ॥૨॥

અર્થ—હુ:ખ કરનારિ હે પ્રિયા બીજી સ્ત્રીની જે તુંને શંકા છે તે મુકાદે. હે બીજાને અવકાશ ન આપનારિ જેના સ્તન અને જઘન ઘણા પુષ્ટ છે એ-વી તું તેણે દબાવાણેલા મારા હૃદયમાં કામદેવથી બોળે કોઈપણ ધન્ય નથી જે અંદર પ્રવેશ કરે માટે હે પ્રણયિનિ આલિંગનના આરંભમાં જે તારે કરવું હોય તે કરીલે ॥૨॥ જે મારાં વચનથી તુંને વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો તું તારી મેળે જે દંડ કરવો હોય તે કર. ॥ તે કહે છે ॥

મુગ્ધેવિધેહિમયિનિર્દયદંતદંશદોર્વલિબંધનિવિડસ્તનપીડનાનિ ॥ ઘંટિલમેવમુદમંચનપંચવાળચંડાલકાંડદલનાદસવઃપ્રયાંતુ ॥૩॥

અર્થ—હે મુગ્ધે હે રચંડિ મારેવિધે નિર્દય એવા દાંતના દંશ કર, લુજ્ઞ કબલરીથી બંધન કર. અને ઘાટા સ્તનથી પીડન કર એટલું કરીને પુશી થા, પણ કામદેવ રૂપી ચંડાલના બાણ પ્રહારથી મારા પ્રાણ નગ્નઓ ॥ ૩ ॥ (તું કહેતી હોજે મારામાં કોપ નથી તો.)

શશિમુક્તિવમાતિમંગરભ્યુવજનમોહકરાલકાલસર્પી ॥ તદુ દિત્તભયમંજનાયૂનાંતદધરસીધુસુધૈવસિદ્ધમંત્રઃ ॥૪॥

અર્થ—હે શશિમુખિ જીવાન એવા અમને મોહ કરનારી કાળી નાગ-ણી સરખી તારી કુટિલ બ્રુકુટી શોભે છે, તે કોપવિના કેમ સંભવે ॥ તેથી થ-યેલા ભયનો નાશ કરવાસાં પ્રસન્ન થયેલી તું તેના અધર રૂપી અમૃત એજ સિદ્ધ મંત્ર છે ॥ ૪ ॥ એમ કરતાં પણ ઉતર નથી આપતાં ભારે વળી કહે છે ॥

વ્યયયતિષ્ઠયામૌનંતન્વિપ્રપંચયપંચમંતરુણિમધુરાલાપૈસ્તાપંચિ

(૧) પ્રથમ કહેલું વચન. (૨) કોપવળી. (૩) લતા (વેલ).

નોદયદાષ્ટિભિઃ ॥ સુમુખિવિમુખીભાવંતાવદ્વિમુંચનમુંચમાંસ્વયમતિ
શયસ્નિગ્ધોમુગ્ધેમિયોયમુપસ્થિતઃ ॥૬॥

અર્થ—હે તન્વિ તારા જે પૌત્ર છે તે મુને વ્યથા ઉપજ કરેછે. માટે મધુર વાણીનો વિસ્તાર કર. હે તરણિ મધુર બાપણેકરીને મારા તાપને દૂર કર અને દૃષ્ટિએકરીને મુને વિનોદ કરાવ્ય ॥ હે સુમુખિ મારેવિશે વિમુખપણું મુક્રીદે. પણ મુને ન મુક્રી દે. હે મુગ્ધે જે આ અતિશય સ્નેહવાળો તોરો પ્રિય હું પોતાની મેળે તારીપાસે આવીને ઉભો છું ॥ ૫ ॥

(પાંચ જાતના પુષ્પવાળું તારું મુખ છે તેની સેવા કરીને કામદેવ પુષ્પાયુધ કહેવાણો છે અને તેણેકરીને મુને દુઃખ દેછે માટે તું પ્રસન્ન થા એમ વક્રોક્તિથી કહે છે.

बंधूकद्युतिबांधवोयमधरःस्निग्धोमधूकञ्चविर्गंडेचंडिकास्तिनी
लनलिनश्रीमोचनेलोचने ॥ नासाभ्येतितिलप्रसूनपदवीकुंदाभ
दंतिप्रियेप्रायस्त्वन्मुखसेवयाविजयतेविश्वंसपुष्पायुधः ॥६॥

અર્થ—હે ચંડિ તારો સ્નિગ્ધ એવો જે અધર છે તે બાપોરિયાના પુષ્પની કાંતીનો રખધુ છે. તેમજ ગંડસ્થળ ઉપર ઝમધુક પુષ્પની કાંતિ દીપે છે તારાં લેખ્યત ૪ શ્યામ કમળની. કાંતીને મુકાવી દેછે. તારી નાસિકા તલનાં પુષ્પની પદવીને પામે છે. મારે જેના દાંતની પંક્તિ, કુંદ પુષ્પની કળીયો સરખી શોભે છે. એવિ હું પ્રિયા, હું જાણું છું જે ધણું કરીને તારા મુખની સેવાએકરીનેજ કામદેવ પુષ્પાયુધ કહેવાણો છે. અને તેણેકરીનેજ સર્વ જગતને જીતે છે ॥ ૬ ॥ (વળી કહે છે)

दृशौतवमदालसेवदनमिंदुसंदीपनंगतिर्जनमनोरमाविजितरंभू
रुद्वयं ॥ रतिस्तवकलावतीरुचिरचित्रलेखेत्रवावाहोविबुधयौवतं
वहसितन्विपृथ्वीगता ॥७॥

અર્થ—હે તન્વિ ! (દુખાળી થઇ ગયેલિ) તું પૃથ્વીમાં રહિ છે તે પશુ દેવાંગનાઓના સમૂહને ધારણ કરે છે. એ એક મોટું આશ્ચર્ય છે. કમકે આંહી તારી બે દૃષ્ટિ ૧મદાલસ છે. અને સ્વર્ગમાં તે એકજ મદાલસ નામ-

(૧) ન બોલવું. (૨) એટલે તે સરખો લાલ છે. (૩) એટલે ગાલ મહુડાના પુષ્પ સરખા દીપે છે. (૪) એટલે તેનાથી પણ સરસ કાળાં છે. (૫) એટલે તેના સરખા આકૃતિવાળી છે. (૬) મદેકરીને આલસગાળી.

ની દેવાંગના છે, આંહિં તાંડુ મુખદ ઇંદુ ૧સંદીપન છે. અને સ્વર્ગમાં ઇંદુ સંદીપની નામની દેવાંગના છે. આંહિં જે તારી ચાલછે તેજન રમનોરમા છે. અને સ્વર્ગમાં મનોરમા નામની દેવાંગના છે. આંહી તારાં બે ઉરે ૩રં-ભાને જીતવાવાળાં છે. અને સ્વર્ગમાં એકજ રંભા નામની દેવાંગના છે. આંહિં તારી રતિ છે તે ઝકલાવતી છે. સ્વર્ગમાં કલાવતી નામની દેવાંગના છે. આંહિં તારી બે બ્રહ્મરી છે તે મનોહર પચિત્રજેખાછે અને સ્વર્ગમાં એકજ ચિત્રજેખા નામની દેવાંગના છે ॥ ૭ ॥

એવી રીતે પોતાની પ્રિયાના ગુણ કીર્તનના આવેશથી કુવલયા પીડના વધ રૂપી મહા સંકટ સ્થાનમાં પણ અનુભવ કરાણેલ તેના સ્પર્શ સુખના સ્મરણે કરી પરવશ થયેલા શ્રીકૃષ્ણનું વર્ણન કરતાં કવિ આશિર્વાદ આપેછે ॥

**પ્રીતિંવસ્તનુતાંહરિઃકુવલયાપીડેનસાર્ધરેણરાધાપીનપયોધરસ્મ
રણકૃતકુંભેનસંભેદવાન્ ॥ યત્રસ્વિચ્છતિમીલતિક્ષણમથાક્ષિત્તેદ્વિપેત
ક્ષણાત્કંસસ્યાલમભૂજ્જિતંજિતમિતિવ્યામોહકોલાહલઃ ॥૮॥**

અર્થ—જેનાં કુંભસ્થળ શ્રીરાધાજીના પુષ્ટ પયોધરનું સ્મરણ કરાવનારાં છે એવા કુવળયાપીડની સાથે યુદ્ધ કરવાવખતે ૧સંસકત થયેલા શ્રીહરિ તમારી પ્રીતિનો વિસ્તાર કરો ॥ જે યુદ્ધમાં રાધાજીના સ્તનનું સ્મરણ કરાવનાર કુંભસ્થળના સ્પર્શના સુખેકરીને ઉસાત્વિક ભાવ થવાથી શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે ક્ષણમાત્ર પસીનાયુક્ત થઇ ગયા અને નેત્ર વિંચી ગયા ત્યારે કંસના તરફથી અમો જીત્યા, અમો જીત્યા એવી રીતે સારીપેઠે આનંદના વ્યામોહથી કોલાહલ થયો અને ક્ષણુવાર પછી શ્રીકૃષ્ણ સાવધાન થયા અને હાથીને પછાડયો ત્યારે તે જીત્યા, તે જીત્યા એવી રીતે શોકના વ્યામોહથી કોલાહલ થયો ॥ ૮ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येमुग्धमाध्वोनामदशमःसर्गः ॥ १० ॥

એવી રીતે પ્રિયાને પ્રસન્ન કરીને (મેઘૈર્મેદુરં) ઇલાદિ આરંભમાં કહેલાં સખિના વચનથી અને હસ્મિતથી સખિનો અભિપ્રાય જાણીને શ્રીકૃષ્ણ કુંજ પનમાં ગયા, ત્યારે તેની સખિ શ્રીરાધાજીને કહેછે, (તે કહે છે,)

सुचिरमनुनयेनप्रीणयित्यामृगाक्षींगतवतिकृतवेशेकेशवेकुंजश

(૧) ચંદ્ર સરખું પ્રકાશમાન. (૨) અમોને ગમે એવી છે. (૩) કદળીને. (૪) કલાકૌશલ્યવાળી. (૫) ચિત્રની રેખા (તે સરખી કુટીળ). (૬) આસક્ત. (૭) કામવિકાર. (૮) મંદ હસવું.

શ્યાં ॥ વિરચિતરુચિભૂષાંદૃષ્ટિમોષેપ્રદોષેસ્ફુરતિનિરવસાદાંકાપિ
રાધાંજગાહ ॥૧॥

અર્થ—ઘણીવાર સુધી સાંત્વનના વચને કરીને શ્રદ્ધાક્ષીને પ્રસન્ન કરીને
પછી અધારાર્થે દૃષ્ટીના વ્યાપારને હરનારો પ્રદોષ વખત જ્યારે સ્ફુરાયમાન
થયો અને તે વખતે અભિસારનો વેશ ધારણ કરીને જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ કુંજ
શય્યામાં ગયા ત્યારે જોણે અભિસારને યોગ્ય આભૂષણા દિની શાભા કરેલી
છે એવાં અને ખેદરહિત એવાં રાધાજીને તેની કાંઈએક સખી કહે છે. ॥૧॥
(આજ બાબતનો અભિપ્રાય કવિએ ૧૭૫૪મમાં સૂચવેલો છે.)

॥ અષ્ટપદી ॥

વસંતરાગે યતિતાલે ચ ગીયતે.

૨૪સંત રાગમાં અને યતિતાલમાં ગવાય છે.

વિરચિતચાતુવચનરચનંચરણેરચિતપ્રણિપાતં ॥ સંપ્રતિમંજુલ
વંજુલસીમનિકેલિશયનમનુયાતં ॥ ૧ ॥ મુગ્ધેમધુમથનમનુગતમનુ
સરરાધિકે ॥ ૨ ॥ ઘનજઘનસ્તનભારભરેદરમંથરચરણવિહારં ॥
મુખશિતમણિમંજીરુપેહિવિધેહિમરાલનિકારં ॥૨॥ શૃણુરમણીય
તરંતરુણીજનમોહનમધુરિપુરાવં ॥ કુસુમશરાસનશાસનવંદિનિપિ
કનિકરેખજભાવં ॥૩॥ અનિલતરલકિસલયનિકરેણકરેણલતા
નિકુરંબં ॥ પ્રેરણામિવકરભોરુકરોતિગતિપ્રતિમુંચવિલંબં ॥૪॥સ્ફુરિ
તમનંગતરંગવશાદિવસૂચિતહરિપારિરંભં ॥ પૃચ્છમનોહરહારવિમલજ
લધારમમુંકુચકુંભં ॥૫॥ અધિગતમાશ્વિલસશ્વીભિરિદંતવવપુરપિર
તિરણસજ્જં ॥ ચંદિરસિતરસનારવાંડિમમભિસરસરસમલજ્જં ॥૬
સ્મરશરસુભગનચેનસશ્વીમવલંબ્યકરેણસલીલં ॥ ચલવલયકણિ
તૈરવબોધયહરિમપિનિજગતિશીલં ॥૭॥ શ્રીજયદેવમણિતમધુરીકૃ
તહારમુદાસિતવામં ॥ હરિવિનિહિતમનસામધિતિષ્ઠતુર્કંઠઘાટિતમ
વિરામં ॥૮॥

(૧) આરંભમાં. (૨) પહેલા સર્ગની ત્રીજી અષ્ટપદી પ્રમાણે આ રાગનું
લક્ષણ જાણવું.

અર્થ—હે મુખે તમને અનુસરતા એવા શ્રી ૧મધુમથનને તમે અનુસરો ॥ ૬ ॥ કેવા મધુમથન કે જેણે તમને પ્રિય લાગે એવાં વચનની રચના કરેલી છે. જેણે તમારા ચરણને વિષે પ્રણામ કરેલા છે અને જે હમણાંજ મનોહર આમુખાલવના કુંજની હદમાં શય્યા તરફ ગયા છે. એવા ॥ ૧ ॥ ઘાટાં સ્તન જઘનના ભારને ધારણ કરનારાં હે રાધાજી, ધીરેધીરે પગલાં ભરાય એવી રીતે અને મણિમયનપુર જેમાં શબ્દાયમાન થાય એવી રીતે ગતિ કરો અને એ ગતિએ કરીને હંસને પરાજય કરો ॥ ૨ ॥ અતિશે મનોહર તરણી જનને મોહકારક એવો શ્રી મધુરિપુત્રો શબ્દ સાંભળો ॥ કામદેવના હુકમનો પ્રસ્તાવ કરનાર કાલવના સમૂહની સાથે દેશભાવ મુકી દધને પ્રીતિ ભાવ રાખો ॥ ૩ ॥ જેના નવિન પક્ષવ રૂપી હાથ પવનેં કરીને ચલાયમાન છે એવી લતાઓ પણ તમને ત્યાં જવાની પ્રેરણા કરતિયું હોય નહિં શું એમ જણાય છે માટે હવે ચાલવામાં વિલંબ મુકી દીયો ॥ ૪ ॥ કામદેવના તરંગને વશ થવાથી હલતો હોય નહિ શું એમ ફરકવાથી જેણે શ્રીહરીનું આલિંગન સૂચવેલું છે એવો અને જેમાં મનોહર હારરૂપી જલની ધારા છે એવો તમારો આ વામકુચ છે તેને પુછી જુવો ॥ ૫ ॥ રતિ સંગ્રામમાં સજ્જ થયેલું તમારું આ શરીર છે તે પણ સર્વ સખીઓએ જાણીલીધેલું છે માટે હે ચંડિ (રણનેવિષે પ્રવિણ) જેમાં શબ્દાયમાન કડીમેખળારૂપી ઉત્તમ ડંકા હોય એવી રીતે ઉત્સાહવાન થઈને શરમ મુકીને અભિસાર કરો ॥ ૬ ॥ હે સખિ હાથે કરીને સખીનો અવલંબન કરીને લીલા સહિ જેમ હોય એવી રીતે કામદેવના બાણસરખા સુંદર પાંચ નખરૂપી હથીયાર લઈને જાઓ ॥ તમારી પ્રાપ્તિરૂપી ગતીને વિશેશીલ એવા શ્રીહરિને ચલાયમાન કંકણના શબ્દે કરીને આગળથી જાણુકરો ॥ ૭ ॥ જેણે હારની શોભા નીચી કરેલ છે એવું અને જેમાં શ્રીવામલોચના (રાધાજીનું) જીદાસીપણું જણાવ્યું છે એવું શ્રી જયદેવ કવિનું બણવું તે જેણે શ્રી હરિને વિષે મન રાખેલાં છે એવા પ્રરૂષેના કંઠમાં નિરંતર રહે ॥ ૮ ॥ હવે ઊતાવળ કરાવવા સારું શ્રીકૃષ્ણની અતિ ઉત્કંઠા યતાવે છે ॥

સામાદૃશ્યતિવક્ષ્યતિસ્મરકથાપ્રત્યંગમાલિંગનૈઃ પ્રીતિયાસ્યતિરંસ્યતે સખિ સમાગત્યેતિ સંચિંતયન્ ॥ સત્વાંપદ્યતિવેપતે પુલકયત્યા નંદતિ સ્વિઘ્વતિ પ્રત્યુદ્ગચ્છતિ મૂર્છતિ સ્થિરતમઃ પુંજેનિકુંજે પ્રિયઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—તે રાધાજી આંખે મુને જોશે. જોઈને કામસંબંધી વાતો કરશે. સારપછી અંગે અંગતા આલિંગન કરીને પ્રીતિ પામશે. અને પછી કીડા

(૧) મધુ નામના દેવનું મથન કરનારા શ્રીકૃષ્ણ.

કરશે ॥ હે સખિ એવિ રીતે તમાલવનના જામેલા અંધારાયુક્ત લતાગ્રહમાં તમારૂં ચિંતવન કરતા એવા પ્રિય (શ્રીકૃષ્ણ) તે ચિંતવને કરીને સ્ફુરાયમાન થતાં એવાં તમને જીવે છે ॥ જોઈને કંપે છે. રોમાંચિત થાય છે. આનંદ પામે છે સ્વેદયુક્ત થાય છે. વળી ઉઠીને સામા આવે છે અને આનંદના આવેશમાં મૂર્છિત થઈ જાય છે ॥ ૨ ॥

હવે અલંકારની રચના કરતું એવું અંધારું છે તેપણુ વિલંબને ન સહન કરવાથી ખેતે ઉતાવળ કરાવે છે તે કહે છે ॥

**અક્ષ્ણોર્નિક્ષિપદંજનંશ્રવણયોસ્તાપિચ્છગુચ્છાવલીંમૂર્દ્ધિશ્યામસરો
જદામકુચયોઃકસ્તૂરિકાપત્રકં ॥ ધૂર્તાનામભિસારસત્ત્વરહૃદાંવિષ્વ
હનિકુંજેસલિધ્વાંતંનીલનિચોલચારુમુદ્દષાંપ્રત્યગમાલિંગતિ ॥૩॥**

અર્થ—નેત્રમાં કાજળ નાખતું એવું. કાનમાં તમાલપત્રના ગુચ્છની પૃથ્વી નાખતું એવું મસ્તકમાં શ્યામ કમળની માળા નાખતું એવું અને કાળા જુખા સરખું મનોહર એવું આ અંધારું છે. તે હે સખિ, ધૂર્તાનાયક પાસે અભિસાર કરવામાં ઉતાવળા ત્વદયવાળી સ્ત્રીઓને આ નિકુંજમાં ચારે તરફથી અંગેઅંગને આલિંગન કરે છે ॥ ૩ ॥

અને પ્રેમની પરીક્ષા કરનારૂં પણ અંધારૂં છે તે કહે છે ॥

**કાશ્મીરગૌરવપુષામભિસારિકાનામાવદ્ધરેખમભિતોરુચિમંજરીભિઃ
॥ એતત્તમાલદલનીલતમંતમિસંતત્પ્રેમહેમનિકષોપલતાંતનોતિ ॥૪॥**

અર્થ—જેનાં શરીર ઉપરસરખાં ગૌર છે. એવી અભિસારિકાઓની ચોતરફ કાંતિરૂપી મંજરીઓએ કરીને જેમાં રેખાઓ અંધાઈ ગયેલી છે એવું અને તમાલના પત્ર સરખું અતિશય કાળું એવું આ અંધારું તે શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમરૂપી હેમની રેકસોડીવાળા પથરપણાનો વિસ્તાર કરે છે. એટલે તે સરખું શોભે છે ॥ ૪ ॥

**હારાવલીતરલકાંચનકાંચિદામમંજીરકંકણમણિદ્યુતિદીપિત
સ્ય ॥ દ્વારેનિકુંજનિલયસ્યહરિંવિલોક્યત્રીહાવતીંપથિસસ્રીચિય
મિત્યુવાચ ॥૫॥**

(૧) પંક્તિ) (૨) જેમ કસોડીનો પથર કાળો હોય અને તેમાં સોનાની લ કાંચે શોભતી હોય. તેમ કાળા અંધારમાં આલી જાતી અભિસારિકાઓના શરની ગૌર કાંતિના કીરણો પડે છે તે શોભે છે.

અર્થ—કંઠમાં હારા વળી, કટીમાં ચપળ એવી સોનાની કટીમેખલા ચરણમાં નૂપુર અને હાથમાં કંકણ હાથાદિ આભૂષણોમાં જડેલા મણી એાની કાંતિ એકરીને પ્રકાશિત થયેલા નિકુંજરૂપી વિલાસ જીવનના દ્વારમાં ઉભેલા શ્રીહરિને જોઇને લગ્ન પામેલાં શ્રીરાધાજીને તેની સખી આવી રીતે કહેછે ॥ ૫ ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

વરાહીરાગે રૂપકતાલે ચ ગીયતે.

૧વરાહીરાગમાં અને ૩૫કતાલમાં ગવાયછે

મંજુતરકુંજતલકેલિસદને ॥ પ્રવિશરાધેમાધવસમીપમિહવિલ
સરતિરમસહસિતવદને ॥૧॥ નવભવદશોકદલશયનસારે ॥ પ્રવિ
શરાધેમાધવસમીપમિહવિલસકુચકલશતરલહારે ॥૨॥ કુસુમચયર
ચિતશુચિવાસગેહે ॥ પ્રવિશરાધેમાધવસમીપમિહવિલસકુસુમસુકુ
મારદેહે ॥૩॥ ચલમલયવનપવનસુરભિશીતે ॥ પ્રવિશરાધેમાધવ
સમીપમિહવિલસરસવાલિતલલિતગીતે ॥૪॥ વિતતવહુવાલિનવપ
લ્લવધને ॥ પ્રવિશરાધેમાધવસમીપમિહવિલસસુચિરમલસપીનજ
ઘને ॥૫॥ મધુમુદિતમધુપકુલકાલિતરાવે ॥ પ્રવિશરાધેમાધવસમી
પમિહવિલસમદનરસસરસભાવે ॥૬॥ મધુરતરપિકાનિકરનિનદમુ
સ્વરે ॥ પ્રવિશરાધેમાધવસમીપમિહવિલસદશનરુચિરુચિરશિસ્વરે
॥૭॥ વિહિતપદ્માવતીમુખસમાજે ॥ કુરુમુરારેમંગલશતાનિમળાતિ
જયદેવકવિરાજરાજે ॥૮॥

હે રાધાજી શ્રી માધવની સમીપ આ કુંજગ્રહમાં પ્રવેશ કરો પ્રવેશ કરી
ને રતીના વેગે કરીને હસતા મુખ વાળિ હે સખી અતી મનોહર કુંજ રૂપી
કેલી ગૃહમાં વિલાસ કરો ॥ ૧ ॥ જેના કુચ રૂપી કલશ ઊપર હાર ચંચાલ-
માન થઇ રહ્યો છે એવાં હે સખિ જેમાં નરોં શિત્પત્ર થતાં આસો પાલવનાં
પત્રની શ્રેણ એવી શય્યા રચેલી છે એવા કેલી ગૃહમાં વિલાસ કરો ॥ ૨ ॥ જેનો
પુષ્પ કરતાં પણ સકુમાર દેહછે એવાં હે રાધાજી જે નીકુંજમાં પુષ્પના સમ-

(૧) આનું લક્ષણ સર્ગ ૫ અષ્ટપદી ૧ પ્રમાણે જોવું.

હેંકરીને શૃંગારને રહેવા સાઈ ધરની રચના કરી છે એવા કેલીગૃહમાં વિલાસ કરો ॥ ૩ ॥ રતિરસમાં યોગ્ય એવું સુંદર જેનું ગીત છે એવાં હે સખિ મહે મંદ ગતી કરતા એવા મલયાચલના વનના પવનેકરીને સુગંધ યુક્ત અને શીતલ એવા કેલીગૃહમાં વિલાસ કરો ॥ ૪ ॥ આલસવાળા અને પુષ્ટ જેના જ્ઞાન રચણ છે એવાં હે સખિ વિસ્તાર પામેલી ધણી વેલનાં નવીન પદ્મલે કરીને ધટાવાળા કેલીગૃહમાં સારી વાર સુધિ વિલાસ કરો ॥ ૫ ॥ જેને શૃંગાર રસનું સારસ્ય છે એવાં હે સખિ, ૧મધુએકરીને રમુદિત થયેલા ભમરો આના સગૃહોનો જેમાં શબ્દ થઈ રહ્યો છે એવા કેલીગૃહમાં વિલાસ કરો ॥ ૬ ॥ જેના દાંતનો પ્રકાર ઝશિખરમાણિક્યના સરખો છે એવાં હે સખિ. અતિશય મધુર એવા ક્રાયલના શબ્દોએકરીને શબ્દાયમાન એવા કેલીગૃહમાં વિલાસ કરો ॥ ૭ ॥ જેણે શ્રી રાધાજીના સુખનો સમૂહ વર્ણવેલા છે એવા કવિરાજના પણ રાજ શ્રીજયદેવ કવિ જે આ અષ્ટપદી બણે છે. તો શ્રી મુરારિ અને વિષે અનેક મંગળ કરો ॥ ૮ ॥

હવે સખીને પ્રસન્ન જણીને આશ્ચર્યેકરીને નમ વાક્ય કહે છે.

**ત્વાંચિત્તેનચિરંવહભયમતિશ્રાંતોભૃશંતાપિતઃકંદર્પેણચપાતુમિ
ચ્છતિસુધાસંવાધબિંબાધરં ॥ અસ્યાંકંતદલંકુરુક્ષણમિદ્મૂલેપલ્લ
ક્ષ્મીલવક્રતિદાસદ્વોપસેવિતપદાંભોજેકુતઃસંપ્રમઃ ॥ ૭ ॥**

અર્થ—હે સખિ, તમને ધણીવારમુધી ચિતેંકરીને ધારણ કરતા એવા અને તેનેલીધે અત્યંત થાકી ગયેલા તથા કામદેવે અત્યંત સંતોષેલા એવા આ શ્રીકૃષ્ણ ધણા તૃપાવાન થયા છે જેથી અમૃત સરખા તમારા બિંબાધરનું પાન કરવાની ઇચ્છા કરે છે. માટે એક ક્ષણ માત્ર સુધિ આના અંકને શોભાયુક્ત કરો (જેનો અભિપ્રાય મેં નથી જાણ્યો તેના અંકમાં એ-સલા માટે માફ મન સંક્રાયાય છે) એમ જો તમે કહેતાં હોતો, હે સખિ ભકુટીચાલનરૂપી થોડા દ્રવ્યે કરીને વેચાતા લિધેલા દાસ સરખા અને જેણે ચરણ કમલની સેવા કરી છે એવા આ પુરૂષનેવિષે સંક્રાય શુ કરવો ॥ ૭ ॥ એવિ રીતે સખીનાં વચન સાંભળીને જેનું ચિત હર્ષિત થયેલું છે. એવા રાધાજીએ કુંજગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો ॥ તે કહે છે ॥

(૧) પુખ્તનો રસ. (૨) હર્ષિત. (૩) એ જાતનાં માણિક્ય. તેનું લક્ષણ- (પક્ષ્વાડિમંબીજામંમાણિક્યંશિખરંવિદુઃ) અર્થ—પાકેલા દાડિમના બીજ સરખી જેની કાંતિ છે તેને શિખરમાણિક્ય કહે છે.

સાસસાધ્વસાન્નંદાગ્રોર્વિદેલોલચેના ॥ સિંજાનમંજુમંજીરં
અવિવેકવિવેકાર્થ ॥૮૫॥

અર્થ — શ્રી ગોવિંદને વિષે જેનાં અપલ નેત્ર છે એવાં શ્રીરાધાજી અપ
સંહિત અને આનંદ સંહિત જેમ હોય એવી રીતે તથા પગના નૂપુર જેમાં
શબ્દાધ્યાન થઈ રહ્યા છે એવી રીતે પનિવેશ મૂઠમાં પ્રવેશ કરવા સાચાં
॥ ૮ ॥ આવી રીતે શ્રીરાધાજીનો કુંજ મૂઠમાં પ્રવેશ કરીને હવે શ્રીકૃષ્ણને તેના
હૃદયની અંબેલા વિકારનું વર્ણન કરે છે ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

વરાહિરાગે રૂપકતાલે ચ ગીયતે

મસડી રાગમાં અને ૩૫૬તાલમાં ગવાય છે.

રાધાવદનવિલોકનવિકસિતવિવિધવિકારવિભંગં ॥ જલ
નિધિમિવવિધુમંડલદર્શનતરલિતતુંગતરંગં ॥ ૧ ॥ હરિમેકરસંચિ
રમનિશ્ચિત્તિલ્લાસંસાદ્દર્શગુરુર્ધ્વપ્રાંવદવદનમનંગવિકાસં ધ્રુ
હારસમલતરતારપુરસિદ્ધિર્સપરિલંબ્યાવિદૂરં ॥ સ્ફુટતરફેનકદં
ચકરાંવિકાશિવપ્રમુજાજલપૂરં ॥૨॥ ક્યામલમૃદુલકલેવરમંડલમધિ
ન્નત્યૌરદુક્લં ॥ ત્રીલલલિનમિશ્રપીતપરાગપટલભરવલયિતમૂલં
॥૩॥ તરલદર્શનચલચલનમનોહરવદનજાનિતરાતિરામં ॥ સ્ફુટકમ
લોદરસ્થોલિતસ્વંજનયુગમિવશરદિતઢાગં ॥૪॥ વદનકમલપરિશી-
લત્તમિલિતમિહિરસમકુંડલશોભં ॥ સ્મિતરુચિરુચિરસમુલ્લસિતાશ્ર
મ્પદ્મચક્રતરમિલોભં ॥૫॥ જ્ઞાપિકિરણચ્છુરિતોદરજલધરમુંદરસ
કુસુમકેશં ॥ તિમિરોદિતાવિધુમંડલનિર્મલમલયજતિલકવિશેષં ॥૬
વિપુલપુલકભરદંતુરિતંત્રિકેલિકલાભિરધીરં ॥ મણિગણકિરણ
સમૂહસમુજ્વલમૂષણસુભગશરીરં ॥૭॥ શ્રીજયદેવમણિતવિભવદિ
ગુણીકૃતમૂષણભારં ॥ પ્રણમતહૃદિવિનિધાયહરિંસુચિરંસુકૃતોદય
સારં ॥૮॥

અર્થ—જેને એક શ્રીરાધાજી રૂપી આલંબનમાંજ સ્તરહેતોઈ અને જેણે
 ધણી દિવસ થયા તેનીસાથે વિદ્યાસ કરવાની ઇચ્છા રાખેલાછે અને શ્રીરાધાજીને
 પ્રસન્ન બોધને જેનું મુખ ધણી હર્ષને વશ થયેલું છે અને જેને આનંદનો વિ-
 કાર થયેલો છે એવા શ્રીહરિને રાધાજીએ જોયા ॥ ક્રુ. ॥ શ્રીરાધાજીનું મુખ
 જોવાથી જેને અનેક પ્રકારના વિકારના તરંગ પ્રકાશમાન થયા છે તે જોઈ
 ચંદ્ર મંડળનાં દર્શનેકરીને ચપલ અને મોટા તરંગમુક્ત સમુદ્ર શોભતો હોય
 તેમ શોભે છે ॥ ૧ ॥ જેણે જિરસ્યજને વિષે લાંબો અને ઝુલતો અતિ
 નિર્મળ મોતીનો હાર ધારણ કરેલો છે તે દૂરતા અતિ સ્પુટ શીઘ્રના સમુદ્ર-
 ઓંયુક્ત યમુનાજીના જલનો પૂર હોય નહિ શું એવો શોભે છે ॥ ૨ ॥ જેનું
 રસરામંડળ સ્યામ અને કોમળ છે. અને તેઉપર જેણે પીળું વસ્ત્ર ધારણ
 કરેલું છે તે પીળા રેપરાગના ધણી સમૂહકરીને વિંટાયેલા મૂળવાળું સ્યામ
 કમળ હોય નહિં શું એવું શોભે છે ॥ ૩ ॥ ચપલ દૃષ્ટિના ચંચળપણાએ ક-
 રીને મનોહર એવા મુખ રૂપી કમલેકરીને જેણે રતિરંગ ઉત્પન્ન કરેલ છે
 તે ઉઘડેલા કમળના મધ્ય ભાગમાં ખંજન પક્ષીનો જોડો રમતો હોય એવું
 શરદ્દરુમાં તલાવ શોભતું હોય નહિં શું એવા શોભે છે ॥ ૪ ॥ મુખરૂપી
 કમળનો પ્રકાશ કરવા સારું મળેલા બે તરફ બે સૂર્ય સરખાં બે કુંડલ જેને
 શોભે છે ॥ સ્મિતના પ્રકાશરૂપી પુષ્પેકરીને શોભાપમાન એવા અધર પલ્લવ
 તેણેકરીને જેણે રતીનો લોભ ઉત્પન્ન કરાવેલ છે ॥ ૫ ॥ ચંદ્રમાના કિરણો-
 ઓંકરીને વ્યાપ્ત એવા મેઘસરખા શ્વેત પુષ્પથી યુગેલા જોન્મ કેલ છે ॥
 અંધારામાં ઉગેલા ચંદ્રમંડળસરખું જેણે નિર્મળ મલય ચંદનનું તિલક કરેલું
 છે ॥ ૬ ॥ ધણી પુલકાવળીના ભારેકરીને જે દંતુરિત રારીરવાળા થયા છે
 અને એથીજ રતિકીડાની કળાએકરીને જે અધીર થયેલા છે ॥ અને મંછળી-
 ઓના કિરણોના સમૂહકરીને ઉજવલ એવાં આબૂપણોથી જેનું સુંદર સરીર
 શોભી રહ્યું છે એવા શ્રીહરિને રાધાજીએ જોયા ॥ ૭ ॥ શ્રીજયદેવ કૃતિની
 અલંકારવાળી વાણીના વૈભવેકરીને જેમાં આબૂપણની શોભા બમણી થયેલી છે
 એવા અને સુકૃત કર્મના ઉદયના સારરૂપી એવા શ્રી હરિને ધણીવાર સુધિ લ્હ-
 દ્યમાં જરણ કરીને પ્રણામ કરે ॥ ૮ ॥

એવી રીતે શ્રીકૃષ્ણને રાધાજીના દર્શનથી થયેલા આનંદ અને વિકારનું
 વર્ણન કરીને હવે શ્રીરાધાજીને શ્રી કૃષ્ણના દર્શનથી થયેલા આનંદ અને
 વિકારનું વર્ણન કરે છે ॥

(૧) જ્યાં જ્યાં જોઇએ ત્યાં તેમાં અવધવનો સન્નિવેશ. (૨) પુષ્પરંગ.

અતિક્રમ્યાપાગંશ્રવણપથપર્યંતગમનપ્રયાસેનૈવાક્ષ્ણોસ્તરલતર
તારંપતિતયોઃ ॥ તદાર્નાંરાધાયાઃપ્રિયતમસમાલોકસમયેપ્રયાતઃસ્વે
દાંભઃપ્રસરદ્વહર્ષાશ્રુનિકરઃ ॥૯॥

અર્થ—પોતાના પ્રિયતમને જોયા તે વખતે શ્રી રાધાજીને હર્ષના અ-
શ્રુનો સમૂહ પડ્યો (ત્યાં જિત્રેક્ષા કરેછે કે) નેત્રના છેડાની હદનું ઉદ્ધાધન
કરીને શ્રવણના રસ્તાસુધિ જાવાના પ્રયાસેકરીને જેમાં કીકીઓ અતિચપળ
થઇ ગઇ હોય એવી રીતે શ્રીકૃષ્ણઉપર પડેલી દૃષ્ટીનો પરીનો પડ્યો હોય
નહિ શું એવો દેખાયછે (જેમ કોઇ એક માણસ હદ છોડીને વધારે દોડવાથી
પડી જાય અને પછી શરમને લીધે ચપલ દૃષ્ટીથી ચોતરફ જોવા લાગે અને
શરીરમાંથી પસીનો છુટે તેમ) ॥ ૯ ॥ એવી રીતે શય્યાની નજીક ગયેલાં
શ્રીરાધાજીની પ્રિયતાં દર્શનના આવેશેકરીને જે લજ્જા જતીરહિતે કહેછે ॥

મજંત્યાસ્તલ્પાતંકૃતકપટકંઙ્કૃતિપિહિતસ્મિતંયાતેગેહાબ્દહિરવ
હિતાલીપરિજને ॥ પ્રિયાસ્યંપદ્યંત્યાસ્સરશરસમાદૂતસુભગંસલજ્જા
લજ્જાપિવ્યગમદતિદૂરંમૃગદ્દશઃ ॥૧૦॥

અર્થ—ખજેલવાના મિશેકરીને હસવું છુપાવતાં હોય એવી રીતે તેના
સુખના અનુકુળપણાનેવિષે સાવધાન રહેલાં સખી, દારી વિગેરે સર્વે પરીજન
જ્યારે ક્ષતાગૃહથી બાહરે જતાં રહ્યાં ત્યારે શય્યાની નજીક આવેલાં એવાં અને
કામદેવના બાણથી ઉત્પન્ન થયેલાં હાસ્યકટાક્ષાદિએ કરીને સુંદર જેમ હોય
એવી રીતે પ્રિયનું મુખ જોતાં એવાં અને મૃગના સરખાં જોતાં નેત્ર છે એવાં
શ્રીરાધાજીની જે લજ્જા હતી તે પણ શરમાઇને ધણી દૂર જતી રહિ ॥ ૧૦ ॥
હવે શ્રીકૃષ્ણના ભુજદંડનું કવિ વર્ણન કરે છે ॥

જયશ્રીવિન્યાસૈર્મહિતઇવમંદારકુસુમૈઃસ્વયાંસિંદૂરેણદ્વિપયુધિમુદા
મુદ્રિતઇવ ॥ મુજાપીડક્રીડાહતકુવલયાપીડકરિણઃપ્રકીર્ણાસ્રગિંબ
દુર્જયતિભુજદંડોમુરજિતઃ ॥૧૧॥

અર્થ—યુદ્ધની કીડાએકરીને મરાણેલ કુવલયાપીડ હાથીથી ઉડેલા અ-
ને ચોટેલા લોહીના ખીંદુ વાળો શ્રીમુરારીનો ભુજદંડ તે જયશ્રીએ ચડાવેલા
મંદારના પુષ્પોએ કરીને પૂજીત હોય નહિશું. અને હાથીની સાથે યુદ્ધ
કરવામાં ઉત્સાહ યુક્ત થઇને પોતાની મેળે જયની પ્રસિદ્ધિ કરવા સાઈં સિંદુરે
કરીને મુદ્રિત થયો હોય નહિશું એવો જય પામે છે ॥ ૧૧ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येसानंदगोविंदोनामएकादशःसर्गः॥११॥

પછી પ્રેમતા ઉદ્ધાસનો જેમાં આવેશ આવેલો છે એવાં રાખાઈને જોઈને પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનતા એવા શ્રીકૃષ્ણ દીનતા પૂર્વક પોતાની પ્રિયાને કહે છે ॥

ગતવતિસાંધિવૃંદેમંદ્રપાભરનિર્ભરસ્મરશરવશાકૂતસ્ફતિસ્મિત
સ્તનપિતાધરાં ॥ સરભસમનસંદૃષ્ટાદૃષ્ટામહુર્નવપલ્લવપ્રસરશયનોનિશિ
સાક્ષીમુવાચહરિઃપ્રિયાં ॥૧॥

અર્થ—જ્યારે સખિઓનો સમૂહ લતાગૃહથી બાહર ગયો ત્યારે જેને શરમનો ભાર ઓછો થયો છે. તથા ઘણું કામદેવતાં બાણને વશ જેનો અભિપ્રાય છે. અને તેથી વૃદ્ધિ પામેલા સ્મિતે કરીને જેનો અધર નાહિરલો છે. જેનું મન રસવાળું છે અને નવિન પલ્લવની શય્યામાં જેણે વારંવાર દૃષ્ટિ નાખેલી છે. એવિ પોતાની પ્રિયાને જોઈને હર્ષિત થઈને શ્રીહરિ કહે છે ॥ ૧ ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

વિભાસરાગે એકતાલીતાલે ચ ગીયતે

૧ વિભાસ રાગમાં અને એકતાલીતાલમાં ગવાય છે.

કિસલયશયનતલેકુરુકામિનિચરણકમલવિનિવેશં ॥ તવપદ
પલ્લવૈરિપરાભવમિદમનુભવતુસુવેશં ॥૧॥ ક્ષણમનુનાનારાયણમનુ
ગતમનુભજરાધિકે ॥૨૦॥ કરકમલેનકરોમિચરણમહમાગમિતાસિ
વિદૂરં ॥ ક્ષણમુપકુરુશયનોપરિભામિનિનૂપુરમનુગતશૂરં ॥૨॥ વદ
નમુધાનિવિગલિતમમૃતામિવરચયવચનમનુકૂલં ॥ વિરહમિવાપન
યામિપયોધરરોધકમુરસિદુકૂલં ॥૩॥ પ્રિયપારિરંભણરમસવલિત

(૧) વિભાસ રાગનું લક્ષણ ॥ શ્લોક ૦ સ્વચ્છંદસંમાનિતપુષ્પચાપઃપ્રિયા
ધરાસ્વાદ્યસુધામિતૃપ્તઃ ॥ પર્યંકમધ્યાસ્યકલોપવેશોભાસોવિપૂર્વઃકિલહેમ
ારગૈઃ ॥૧॥ અર્થ—સ્વતંત્રતાથી જેણે કાનદેવને માન આપેલું છે. અને
સ્વાદ લેવાલાયક પ્રિયાના અધર રૂપી અમૃતે કરીને જે તૃપ્ત થયેલો છે. અને
જે આસન દબાવીને ખેડેલો છે અને સુવર્ણ સરખો ગૌર જેનો વર્ણ છે એવો
વિભાસ નામનો રાગ છે.)

મિત્રપુલકિતમન્યદુરાર્પ ॥ મંદુરાસિકુચકલશંવિનિવેશયશૌંષ્યમન
સિજતાપં ॥ ૪ ॥ અધરસુધારસમુપનયમામિનિજીવ્યમૃતમિવદાસં ॥
ત્વચિવિનિહિતમનસંવિરહાનલદમ્ભવપૃષ્ઠમવિલાસં ॥ ૫ ॥ શશિમુ-
ક્ષિમુસ્તરયમાણિરશનાગુણમનુગુણકંઠનિનાદં ॥ શ્રુતિયુગલેપિક
રુતિવિકલેમમશમયચિરાદવસાદં ॥ ૬ ॥ મામતિવિફલરૂષાવિક
લીકૃતમવલોકિતુમધુનેદં ॥ મીલતિલજ્જિતમિવનયનંતવવિરમ
વિસ્મજ્જરતિત્વેદં ॥ ૭ ॥ શ્રીજયદેવમણિતામિદમનુપદનિગદિતમધુરિ
પુમોદં ॥ જનયતુરસિક્કજનેષુમનોરમરતિરસમાવચિનોદં ॥ ૮ ॥

અર્થ—હે રાધાજી સર્વે નારિઓના સમૂહને આશ્રયરૂપી નારાયણ એવો
હું તે તુને અનુસરેશો છું. માટે હવે ક્ષણમાત્ર તું મને ભજ ॥ ૧ ॥ હે કામિનિ
નવિન પદ્મવના પશ્યનતઞ્ચને વિષે તારા ચરણક્રમળનો નિવેશ કર ॥ સુંદર
શોભાવાળું આ નવિન પદ્મજનું મયન તારા ચરણ પદ્મવનું રૂપતિરસ્પદ્ધિ છે.
માટે તારે ચરણ પદ્મવ તેના ઉપર મુકવાથી તે પોતાના પરાભવનો ભક્ષે અનુ-
ભવ કરે ॥ ૧ ॥ હે પ્રિયે મારા કરકભક્ષે કરીને તુને અનુકુળ પડે એવી રીતે
તારાચરણ ક્રમળનું કેસવાહનકરું. કારણકે તું ધણે દૂરથી આહિં લૈયાવાણીછો
જેથી થાકી રહી હક્રશ્ન ॥ જેમ નૂપુરતારા ચરણને વળગવામાં નિપુણ છે
તેમજ હું પણ હોં માટે હે કામિનિ ક્ષણમાત્ર આ શય્યા ઉપર નૂપુરની સાથે
મને ઉપકાર કર ॥ ૨ ॥ સુખરૂપી ચંદ્રમંડળમાંથી નિકળેલા અમૃત તુલ્ય
અને મુને અનુકુળ એક વચનોની ધરના કર વિરહને માફક પયોધરનો
રોષ કમ્પાસ ઉદરમળ ઉપર રહેલું આ વસ્ત્ર તેને હું દૂર કરું? ॥ ૩ ॥ પ્રિયને
આહિંગન કરવાના વેગે કરીને ચલાયમાન થયાં હોય નહિયું. એમ રોમાં-
ચિત થયેલા અને અન્યને તો દુઃખેકરીને પણ અપ્રાપ્ય. એવા ક્રમકલશને
મારા દદલ ઉપર મુક. અને તેણે કરીને કામદેવના તાપનો શોષ કર ॥ ૪ ॥
હંભામિનિ, જેણે તારે વિષે મન રાખેલું છે જેનું શરીર વિરહાનલે કરીને
દમ્ભ થઇ મયેલું છે, જેને વિલાસ નથી મળ્યો અને જે મૃત તુલ્ય થઇ
ગયો છે. એવા આ કમ્પને તારા અધરામૃતનો રસ આપીને જીવતો કર ॥ ૫ ॥
હે શશિમુક્ષિ, જેની સાથે તારા કંઠનો નાદ મળી જાય છે એવો આ કટીમેખ-
લાને શબ્દાયમાન કર અને તે શબ્દ કરીને કાયલના શબ્દ સાંભળવાથી
વિકલ થઇ ગયેલા મારા કાનમાં ધણાં દિવસનો ખેદ છે તેનું શમનકર ॥ ૬ ॥

(૧) શય્યા. (૨) શત્રુ, (૩) દામનું. (૪) ભોક્ષ.

કારણુ વિનાના કાર્યે કરીને અતિ આકુળ એવાં આ તારાં નેમ હવે મુને એ-
વાથી શરમાતાં હોય નહિ શું એમ વિચારી જાયછે માટે રાપથી વિરમ પામ
અને રતિને વિષે ખેદનો ભાગ કરે ॥ ૭ ॥ જેમાં પદે પદે શ્રીમધુરિપુનો હૃદય
કહેલો છે એવું શ્રી જયદેવ કવિનું બાણું. તે સસિક જનને વિષે મનોરમ
એવા રતિ રસના ભાવે કરીને વિનાદને ઉત્પન્ન કરે ૫ ૮ ॥ એવિ રીતે કીડા
માં મદદ કરનારી સામગ્રીનું નિરૂપણ કરીને હવે ૧૬૫૩મમાં કહેલી એકાંતની
કીડાના વર્ણનનો આરંભ કરે છે ॥

**પ્રત્યૂહઃપુલકાંકુરેણનિવિદ્યાશ્લેષેનિમેષેણચક્રીડાકૂતવિલોકને
ધરસુધાપાનેકથાનર્મભિઃ ॥ આનંદાભિગમેનમન્યથકલાયુદ્ધેષિ-
યસ્મિન્નમૂદુઘૂતઃસતયોર્વમ્ભસુરતારંભઃશિયંમાસુકઃ ॥૨૫॥**

અર્થ—સુરતોત્સવમાં શ્રીરાધાકૃષ્ણને ધરુપર આલિંગન કરવા નખતે
પુલકાવળીના અંકુરેકરીને થયેલો વિદ્ય તથા કીડાનાં આશ્ચર્ય એવા વખતે
નિમેષેકરીને થયેલો વિદ્ય તથા અધર સુધાનાં પાન કરવા વખતે કથા અને
નર્મ વાડ્યોએ કરીને થયેલો વિદ્ય તથા કામકળાના મુદ્દ વખતે અનિર્વચનીય
આનંદની પ્રાપ્તિએકરીને થયેલો વિદ્ય તે મધુ જેમાં અન્યે અન્ય પ્રીતિને
ઉપજવનારો થઇ પડયોછે એવો શ્રીરાધાકૃષ્ણનો સુરતારંભ થયો ૫ ૮ ॥
કેવળ વિદ્યજ પ્રીતિકારક થઇ પડયો એમ નહીં. અંશનાદિક મધુ પ્રીતિકારક
થઈ પડ્યાંછે તે કહેછે ॥ કામ કીડાની મધ્ય આસરણનું વર્ણન કરેછે ॥

**દોઝ્યાંસંયમિતઃપયોધરપરેજાતીકિતુઃપત્નિજૈરાવિદ્યોદ્દશમૈઃ
ક્ષતાધરપુટઃ શ્રોણીતટેનાહતઃ ॥ હસ્તેનાનમિતઃકચેધરસુધાપાનેન
સંમોહિતઃક્રાંતઃકામપિતૃસિમાયતદ્દ્વોકામસ્થવામાગતિઃ ॥૩૧॥**

અર્થ—રાધાજીએ શ્રીકૃષ્ણને પોતાની ખે જુગએકરીને આંધિ ક્ષીણેલા
છે સ્તનના ભારે કરીને દયાવીને પીડીત કરેલાછે નખેકરીને વિધેલા છે દાને
કરીને અધર પુટનેવિષે ક્ષત કરેલાછે શ્રોણીતટેકરીને પ્રહાર કરાણેલા છે હાથે
કરીને કેશ પકડીને નમાવેલા છે અને અધરામૃતનું પાન કરાવીને મોહને પ-
માડેલા છે તો મધુ કોક અનિર્વચનીય એવી તૃપ્તિ પામ્યાછે માટે અહો ! કા-
મની પ્રતિ અદ્યાહીકછે ૫ ૩ ॥ હવે કામ કીડાની ઉપાંભાવસ્થાની સુખતા
કરતાં આસાવસ્થાનું વર્ણન કરેછે ॥

મારકેરતિકેલિસંકુલરજારંભેતયાસાહસમાયંકાંતજયાયકિંચિ

દુપરિમારંભિયત્સંભ્રમાત્ ॥ નિસ્યંદાજઘનસ્થલીશિથિલિતાદોર્વ
હિરુત્કંપિતંવક્ષોમીલિતમક્ષિપૌરુષરસઃસ્ત્રીણાંકુતઃસિધ્યતિ ॥૪॥

અર્થ—જેમાં કામદેવનાં ચિન્હો થયેલાં છે એવા રતિક્ષીડારી સંકુલ
રણુ સંભ્રામના આરંભમાં શ્રીરાધાજીએ પોતાના પતિને જીતવા સાર તેના
ઉપર જે કાંઈ સાહસમય આરંભ કર્યો તેના સંભ્રમથી જ્યારે થાકી રહ્યાં
સારે જઘનસ્થલી જડ થઈ ગઈ. ભુજવદ્ધી શિયળ થઈ ગઈ. વક્ષસ્થળ
કંપવા લાગ્યું અને તેજ વિચાઈ ગયાં માટે સ્ત્રીઓને પુરુષનો રસ ક્યાંથી સિદ્ધ
થાય (મતલબકે સ્ત્રીઓ સ્વભાવથીજ અતિ બીર હોય છે તે પુરુષની સાથે
યુદ્ધ કરીને તેને જીતવાને આદે તે ક્યાંથી સિદ્ધ થાય) ॥ ૪ ॥

સાર પછી ખંતેને અન્યોઅન્ય રસનો આવેશ થયો તે વખતે શ્રીકૃષ્ણ
શ્રીરાધાજીનો અધર પીયે છે તે કહે છે. ॥

મીલદષ્ટિમિલત્કપોલપુલકંશીત્કારધારાવશાદવ્યક્તાકુલકે
લિકાકુવિલસદંતાંશુઘૌતાધરં ॥ ડ્યામોતુંગપયોધરોપરિપરિવંગી
કુરંગદિશોદૃષ્ટોત્કર્ષાવિમુક્તાનિઃસહતનોર્ધન્યોધયત્યાનનં ॥૫॥

અર્થ—કસ્તુરીના લેપેકરીને શ્યામ અને ઉપડતા એવા પયોધર ઉપર
જેણે આશિંગન કરેલું છે. અને એથી જે પોતાના આત્માને ધન્ય માને છે
એવા શ્રીકૃષ્ણ તે ધણો હાથે છુટવાથી જેનું શરીર નિઃસહ થઈ ગયું છે એવાં
અને રુદુરંગી સરખી જેની દૃષ્ટિએ એવાં રાધાજીના મુખનું પાન કરે છે ॥
મુખ કેતું છેકે જેમાં દૃષ્ટિ વિચાઈ ગઈ છે, કપોળ સાથે કપોળ મળવાથી
જેમાં પુલકાવળી થયેલી છે, સીતારની અનવધીન ધારાથી જેમાં અવ્યક્ત
એવી રતિ કેલીની કાફૂકિત થાય છે, અને તેને લીધે પ્રકાશમાન થયેલા દાંતના
કીરણોથી જેમાં અધર રંગાઈ ગયો છે એવું ॥ ૫ ॥

હવે સુરતની અંતે ચિન્હોથી શોભતું એવું શ્રીરાધાજીનું શરીર જોઈને
તેને વિષે બમણી અભિલાષાવાળા શ્રીકૃષ્ણ થયા તે કહે છે. ॥

તસ્યાઃપાટલપાણિજાંકિતમુરોનિદ્રાકષાયેદૃશૌનિર્ધૌતોધરશો
ણિમાવિલુલિતસ્રસ્ત્રજોમૂર્દ્ધજાઃ॥કાંચીદામદરશ્લથાંચલામિતિપ્રા
તર્નિસ્વાતૈર્દશોરેભિઃકામશરૈસ્તદ્દ્રુતમભૂત્પત્યુર્મનઃકીલિતં ॥૭॥

(૧) બેટ બેટા થઈને એકબીજાને પ્રહાર કરે તેને સંકુલ સંભ્રામ કહે છે.

(૨) મુગલી.

અર્થ—પાટલ પુષ્પસરખા લાલ નખેંકરીને ચિન્હવાળું થયું એવું શ્રીરાધાજીનું ઉરચળ નિદ્રાથી કાંઈક કપાયેલી દૃષ્ટિ ચુંબનાદિએકરીને ધોવાઇ ગયેલી અધરની લાલી જેમાં પુષ્પની માળા ચોળાઈ ગયેલી છે અને વિખરાઇ ગયેલી છે એવો કેશબંધ જેનો છેડો કાંઈક દીસો થઈ ગયો છે એવી કટીમેખલા એ સર્વે પ્રાતઃસમયે જેવાથી દૃષ્ટિમાં પ્રુતિ મયેલાં કામદેવતાં બાણેકરીને પતિનું મન ખીલાઇ ગયું છે એ અતિ આશ્ચર્ય થયું (મતલબ કે ચિન્હ વાળું રાધાજીનું જે જે અંગ સવારે જુવે છે તે તે અંગ તેને બાણ જેવું દૃષ્ટિમાં પ્રુતિ જાય છે. અને તેથી મન ખીલાતું જાય છે માટે એજ આશ્ચર્ય છે. જે પ્રુતેછે ક્યાંક અને ખીલાય છે કાંઈક) તાત્પર્ય એ છે કે દરેક અંગને જેમને પણ તૃપ્તિ નથી પામતા ॥ ૬ ॥ જે મન ખીલી લીધું છે. તેજ ભાવનાએ કરીને પ્રકાશ કરે છે.

વ્યાલોલઃકેશપાશસ્તરલિતમલકૈઃસ્વેદલોલૌકપોલૌદણ્વિંબા
ધરશ્રીઃકુચકલશરુચ્ચાહારિતાહારયષ્ટિઃ॥કાંચીકાંચિદ્વતાશાંસ્તન
જઘનપદંપાણિનાચ્છાદ્યસઘઃપદ્યંતીસત્રપંમાંતદપિવિલુલિતસ્રગ્ધરે
યંધિનોતિ ॥૮॥

અર્થ—જેના કેશપાશ તથા કેશ વિખરાઇ ગયાછે. જેના કપોલ પસીનાથી ચપળ થઇ રહ્યાછે. જેના બીંબસરખા અધરની શોભા ક્ષત થયેલીછે. જેના કુચ કલશની કાંતિએકરીને તેની પાસે હાર થઈ હરાઇ ગઇછે. જેની કટીમેખલા કોઇક દિશામાં ખસી ગઇછે. તોપણ દ્રુત ચોળાઇ ગયેલી માળાને ધારણ કરનારી અને રએકકાળાવચ્છિન્ન હાથે કરીને સ્તન જઘનનાં ચિન્હોને ઢાંકીને શરમસહિત જેમ હોય એવી રીતે મુને જેતી. એવી આ રાધાજી મુને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરાવેછે. ॥ ૬ ॥ એવી રીતે પ્રિય પોતાને જુવે છે તેથી કરીને ઉન્મત્ત થયેલાં શ્રી રાધાજીનું હવે સ્વાધીન પતિકાપણાનું વર્ણન કરશે તે કહેછે. ॥

इतिमनसानिगदंतंसुरतांतनितांतखिन्नांगी ॥ राधाजगादसा
दरमिदमानंदेनगोविंदं ॥८॥

અર્થ—એવી રીતે પોતાના મનથી અંતરમાં કહેતા એવા શ્રીગોવિંદને સુરતાંતને વિષે અતિખેદને પામેલાં એવાં શ્રી રાધાજી આદર સહીત આનંદે કરીને આ પ્રકારે કહેછે. ॥ ૮ ॥

અથકાંતરતિશ્રાંતમપિમંડનકાંક્ષયા ॥ જગાદમાધવંરાધામુગ્ધા
સ્વાધીનભર્તૃકા ॥૯॥

અર્થ—રતીથી શ્રાંત થયેલાછે તોપણ પોતાના પતિ એવા શ્રી માધવને સ્વાધીન પતિકા અને મુગ્ધા એવાં શ્રીરાધાજી આલુપણ પહેરવાની આકાંક્ષાએ કરીને કહેછે. ॥ ૯ ॥ શું કહ્યું ને કહેછે. ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

રામકિરિરાગેણ ગીયતે.

૨ રામકિરિ.રાગેકરીને ગવાયછે.

કુરુયદુનંદનચંદનશિશિરતરેણકરેણયોર્ધરે ॥મૃગમદપત્રકમત્ર
મનોભવમંગલકલશસહોદરે ॥૧॥ નિજગાદસાયદુનંદને ॥ક્રીડતિ
હૃદયાનંદને ॥ ધ્રુવ ॥ અલિકુલગંજનસંજનકંરતિનાયકસાયકમો
ચને ॥ સ્વદધરચુંબનલંબિતકજ્જલમુજ્વલયપ્રિયલોચને ॥૨॥નયન
કુરંગતરંગવિકાસનિવાસકરશ્રુતિમંડલે ॥ મનસિજપાશવિલાસ
ધરેશુભવેશનિવેશયકુંડલે ॥૩॥ ભ્રમરચયંરચયંતમુપરિસુચિરંરુ
ચિરંમમસન્મુખે ॥ જિતકમલેવિમલેપરિકર્મયનર્મજનકમલકંમુખે
॥૪॥ મૃગમદરસત્રલિતંલલિતંકુરુતિલકમલિકરજનીકરે ॥ વિ
હસતકલંકલંકમલાનનવિશ્રમિતશ્રમશીકરે ॥૫॥ મમરુચિરેચિકુ

૧ સ્વાધીન પતીકાનું લક્ષણ સ્વાયત્તાસન્નદપિતામેવત્સ્વાધીનભર્તૃકા ॥
અર્થ ॥ જેનો પતિ પોતાને આધિન અને પોતાની નજીકના રહેછે તે સ્વાધીન
પતિકા કહેવાય છે. (૨) એરાગનું લક્ષણ સર્ગ ૧ માં અષ્ટપદી ૪માં કહ્યુંછે.

રેકુરુમાનદમનસિજધ્વજચામરે ॥ રતિગલિતેલલિતેકુસુમાનાશી
 સ્ખંડેશિસ્ખંડકડામરે ॥૬॥ સરસઘનેજઘનેમમશંબરદારણવારણકંદ
 રે ॥ મણિરસનાવસનામરણાનિશુભાશયવાસયસુંદરે ॥૭॥ શ્રીજ
 યદૈવવચસિજયદેસદયંહૃદયંકુરુમંડને ॥ હરિચરણસ્મરણામૃતકૃતક
 લિકલુષજ્વરસ્ખંડને ॥૮॥

અર્થ—તદ્દયને આનંદ પમાડનારા ત્રીયદુનંદન જ્યારે ફરીથી કીડા ક-
 રવાની અભિલાષા કરેછે ત્યારે શ્રીરાધાજી કહેછે. ॥ ૬ ॥ હે યદુનંદન, ચંદનસં-
 રખા અતી શીતળ તમારા કરપલ્લવેકરીને કામદેવના મંગળ કળશસરખા આ-
 મારા પથોધરઉપર કસ્તુરીનાં પત્ર ભંગ કરો. ॥ ૧ ॥ હે પ્રિયતમ કામદેવના
 બાણને મુકનારાં મારાં લોચનમાં શામતાએકરીને ભમરાના કુળને ગંજવનારૂં
 કાજળ તમારા અધરે કરેલા ચુંબને કરીને ફેલાઈ ગયુંછે તેને સાફકરીને પ્રકાશ
 કરો. ॥ ૨ ॥ શુભ વેશને ધારણ કરનારા હે પ્રિય નેત્રરૂપી મૃગતરંગના
 વિકાશનો નિવાસ કરનારા અને કામદેવના પાશના વિદાસને ધારણ કરનારા
 મારા શ્રવણમાં કુંડળ મુકો. ॥ ૩ ॥ કમલની શોભાને જીતનાર નિર્મળ અને
 શ્રદ્ધ એવા મારા મુખકમળ ઉપર ઘણીવાર સુધ્ધી ભમરાના સમૂહની રચના
 કરનારા તથા સખીઓના મધ્યે પરીહાસને ઉત્પન્ન કરાવનારા અને રૂચીર
 એવા આ કેશ છે. તેને મારા મુખઉપરથી સરખા કરો. ॥ ૪ ॥ જેનું કમળ
 સરખું મુખ સ્થિત કરીને ખીલી રહ્યુંછે એવા હે પ્રિય મારા લલાટરૂપી
 ચંદ્રનેવિષે શ્રમથી થયેલા પસીનાના બિંદુનું નિવારણ કરીને ક્લંકની ક-
 લાને હઠાવે એવું સુંદર કસ્તુરીના રસંકરીને તિલક કરો. ॥ ૫ ॥ જેહ માનદ
 રતીના વેગેકરીને વિખાધ ગએલો અને તે વખતે તમે કરેલા આલિંગનેકરીને
 મનોહર તથા કામદેવના ધ્વજના અમર સરખો અને મોરપિછના ડામર
 સરખો સુંદર મારો ચોટલો છે તેમાં પુષ્પ ગુથો ॥ ૬ ॥ રહે શુભાશય શૃંગાર
 રસવાળાં ઘાટાં અને શંખરાસુરનો નાશ કરનાર કામદેવરૂપી હાથીનાં અં-
 કુશરૂપી એવાં સુંદર મારાં જઘનસ્થળનેવિષે મણિમય કટીએખલા તથા

(૧) હે માનને આપનારા, (૨) શુભ અંતઃકરણવાળા.

પસ્ત્રાલંકાર વિગેરે પેહરાવો ॥ ૭ ॥ હે ભક્તજનો શ્રીહરિના પદને આપનારા આબૂપણુરૂપી અને શ્રીહરિના ચરણુ સ્મરણુરૂપી અમૃતેકરીને જેણે કલિ યુગસંધી પાપરૂપી જવરનો નાશ કરેલછે એવાં શ્રીજયદેવ કવિના વચનનેવિષે દયાસહિત જેમ હોય એવી રીતે લેદય રાખો ॥ ૮ ॥ ધણુ આવેશેકરીને શ્રીરાધાજીએ પ્રીતી તેજ પ્રમાણે કહ્યું ॥ તે કહેછે.

**રચયકુચયોઃપત્રંચિત્રંકુરુષ્વકપોલયોઘટયજઘનેકાંચીમંચસ્રજા
કવરીભરં ॥ કલયવલયશ્રેણીપાણૌપદેકુરુનૂપુરાવિતિનિગદિતઃપ્રી
તઃ પીતાંબરોપિતથાકરોત્ ॥ ૧૦ ॥**

અર્થ—હે પ્રિય, મારા કુચઉપર કર્તુરીનાં પત્ર કરો અને કપોલ ઉપર ચિત્ર કરો. મારા જઘનસ્થળ ઉપર કટીમેખલાની યોજના કરો. મારા ચોટલાનો ભાર પુષ્પની માળાચુકત કરો, મારા હાથમાં કંકણની પકિત પેહરાવો અને પગમાં નૂપુર પેહરાવો; એવિરીતે શ્રી રાધાજીએ કહ્યું સારે પીતાંબર એવા શ્રીકૃષ્ણ ધણાજ પ્રસન્ન થઈને તેજ પ્રમાણે કરવા લાગ્યા. ॥ આથીકરીને શ્રીકૃષ્ણ હમેશાં શ્રી રાધાજીને આધીન છે એ ખતાવ્યું ॥ ૧૦ ॥

હવે શ્રીરાધાજીનેવિષે આસક્ત થયેલા એવા શ્રીહરિના વર્ણન પૂર્વક કવિ ભક્તજનોને આશિષ આપેછે.

**ત્વામપ્રાપ્યમાયિસ્વયંવરપરાંક્ષીરોદતીરોદરેશંકેસુંદરિકાલકૂટ
મપિબન્મૂઢોમૃડાનીપતિઃ ॥ઈત્થંપૂર્વકથાભિરન્યમનસોવિલ્લિપ્યવક્ષોં
ચલંરાધાયાઃસ્તનકોરકોપરિમિલ્લન્નેત્રોહરિઃપાતુવઃ ॥ ૧૧ ॥**

અર્થ—હે સુંદરી હું એમ શંકા કરુંછું જે ક્ષીરસાગરના વચ્ચે મારેવિષે સ્વયંવર કરવાને તત્પર થયેલી તુંને ન પામીને મોહિત થયેલા પાર્વતીના પતિ કાળકુટ પી ગયા ॥ એવિરીતે કોઈ દિવસ નહિ સાંભળેલી એવી પૂર્વકાળની વાતોએકરીને તેના આશ્ચર્યમાં જેનું ચીત રહેલુંછે એવાં રાધાજીના વક્ષસ્થળનું વસ્ત્ર ખેસવીને તેમાં સ્તનરૂપી કમળની કળીયુંનેવિષે જેનાં નેત્ર મળેલાંછે એવા શ્રી હરિ તમારી રક્ષા કરો ॥ ૧૧ ॥

હવે મંથના ઉપસંહારમાં સ્વાધીન એવા શ્રી કર્ણની ઉપાસના સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે એવા નિશ્ચયના આવેશેકરીને જેને કર્ણાનો ઉદય થયેલો છે એવા કવિ

તે ભક્તિનેવિષે સદેહવાળા રસિકજન પ્રત્યે કહેછે.

યદ્ગાંધર્વકલામુકૌશલમનુધ્યાનંચયદ્વૈષ્ણવંચચ્છૃંગારવિવેકતત્ત્વમ
પિયત્કાવ્યેષુલીલાયિતં ॥ તત્સર્વજયદેવપાંડિતકવેઃકૃષ્ણૈકતાના
ત્મનઃસાનંદાઃપરિશોધયંતુસુધિયઃશ્રીગીતગોવિંદતઃ ॥૧૨॥

અર્થ—હે સુંદર મુદ્ધિવાળા ભક્ત જનો ! જે કાંઇ સંગીતશાસ્ત્રમાં કહેલું સ્વર, રાગ, તાલ, ગીત, વિગેરેમાં નિપુણપણું તેમજ સર્વ વ્યાપી શ્રી વિષ્ણુનું જે કાંઇ લીલા વગેરે ચરિત્રનું ધ્યાન તથા તેમાં પણ નાયક નાયિકા વિગેરેના ધર્મોએકરીને યથાર્થ થએલું જે કાંઇ શૃંગારરસના વિવેચનનું તત્ત્વ અને કાવ્યને વિષે પણ જે કાંઈ શબ્દ, અર્થ, અલંકાર, પ્રસંગ, ઇત્યાદિનેવિષે યથાર્થ લીલાનું વર્ણન એ સર્વેનો જે તમારે નિશ્ચય કરવો હોય તો આનંદ સહિત થઇને શ્રીકૃષ્ણને વિષે જેનું એકાગ્ર મનછે એવા શ્રીજયદેવ પંડિત કવિના રચેલા શ્રી ગીતગોવિંદ કાવ્યથી શોધીને નિશ્ચય કરો ॥ ૧૨ ॥

હવે કવિ અંથ સમાપ્તિના મંગલાત્મક ભક્તજનોને આશિષ આપેછે.

પર્યેંકીકૃતનાગનાયકફળાશ્રેણીમણીનાંગણૈઃસંક્રાંતપ્રતિર્થિવસંવ
લનયાવિષ્ણુપૂર્વક્રિયાં ॥ પાદાંભોરુહધારિવારિખિમ્બુતામક્ષ્ણાંદિ
દ્દ્યુઃશૈઃકાવ્યયૂહમિવાચરન્નુપચિત્તીભૂતોહરિઃપાતુવઃ ॥૧૩॥

અર્થ—શયાં૩૫ કરાણેલ શેષનાગના હજાર ક્ષણાની પંક્તિમાં રહેલા મણીઓમાં પડેલા પોતાના પ્રતિબિંબના પ્રસારેકરીને શરીરની વિકૃતિને ધારણ કરનારા એવા શ્રી હરિ તે પોતાના ચરણકમળને અંકમાં ધારણ કરનારાં ભક્તમીજને હજારો નેત્રેકરીને જોવાની ઇચ્છા રાખતા હોય નહીં શું. એમ ધણી શરીરેનું વ્યૂહ કરતા એવા અને વૃદ્ધિને પામ્યા એવા શ્રીહરિ તમારી રક્ષા કરો ॥ ૧૩ ॥

હવે કવિ આકાવ્યનો શ્રવણ કીર્તન સ્મરણ અને આનુભોદન ૩૫ મંદિમાં કહેછે. ॥

સાઘ્વીમાઘ્વીકર્ચિતાનભવતિભવતઃશર્કરેર્કર્કશાસિદ્રાક્ષેદ્રક્ષ્યં
તિક્તેત્વામમૃતમૃતમસિસીરનીરંરસસ્તે ॥ માકંદકંદકાંતાધરધરાણિ

તલંગચ્છગચ્છંતિયાવદ્રાવંશંગારસારસ્વત મિહજયદેવસ્યવિષ્વઃ
ચાંસિ ॥૧૪॥

અર્થ—આ શ્લોકમાં જ્યાં સુધી જયદેવ કવિતાં વચન સર્વ જગોએ શૃંગાર રસવાળી વાણીના ભાવને પામેછે ત્યાં સુધી હે માધવીક તારી ચિંતા કોઈને સારી થાતી નથી. કારણ કે આ કાવ્ય મધુર છતાં પણ માદક છે. માટે ॥ હે સાકર તું મધુર છો પણ માદક નથી અને કઠોર છો ॥ હે દ્રાક્ષા તુંને કોણુ જોશે ॥ હે અમૃત તું તો મરી ગયું છે ॥ તારામાં પણ આ કાવ્યના જે ટલો ગુણુ નથી ॥ હે ક્ષીર તારો રસ તો પાણી જેવો છે ॥ હે આંખા તુંતો રોયાજ કર કરણુ કે તારામાં પણ છાત્ર ગોઠ્ઠલાનું ત્યાગ કરવાપણુ છે ॥ હે સ્ત્રીના અધર તું તો હવે પૃથ્વીતલે (પાતાલમાં) જ તારે તો હવે આંધિ રહેતું યોગ્યજ નથી. કારણ કે તારું નામજ અધર છે માટે નીચે રહેતું જોઈએ ॥ શ્રી જયદેવ કવિની મધુર અને ભક્તિભાવવાળી વાણીના રસમાં ડુબી ગયેલા જે રસીક લોકોછે તે તમારો આદર નહિ કરે કારણ કે આ કાવ્યનો રસ સર્વથી ઉત્તમ છે ॥ ૧૪ ॥

હવે કવિ પોતાના માઆપનું સ્મરણપૂર્વક પારાશરમતને જાણનારા ભક્તજનોને આશિષ આપેછે.

શ્રીમોજદેવપ્રભવસ્યરામાદેવીસુતશ્રીજયદેવકસ્ય ॥ પારાશરા
દિપ્રિયબંધુકંઠેશ્રીગીતગોવિંદકવિત્વમસ્તુ ॥૧૫॥

અર્થ—શ્રી ભોજદેવ નામના પોતાનાપિતાથી જેની ઉત્પત્તિ છે એવા અને શ્રી રમાદેવી નામનાં પોતાનાં માતૃશ્રીના પુત્ર એવા શ્રીજયદેવ કવિરાજનું રચેલું આ શ્રી ગીતગોવીંદ નામનું કાવ્ય પારાશરાદી મતવાળાઓને પ્રિય એવા અને તેમાં પણ શ્રી રાધામાધવની એકાંત કીડાના જાણવાપણુએકરીને બંધુ પણાને પામેલા એવા ભક્તજનોના (અથવા) પારાશરાદી પોતાના પ્રિય બંધુઓના કંઠનેવિષે આ બૂધણુની માફક હમેશાં રહો ॥ ૧૫ ॥

इतिश्रीजयदेवकविराजविरचितेश्रीगीतगोविंदमहाकाव्येसुप्रीतपीतांब
रोनामद्वादशःसर्गः ॥१२॥

॥ समाप्तोयं ग्रंथ ॥

